

P r i r u č n i k

za primenu međunarodnih
instrumenata

Priredila: Katarina Jozić

**Komitet pravnik za ljudska prava
YUCOM**

Beograd • 2007

PRIRUČNIK ZA PRIMENU MEĐUNARODNIH INSTRUMENATA

SADRŽAJ

PREDGOVOR	5
I. STRATEŠKO ZASTUPANJE	7
II. MEĐUNARODNI STANDARDI	
Zabrana torture	15
Zabrana govora mržnje	22
Sloboda izražavanja	30
Pravo na pristup pravosuđu	36
Zabrana nasilja u porodici	44
Zabrana trgovine ljudima	62
Pravo na pristup informacijama	74
Pravo na prigovor savesti	81
III. PRIMERI PRAKSE - STUDIJE SLUČAJEVA	
UN – Komitet za ljudska prava Ujedinjenih Nacija	
-Slučaj Bodrožić-	89
Savet Evrope - Evropski sud za ljudska prava	
-Slučaj V.A.M.-	101
IV. OBRASCI ZA OBRAĆANJE MEĐUNARODNIM TELIMA ZA ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA	113
V. LINKOVI	117
VI. BIBLIOGRAFIJA	120

PRIRUČNIK ZA PRIMENU MEĐUNARODNIH INSTRUMENATA

PREDGOVOR

„Priručnik za primenu međunarodnih instrumenata“ je deo projekta „Osnaživanje nevladinih organizacija u pružanja pravne pomoći“ koji realizuje Komitet pravnik za ljudska prava uz podršku Kanadske agencije za međunarodni razvoj - CIDA. Priručnik je zamišljen kao sredstvo obuke nevladinih organizacija o načinu primene dostignutih međunarodnih standarda u oblasti ljudskih prava. Na taj način obezbeđuje se da nevladine organizacije svojim radom doprinose stvaranju pristupačnog, transparentnog i efikasnog pravosudnog sistema i vladavini prava.

Prvi deo priručnika daje odgovor na pitanje kako se pružanjem pravne pomoći i zastupanjem može ostvariti poštovanje dostignutih međunarodnih standarda u oblasti ljudskih prava.

Drugi deo Priručnika sadrži prezentaciju međunarodnih standarda koje, u određenim oblastima ljudskih prava, treba pratiti i promovisati.

Treći deo sadrži studije slučajeva iz prakse koji su vođeni pred domaćim i međunarodnim organima i telima. Ovaj deo predstavlja ilustraciju svih mogućih vidova zastupanja stranaka u cilju zaštite ljudskih prava, poštovanja dostignutih standarda, identifikovanja problema u pravosudnom sistemu uz moguće načine rešavanja istih.

Priručnik sadrži i ostale informacije koje su u svakodnevnom pružanju pravne pomoći neophodne (linkovi domaćih i međunarodnih organizacija, bibliografiju) s obzirom da je želja YUCOM-a da se „Priručnik za primenu međunarodnih instrumenata“ kontinuirano koristi.

Stručni tim ovog priručnika čine: mr Dejan Milenković, urednik, Katarina Jozić, Zorka Kovačević i Lena Pelić iz Komiteta pravnik za ljudska prava.

Urednik
mr Dejan Milenković

PRIRUČNIK ZA PRIMENU MEĐUNARODNIH INSTRUMENATA

I. STRATEŠKO ZASTUPANJE

Katarina Jozić

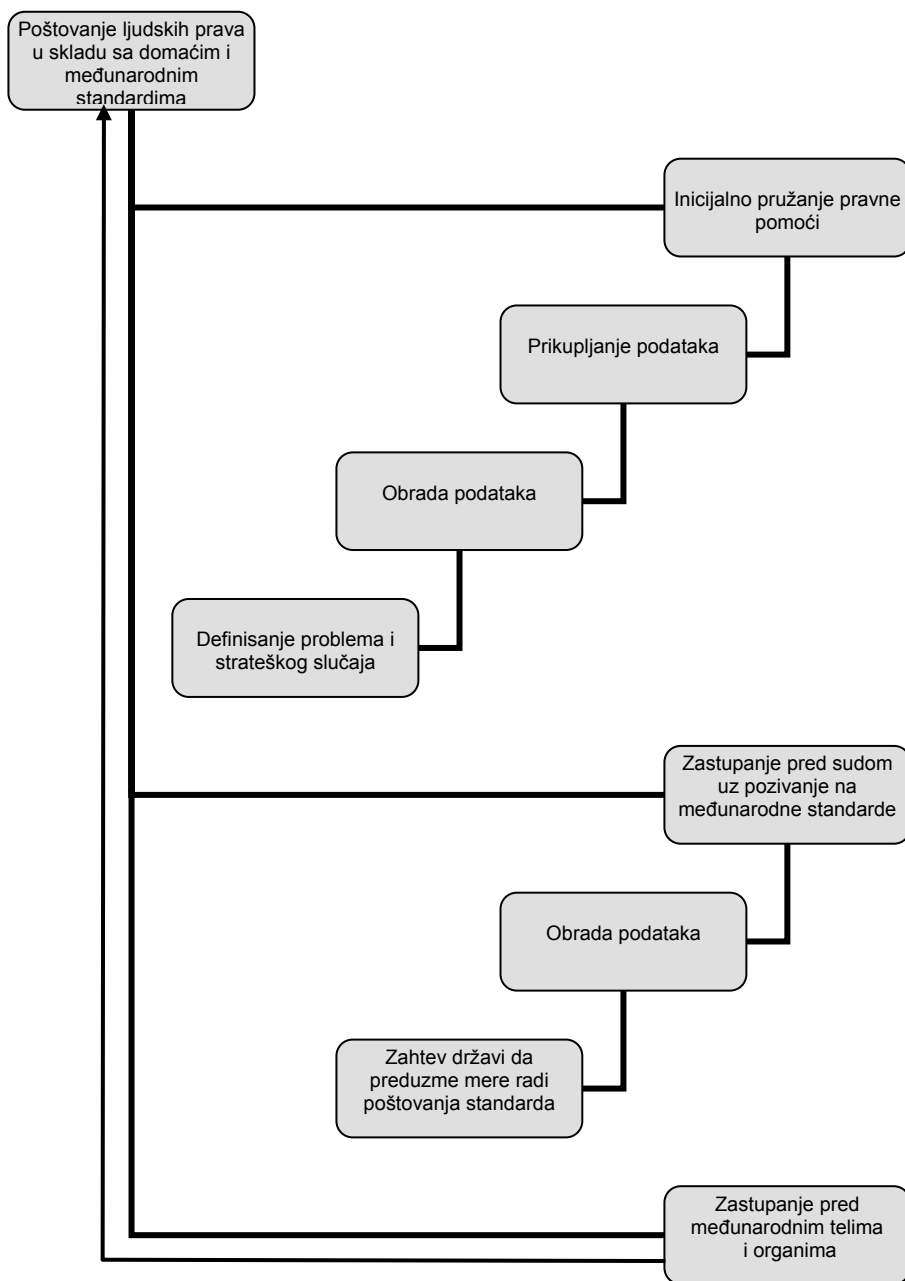
OD PRUŽANJA PRAVNE POMOĆI DO POŠTOVANJA MEĐUNARODNIH STANDARDNA U OBLASTI LJUDSKIH PRAVA

U statutima mnogih nevladinih organizacija pod stavkom cilj, kojoj sve aktivnosti moraju biti usmerene, navedena je promocija demokratskih vrednosti i zaštita ljudskih prava. Nevladine organizacije koje pružaju pravnu pomoć taj cilj ostvaruju kroz svakodnevnu interakciju sa ljudima braneći žrtve kršenja ljudskih prava, čime dolaze do empirijskih podataka o problemima u zakonodavstvu i u funkcionisanju svih državnih organa koji odlučuju o pravima i obavezama građana.

Podaci, do kojih ove organizacije svojim radom dolaze, se upoređuju sa međunarodnim standardima u oblasti ljudskih prava koje je postavljeno kojima je naša država obavezana ili kojima treba da teži. Uporednom analizom se identifikuju problemi i iznose javnosti. Istovremeno se od nadležnih državnih organa zahteva preduzimanje mera za rešavanje određenog sistemskog problema.

Ukoliko državni organi ne izvršavaju svoju zakonsku obavezu civilni sektor koristi legitiman pritisak i strateški slučaj sa analizom problema u zakonodavstvu i praksi iznosi pred određeni međunarodni organ ili telo. Nakon eventualnog uspeha, međunarodni sud ili telo obavezuje državu da preduzme mere kojim se otklanjaju sistematski nedostaci u zakonodavstvu i praksi. Nevladine organizacije prateći implementaciju odluka navedenih tela vrše pritisak na vlast, odnosno državu da se takve mere što pre sprovedu.

PRIRUČNIK ZA PRIMENU MEĐUNARODNIH INSTRUMENTATA

Šema strateškog zastupanja

---

1. INICIJALNO PRUŽANJE PRAVNE POMOĆI

1.1. Oblici pružanja inicijalne pravne pomoći. Pružanjem pravne pomoći nevladine organizacije se svakodnevno bave zaštitom žrtava kršenja ljudskih prava bilo davanjem referenci, tj. upućivanjem žrtava na druge organizacije (državne organe, profesionalne organizacije, relevantne nevladine organizacije koje se bave ljudskim pravima), bilo direktnim davanjem pravnog saveta.

1.2. Prikupljanje podataka. Paralelno sa pružanjem pravne pomoći, nevladine organizacije prikupljaju podatke od žrtava kršenja ljudski prava i prave bazu podataka u cilju pravljenja analize situacije o stanju ljudskih stanja u državi. U bazu se unose: lični podaci klijenata; razlog i datum obraćanja kancelariji; da li se stranka obraćala i - ako jeste - kome za pomoć pre kontaktiranja te nevladine organizacije; način na koji je stranka saznala za postojanje kancelarije; da li se postupak vodi pred sudom i drugim državnim organom; ako se vodi pod kojim brojem je zaveden; dokazi koje prilaže stranka; pravna kvalifikacija slučaja; da li je slučaj u toku ili je završen; koji je advokat zadužen za slučaj; pravni saveti i sadržina saveta; pravne radnje koje su preduzete; dopisi državnim organima; održana ročišta i eventualne napomene u vezi sa slučajem.

1.3. Obrada podataka. Rezultati, do kojih se dolazi analizom prikupljenih podataka, se upoređuju sa postavljenim domaćim i međunarodnim standardima u oblasti ljudskih prava. Nevladine organizacije definišu oblast, tj. nekoliko oblasti ljudskih prava u kojoj postoji sistematsko kršenje ljudskih prava i hitna potreba za organizovanom akcijom u cilju otklanjanja sistematskih povreda.

1.4. Definisane problema i strateškog slučaja. Nakon određivanja oblasti kršenja ljudskih prava, eksperti vrše istraživanje u cilju odgovora na sledeća pitanja:

1. Da li postoji određeni zakoni ili odredbe zakona koji se ne primenjuju što dovodi do sistematskog kršenja ljudskih prava u određenoj oblasti?

2. Da li je primenjivanje zakona od strane sudova ili drugih državnih organa pristrasno i proizvoljno?

3. Da li postoje međunarodni standardi koji bi se mogli iskoristiti za uticanje na državu da preduzme mere u cilju otklanjanja sistematskih povreda ljudskih prava?

Odgovorima na prva dva pitanja definišu se problemi dok se odgovorom na treće pitanje definiše sredstvo koje se koristi s jedne

strane pri zastupanju pred domaćim organima i s druge strane kao argument za organizovanu akciju, naročito pri medijskoj ekspanziji slučajeva kršenja ljudskih prava i zahteva državi da preduzme mere za otklanjanje tih kršenja.

Nakon definisanja problema i sredstva koje bi se moglo koristiti, advokati se opredeljuju za slučaj koji ima karakter strateškog slučaja, odnosno u kome definisani problemi dolaze najviše do izražaja a na kojima bi se moglo primeniti sredstvo za rešavanje određenog problema.

2. ZASTUPANJE PRED SUDOM UZ POZIVANJE NA MEĐUNARODNE STANDARDE

2.1. Pozivanje na međunarodne standarde pred domaćim sudovima. Zastupanje pred sudom od strane advokata koji deluju u okviru nevladinih organizacija rezultat je interakcije između eksperata u oblasti ljudskih prava i samih advokata. Advokati predstavljaju činjenično stanje ekspertima, kao i pravnu kvalifikaciju na osnovu domaćeg prava. Eksperti u određenoj oblasti određuju i definišu sve međunarodne izvore uz bliže određenje odredbi koje je moguće primeniti na konkretan slučaj.

Podnesci koji se upućuju sudu, pored pozivanja na domaće pravo, sadrže i pozivanje na relevantne međunarodne standarde. Advokati pri nevladinim organizacijama treba da se pozivaju na pravno obavezujuće standarde koji proizilaze iz međunarodnih ugovora koje je naša država ratifikovala, s jedne strane, i presuda Evropskog suda za ljudska prava, kao precedentnog prava kojim se standardi postavljaju ali i svakodnevno razvijaju, s druge strane. Pored pravno obavezujućih standarda, značajno je i pozivanje na dokumente koji nemaju pravno obavezujuću snagu, ali s druge strane sadrže opis mera koje bi države trebale preduzeti upravo radi efikasne implementacije standarda. Tako npr. iako preporuke Komiteta ministara država članica Saveta Evrope nemaju obavezujući karakter, one ukazuju na koji način države članice treba da reformišu svoje zakonodavstvo kako bi sami standardi bili uspešno primenjeni.

2.2. Obrada podataka. Advokati obrađuju, pre svega, odgovore koje dobijaju od strane suda uz poseban osvrt na to da li su se u svojim odgovorima sudije osvrnule na obaveznost primene međunarodnih standarda, pored domaćih na koje se redovno pozivaju. Obrada podataka se vrši i na periodičnoj osnovi, što

omogućuje da se postupanje suda sagleda u celini, kao i da se evidentiraju eventualna nepostupanja suda u predmetu.

Konačna obrada podataka se vrši nakon okončanja postupka pred domaćim sudovima, ili nakon određenog vremenskog roka, u slučaju da sudovi odugovlače sa odlučivanjem u predmetnoj strani.

2.3. Zahtev državi da preduzme mere radi poštovanja standarda. Paralelno sa vođenjem slučaja pred sudom, nevladina organizacija obaveštava javnost putem medija o načinu vođenja postupka od strane sudova istovremeno prezentirajući definisane probleme u zakonodavstvu ili primeni zakona i odredbi. Pored iznošenja problema, javnost se istovremeno upoznaje i sa obavezama države koje je ona prihvatila, tj. standardima u oblasti ljudskih prava koje mora da poštuje ili kojima treba da teži.

Na taj način vrši se legitiman pritisak na državu da preduzima mere radi otklanjanja postojećih sistematskih kršenja ljudskih prava.

Po okončanju slučaja, ukoliko se on okonča pozitivno, s jedne strane se predstavljanjem slučaja utiče da odluka o njemu zauzme značajno mesto u sudskoj praksi koja, iako ne predstavlja formalni izvor prava, se od strane sudija najčešće prati, dok je s druge strane on potvrda od strane sudskih vlasti da povodom sistematskih kršenja ljudskih prava treba na generalnom planu preduzeti mere kako bi se one otklonile.

Ukoliko je stav sudskih organa prema postojećem problemu i standardima inherentan i arogantan, tj. ukoliko se strateški slučaj pred domaćim sudovima okonča negativno po žrtvu kršenja ljudskih prava ili se u nerazumno dugom roku uopšte ne donese odluka, prelazi se s domaćeg na međunarodni mehanizam zaštite ljudskih prava.

3. ZASTUPANJE PRED MEĐUNARODNIM TELIMA I ORGANIMA

3.1. Pokretanje i vođenje postupka pred međunarodnim telima i organima. Nakon okončanog postupka pred sudom, eksperti još jednom obrađuju strateški slučaj i određuju pred kojim telima se može pokrenuti mehanizam za zaštitu ljudskih prava. Koje će od mnogih međunarodnih tela moći da odlučuje u konkretnom slučaju, zavisi od oblasti ljudskih prava u koju potpada pravo koje je u strateškom slučaju povređeno. Potrebno je jasno definisati pravo koje je u strateškom slučaju povređeno radi određivanja međunarodnog

---

tela koje o njemu može odlučivati. Srbija je uključena u 2 mehanizma zaštite ljudskih prava - mehanizam Saveta Evrope i mehanizam Ujedinjenih nacija. U okviru mehanizma Ujedinjenih Nacija postoji nekoliko tela koja su ustanovljena konvencijama i koji su nadležna za povrede prava koja se garantuju tim konvencijama, kao što su Komitet UN za ljudska prava, Komitet UN za sprečavanje rasne diskriminacije, Komitet UN za sprečavanje mučenja, Komitet UN za sprečavanje svih vrsta diskriminacija protiv žena... Avokati pri nevladinim organizacijama mogu da zastupaju interese žrtava kršenja ljudskih prava pred ovim telima i da u njihovo ime podnesu predstavku. U okviru mehanizma zaštite ljudskih prava Saveta Evrope, nevladine organizacije mogu da podnesu predstavku Evropskom sudu za ljudska prava.

Bez obzira koji mehanizam u datom slučaju advokati u interakciji sa ekspertima izaberu, s obzirom da svaki od njih ima svoje prednosti i nedostatke, potrebno je predstaviti činjenični opis slučaja kao i opisati postupak koji se vodio pred sudom ili drugim organima države ugovornice. Kako je strateški slučaj primer posledica postojećih nedostataka u zakonodavstvu, primeni zakonodavstva i rezultat nepostojanja volje državnih organa da preduzme mere kako bi te nedostatke i posledice otklonila, eksperti sa strane izlažu ovo stanje i argumentuju odgovornost države za kršenje ljudskih prava u određenoj oblasti.

Na osnovu svih ovih navoda, međunarodno telo odlučuje da li je u konkretnom slučaju država ugovornica povredila ljudska prava na čije se poštovanje obavezala.

U slučaju utvrđivanja kršenja ljudskih prava od strane države ugovornice, komiteta Ujedinjenih Nacija donose stavove dok Evropski sud za ljudska prava donosi presudu.

Stavovi komiteta Ujedinjenih nacija nemaju pravno obavezujuću snagu, niti je predviđen mehanizam za otklanjanje posledica kršenja ljudskih prava u konkretnom slučaju. Ipak, ukoliko bi se, nakon odlučivanja o istom predmetnom pitanju povodom velikog broja slučajeva, utvrdilo postojanje sistematskih kršenja ljudskih prava u nekoj članici Ujedinjenih Nacija, bio bi pokrenut mehanizam, počev od izveštaja specijalnih izvestilaca Ujedinjenih nacija, kojim se vrši pritisak na državu da preduzme mere za otklanjanje daljih povreda određenih ljudskih prava.

Zbog ovako postavljenog mehanizma, čini se da je, kada su u pitanju strateški slučajevi, bolje rešenje obraćanje Evropskom sudu za ljudska prava.

Presude Evropskog suda za ljudska prava su pravno obavezujući za državu. Tako, pored konstatovanja da su određena prava povređena, država može biti obavezana da, povodom kršenja ljudskih prava u konkretnom slučaju, isplati naknadu nematerijalne ili materijalne štete.

Najvažniji deo presude Evropskog suda za ljudska prava koji ovaj mehanizam zaštite čini najpogodnijim za rešavanje sistematskih problema je odluka da je država dužna da preduzme opšte mere kojim se otklanjaju buduće povrede ljudskih prava. O preduzimanju ovih mera država je dužna da obaveštava Komitet ministara Saveta Evrope koji nadgleda izvršenje presude. Tako, na državu se vrše istovremeno dva vida pritiska da sprovede mere za otklanjanje povreda ljudskih prava- s jedne strane finansijski, jer sud u svim daljim slučajevima koji su posledica utvrđenog sistemskog problema obavezuje državu na naknadu štete, i s druge strane politički, jer Komitet ministara može kao sankciju za neizvršenje presuda da izrekne meru izvršenja države članice iz Saveta Evrope.

Istovremeno nevladine organizacije vrše pritisak na državu da ove mere budu što efikasnije primenjene.

ZAKLJUČAK

Kroz izvršenje presude Evropskog suda za ljudska prava u strateškom slučaju, nevladine organizacije postižu nekoliko ciljeva:

1. Utvrđuje se da je postojala povreda ljudskih prava od strane države, što predstavlja moralnu satisfakciju žrtvama, uz obezbeđenje naknade pretrpljene nematerijalne štete.
2. Utvrđuje se postojanje sistematske povrede ljudskih prava.
3. Država se obavezuje na preduzimanje mera u cilju otklanjanja daljih povreda ljudskih prava, što podrazumeva promenu zakonodavstva ili funkcionisanja određenih državnih organa
4. Razvija se svest o neophodnosti poštovanja međunarodnih standarda.

II. MEĐUNARODNI STADARDI

II. (1) ZABRANA TORTURE

"Tortura" predstavlja svaki akt kojim se jednom licu namerno nanose bol ili teške fizičke ili mentalne patnje u cilju dobijanja od njega ili nekog trećeg lica obaveštenja ili priznanja ili njegovog kažnjavanja za delo koje je to ili neko treće lice izvršilo ili za čije izvršenje je osumnjičeno, zastrašivanja tog lica ili vršenja pritiska na njega ili zastrašivanja ili vršenja pritiska na neko treće lice ili iz bilo kojeg drugog razloga zasnovanog na bilo kom obliku diskriminacije ako taj bol ili te patnje nanosi službeno lice ili bilo koje drugo lice koje deluje u službenom svojstvu ili na njegov podsticaj ili sa njegovim izričitim ili prećutnim pristankom. Taj izraz se ne odnosi na bol ili patnje koje su rezultat isključivo zakonitih sankcija, neodvojivih od tih sankcija ili koje te sankcije prouzrokuju.

(Konvencija UN protiv torture i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih kazni ili postupaka)

- ***Države je dužna da obezbede pravo na jednakost pred zakonom u pogledu uživanja prava na bezbednost lica i zaštitu države od nasilja i zlostavljanja bilo od strane vladinih službenika, bilo od svakog lica, grupe ili ustanove.*** (Međunarodna konvencija o sprečavanju svih oblika rasne diskriminacije)

Niko ne sme biti podvrgnut mučenju ili svirepom, nečovečnom ili ponižavajućem postupku ili kazni.

(Univerzalna deklaracija o pravima čoveka, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Međunarodna konvencija o sprečavanju svih oblika rasne diskriminacije)

Zabrana torture je univerzalna (opšta).

(Konvencija UN protiv torture i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih kazni ili postupaka, Smernice za politiku EU prema trećim zemljama u odnosu na torturu i druge oblike okrutnog, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja)

- ***Kao opravdanje za torturu ne može se navoditi nikakva izuzetna okolnost bilo da se radi o ratnom stanju ili opasnosti od rata, unutrašnjoj političkoj nestabilnosti ili bilo kom drugom vanrednom stanju.*** (Konvencija UN protiv torture i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih kazni ili postupaka)
- ***Kao opravdanje za torturu ne može se navoditi naredba neke pretpostavljene ličnosti ili organa vlasti.*** (Konvencija UN protiv torture i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih kazni ili postupaka)
- ***Država je dužna da službena lica koja izvršavaju zakon, vojna lica, medicinsko osoblje ili druga odgovarajuća lica ne budu kažnjeni zbog nepostupanja po nalogu da vrše radnje koje predstavljaju torturu.*** (Smernice za politiku EU prema trećim zemljama u odnosu na torturu i druge oblike okrutnog, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja)

Država je obavezna da preduzima sve zakonske, administrativne, sudske ili druge efikasne mere u cilju prevencije od vršenja torture.

(Konvencija UN protiv torture i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih kazni ili postupaka, Fakultativni protokol uz Konvenciju UN protiv torture i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih kazni ili postupaka, Evropska konvencija o sprečavanju mučenja i nečovečnih ili ponižavajućih kazni ili postupaka, Opšti izveštaji Komiteta za sprečavanje torture Saveta Evrope, Smernice za politiku EU prema trećim zemljama u odnosu na torturu i druge oblike okrutnog, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja)

- ***Država je obavezna da, u slučaju progona ili izručenja lica drugoj zemlji, ispita da li u toj zemlji postoje ozbiljna kršenja ljudskih prava.*** (Konvencija UN protiv torture i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih kazni ili postupaka)

- **Država ne sme, progonom ili izručenjem lica drugoj zemlji, dovesti lice u situaciju u kojoj bi moglo nad njim doći do izvršenja torture.** (Konvencija UN protiv torture i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih kazni ili postupaka, Smernice za politiku EU prema trećim zemljama u odnosu na torturu i druge oblike okrutnog, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja)
- **Država treba da omogući ispitivanje postupanja prema licima lišenim slobode od strane nezavisnog tela.** (Fakultativni protokol uz Konvenciju UN protiv torture i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih kazni ili postupaka, Evropska konvencija o sprečavanju mučenja i nečovečnih ili ponižavajućih kazni ili postupaka)
- **Država treba da poboljša zaštitu lica lišenih slobode u skladu sa preporukama nezavisnog tela nastalih na osnovu izveštaja tog tela o uslovima postupanja prema licima lišenim slobode.** (Fakultativni protokol uz Konvenciju UN protiv torture i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih kazni ili postupaka, Evropska konvencija o sprečavanju mučenja i nečovečnih ili ponižavajućih kazni ili postupaka)
- **Država treba da ustanovi nezavisni mehanizam za ispitivanje žalbi na postupanje tokom policijskog pritvora.** (Standard proizašao iz Opštih izveštaja Komiteta za sprečavanje torture Saveta Evrope)
- **Država je obavezna da obezbedi pristup advokatima i zdravstvenoj zaštiti bez odlaganja licima koja tvrde da je nad njima vršena tortura.** (Smernice za politiku EU prema trećim zemljama u odnosu na torturu i druge oblike okrutnog, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja, Standard proizašao iz Opštih izveštaja Komiteta za sprečavanje torture Saveta Evrope)
- **Država treba da ustanovi mogućnost pokretanja disciplinskog postupka u slučajevima postojanja tvrdnji o vršenju torture.** (Standard proizašao iz Opštih izveštaja Komiteta za sprečavanje torture Saveta Evrope)

Država je obavezna da inkriminiše torturu.

(Konvencija UN protiv torture i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih kazni ili postupaka)

- **Država treba da nastoji da se prema njenom krivičnom pravu sva akta torture smatraju krivičnim delima, kao i pokušaj i saučesništvo u vršenju torture.** (Konvencija UN protiv torture i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih kazni ili postupaka)
- **Država je obavezna da odredi za krivična dela torture odgovarajuće kazne kojima je uzeta u obzir njihova težina.** (Konvencija UN protiv torture i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih kazni ili postupaka)

Država je dužna da obuči osoblje koje ima dodira sa licima lišenim slobode o zabrani torture.

(Konvencija UN protiv torture i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih kazni ili postupaka, Smernice za politiku EU prema trećim zemljama u odnosu na torturu i druge oblike okrutnog, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja)

- **Država je dužna da obezbedi da upoznavanje i informisanje o zabrani torture bude sastavni deo obrazovanja civilnog ili vojnog osoblja zaduženog za primenu zakona, medicinskog osoblja, vršilaca javnih funkcija i ostalih lica koja na bilo koji način mogu učestvovati u čuvanju, saslušanju ili ophođenju sa nekom uhapšenom, ili pritvorenom ili zatvorenom osobom.** (Konvencija UN protiv torture i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih kazni ili postupaka)
- **Država je dužna da obezbedi da zabrana vršenja torture bude u okviru pravila i uputstava u vezi sa obavezama i dužnostima osoblja.** (Konvencija UN protiv torture i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih kazni ili postupaka)

- **Država treba da obezbedi obuku sudija, tužilaca i advokata vezane za odgovarajuće međunarodne standarde u oblasti zabrane torture.** (Smernice za politiku EU prema trećim zemljama u odnosu na torturu i druge oblike okrutnog, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja)

Istraga i dokazni postupak moraju biti tako postavljeni da omogućuju efikasnu borbu protiv izvršilaca torture.

(Konvencija UN protiv torture i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih kazni ili postupaka, Opšti izveštaj Komiteta za sprečavanje torture Saveta Evrope)

- **Država mora da obezbedi svakom licu koje tvrdi da je bilo podvrgnuto torturi pravo da se žali nadležnim organima.** (Konvencija UN protiv torture i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih kazni ili postupaka)
- **Nadležni organi su dužni da neodložno izvrše nepristrasnu istragu svaki put kad postoje opravdani razlozi da se posumnja da je izvršen akt torture, bez obzira da li se lice žalilo.** (Konvencija UN protiv torture i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih kazni ili postupaka)
- **Nadležni organi su dužni da neodložno i nepristrasno ispitaju slučaj torture.** (Konvencija UN protiv torture i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih kazni ili postupaka)
- **Nadležni organi su dužni da preduzmu mere kako bi obezbedili zaštitu lica koje se žalilo i lica kao svedoka od svakog postupanja koje bi moglo da škodi licu ili zastrašivanja zbog podnesene žalbe ili bilo kakve date izjave.** (Konvencija UN protiv torture i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih kazni ili postupaka)
- **Sud ili tužilaštvo ne treba da pridaju preveliku važnost odsustvu vidljivih povreda na telu osobe nad kojom je zlostavljanje vršeno, onda kada dobiju tvrdnje o vršenju zlostavljanja.** (Standard proizašao iz Opštih izveštaja Komiteta za sprečavanje torture Saveta Evrope)

Izjava za koju se dokaže da je dobijena torturom ne može da bude navedena kao dokazni element u nekom postupku, osim protiv lica optuženog za torturu da bi se utvrdilo da je izjava data.

(Konvencija UN protiv torture i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih kazni ili postupaka, Smernice za politiku EU prema trećim zemljama u odnosu na torturu i druge oblike okrutnog, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja)

Žrtve torture imaju pravo na rehabilitaciju.

(Rezolucija Generalne skupštine 60/147, Osnovni principi i vodič za pravo na pravni lek i reparaciju žrtava grubih kršenja međunarodnih ljudskih prava i ozbiljnih povreda međunarodnog humanitarnog prava, Konvencija UN protiv torture i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih kazni ili postupaka)

- **Država članica je obavezna da garantuje žrtvi nekog akta torture pravo dobijanja naknade i pravednog i odgovarajućeg obeštećenja, uključujući sredstva potrebna za što potpuniju rehabilitaciju žrtve.** (Konvencija UN protiv torture i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih kazni ili postupaka)
- **Država je obavezna da, u slučaju smrti žrtve akta torture, garantuje pravo na obeštećenje naslednicima žrtve torture.** (Konvencija UN protiv torture i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih kazni ili postupaka)
- **Država treba da obezbedi žrtvama grubih kršenja međunarodnih ljudskih prava i ozbiljnih povreda punu i efikasnu reparaciju, koja uključuje restituciju, kompenzaciju, rehabilitaciju, satisfakciju i garanciju od ponovne povrede.** (Rezolucija Generalne skupštine 60/147, Osnovni principi i vodič za pravo na pravni lek i reparaciju žrtava grubih kršenja međunarodnih ljudskih prava i ozbiljnih povreda međunarodnog humanitarnog prava)

Lista korišćenih dokumenta:

- Univerzalna deklaracija o pravima čoveka
- Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima
- Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda
- Međunarodna konvencija o sprečavanju svih oblika rasne diskriminacije
- Konvencija UN protiv torture i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih kazni ili postupaka
- Fakultativni protokol uz Konvenciju UN protiv torture i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih kazni ili postupaka
- Evropska konvencija o sprečavanju mučenja i nečovečnih ili ponižavajućih kazni ili postupaka
- Rezolucija Generalne skupštine 60/147, Osnovni principi i vodič za pravo na pravni lek i reparaciju žrtava grubih kršenja međunarodnih ljudskih prava i ozbiljnih povreda međunarodnog humanitarnog prava
- Opšti izveštaj Komiteta za sprečavanje torture Saveta Evrope
- Smernice za politiku EU prema trećim zemljama u odnosu na torturu i druge oblike okrutnog, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja

II. (2) ZABRANA GOVORA MRŽNJE

Definicija

Govor mržnje se najopštije može definisati kao izražavanje koje sadrži poruke mržnje ili netrpeljivosti prema nekoj rasnoj, nacionalnoj, etničkoj ili verskoj grupi ili njenim pripadnicima.

(Pakt o građanskim i političkim pravima, Povelja Ujedinjenih nacija, Univerzalna deklaracija o pravima čoveka, Dodatni Protokol uz Konvenciju o sajber kriminalu koji se odnosi na kriminalna dela rasizma i ksenofobije učinjena putem kompjuterskih sistema)

- ***Država treba da radi na unapređenju sveopšteg poštovanja i uvažavanja ljudskih prava i osnovnih sloboda za sve bez obzira na rasu, pol, jezik ili veru.*** (Povelja Ujedinjenih Nacija)
- ***Država treba zakonom da zabrani svako zagovaranje nacionalne, rasne ili verske mržnje koje predstavlja podsticanje na diskriminaciju, neprijateljstvo ili nasilje.*** ¹(Pakt o građanskim i političkim pravima)
- ***Rasistički i ksenofobični materijal označava svaki pisani materijal, sliku ili neku drugu prezentaciju ideja ili teorija čija je svrha zagovaranje, promovisanje ili podsticanje mržnje, diskriminacije ili nasilja protiv lica ili grupa lica na osnovu rase, boje kože, nacionalnog ili etničkog porekla, kao i religije ako se koristi u ove svrhe.*** (Dodatni Protokol uz Konvenciju o sajber kriminalu koji se odnosi na kriminalna dela rasizma i ksenofobije učinjena putem kompjuterskih sistema)

¹ Iako Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda ne zabranjuje izričito govor mržnje, ESLJP može procesuirati govor mržnje na osnovu člana 17, a u vezi sa članom 14 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Države treba da inkriminišu govor mržnje.

(Opšti komentar 11. Odbora za ljudska prava UN-a koji se odnosi na član 20. PGP , Statut Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju, Statut Međunarodnog krivičnog suda, Dodatni Protokol uz Konvenciju o sajber kriminalu koji se odnosi na kriminalna dela rasizma i ksenofobije učinjena putem kompjuterskih sistema)

- **Država treba da donese zakon iz kojeg jasno proističe da su propaganda i zagovaranje nacionalne, rasne i li verske mržnje u suprotnosti sa javnim poretkom, i kojim se predviđaju odgovarajuće sankcije u slučaju kršenja tog zakona.** (Opšti komentar 11. Odbora za ljudska prava UN-a koji se odnosi na član 20. PGP)

Pri kažnjavanju govora mržnje mora se voditi računa o načelu proporcionalnosti između prava koja su govorom mržnje ugrožena i slobode izražavanja.

(Preporuka br. R (97) 20 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o govoru mržnje)

- **Država mora da uskladi nacionalno zakonodavstvo i praksu tako da omogući nadležnim organima gonjenja da obrate posebnu pažnju, koliko to njihova diskreciona prava dozvoljavaju, na slučajeve govora mržnje, vodeći računa da uvođenje krivičnih sankcija predstavlja ozbiljno ograničavanje slobode izražavanja.** (Preporuka br. R (97) 20 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o govoru mržnje)
- **Nadležni sudovi treba da obezbede striktno poštovanje načela proporcionalnosti prilikom izricanja krivičnih sankcija osuđenim za kršenje zabrane govora mržnje.** (Preporuka br. R (97) 20 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o govoru mržnje)

Država mora da inkriminiše i kazni direktno i javno podstrekavanje na izvršenje genocida.

(Statut Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju)

Genocid je jedna od najtragičnijih i najpogubnijih posledica do koje može da dovede govor mržnje, ukoliko ga zajednica ne inkriminiše i neverifikuje kao nedopustvo i kažnjivo društveno ponašanje i ne preduzme odlučne korake u njegovom sprečavanju i eliminaciji.

Države ne smeju da podstiču, brane ili podržavaju rasnu diskriminaciju koju sprovodi bilo koje lice ili organizacija.

(Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, Zaključci sa Svetske konferencije o ljudskim pravima, održane u Beču 1993. godine pod pokroviteljstvom UN)

- ***Države moraju da osude svaku propagandu i sve organizacije koje se rukovode idejama ili teorijama zasnovanim na superiornosti neke rase ili grupe lica izvesne boje ili izvesnog etničkog porekla ili koje žele da opravdaju ili podrže svaki oblik rasne mržnje ili diskriminacije.*** (Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije)
- ***Države moraju da definišu kao krivično delo svako širenje ideja zasnovanih na superiornosti ili rasnoj mržnji, svako podsticanje na rasnu diskriminaciju, kao i sva dela nasilja, ili izazivanje na takva nasilja, uperena protiv svih rasa ili pomoći rasističkim aktivnostima, podrazmevajući tu i njihovo finansiranje.*** (Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije)
- ***Država je obavezna da definiše kao nezakonite i da zabrani organizacije i aktivnosti organizovane propagande i svaku drugu vrstu propagandne aktivnosti koja podstiče na rasnu diskriminaciju i da izjave da je učešće u ovim organizacijama ili u njihovim aktivnostima zakonom kažnjivo delo.*** (Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije)
- ***Države ne sme da dozvoli javnim vlastima niti javnim nacionalnim ili lokalnim ustanovama da podstiču na rasnu diskriminaciju ili da je pomažu.*** (Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije)
- ***Država treba da razvije mere sprečavanja i borbe protiv svih oblika i manifestacija rasizma, ksenofobije i netolerancije,***

gde je to potrebno odgovarajućim zakonskim merama, uključujući kaznene mere, te osnivanjem nacionalnih institucija za borbu protiv takvih fenomena. (Bečka deklaracija i program delovanja)

Država mora preduzeti mere u cilju borbe protiv predrasuda koje vode diskriminaciji.

(Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije)

• ***Država je treba da pomaže višerasne i integrističke organizacije i pokrete i druga sredstva radi ukidanja prepreka između rasa, kao i da se bori protiv onoga što teži da ojača rasnu podelu.*** (Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije)

• ***Države je obavezna da preduzme hitne i efikasne mere, naročito u oblasti nastave, vaspitanja, kulture i informacija u cilju borbe protiv predrasuda koje vode rasnoj diskriminaciji i pomaganja razumevanja, tolerancije i prijateljstva među narodima, rasnim ili etničkim grupama, kao i unapređenja ciljeva i principa Povelje Ujedinjenih nacija, Univerzalne deklaracije o pravima čoveka, deklaracije Ujedinjenih nacija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije i ove konvencije.*** (Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije)

Posebna odgovornost nosioca javnih ovlašćenja u odnosu na govor mržnje:

Nosioci javnih ovlašćenja naročito treba da se uzdrže od govora mržnje.

(Preporuka br. R (97) 20 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o govoru mržnje)

• ***Vlade država, organi javne vlasti i javne institucije na nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou, kao i državni službenici, imaju posebnu odgovornost da se naročito u medijima uzdrže od izjava koje mogu da se shvate kao govor mržnje ili kao govor koji bi mogao da ima za posledicu pravdanje, širenje ili podsticanja rasne mržnje, ksenofobije, antisemitizma i ostalih oblika diskriminacije ili mržnje zasnovane***

na netoleranciji. Takve izjave treba da se zabrane i javno osude kad god se pojave. (Preporuka br. R (97) 20 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o "govoru mržnje")

Posebne obaveze medijskih kuća i novinara
u odnosu na govor mržnje:

Medijske kuće imaju obavezu i odgovornost da posvete posebnu pažnju problemu netolerancije.

(Preporuka br. R (97) 21 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o medijima i promovisanju kulture tolerancije, Aneks)

U skladu sa gore navedenim standardom proizilazi **obaveza država** da propišu i preduzmu mere kojima bi se obezbedilo da:

- **Medijske kuće moraju da izveštavaju na osnovu činjenica i istinitih podataka o rasizmu i netoleranciji.** (Preporuka br. R (97) 21 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o medijima i promovisanju kulture tolerancije, Aneks)
- **Medijske kuće moraju da oprezno izveštavaju kada je reč o tenziji među zajednicama.** (Preporuka br. R (97) 21 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o medijima i promovisanju kulture tolerancije, Aneks)
- **Medijske kuće moraju preduzeti mere kako bi se izbeglo pogrдно stereotipno opisivanje pripadnika kulturnih, etničkih ili verskih zajednica u svojim publikacijama i programima.** (Preporuka br. R (97) 21 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o medijima i promovisanju kulture tolerancije, Aneks)
- **Medijske kuće moraju voditi računa da prikazivanje kulturnih, etničkih i verskih zajednica bude u uravnoteženom i objektivnom svetlu i na način koji odražava poglede tih zajednica.** (Preporuka br. R (97) 21 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o medijima i promovisanju kulture tolerancije, Aneks)
- **Medijske kuće moraju da skreću pažnju javnom mnjenju na zla netolerancije.** (Preporuka br. R (97) 21 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o medijima i promovisanju kulture tolerancije, Aneks)

- **Medijske kuće moraju da preduzmu mere kojim se produbljuje razumevanje javnosti i poštovanje različitosti.** (Preporuka br. R (97) 21 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o medijima i promovisanju kulture tolerancije, Aneks)
- **Medijske kuće moraju da vode računa da pretpostavke koje su sadržane u netolerantnim primedbama sagovornika prilikom intervjua, u izveštajima, diskusionim programima, budu odmah osporene od strane zaposlenih u medijskim kućama.** (Preporuka br. R (97) 21 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o medijima i promovisanju kulture tolerancije, Aneks)
- **Medijske kuće moraju da vode računa o raznolikosti zaposlenih u medijskim kućama i meri do koje ona odražava multietnički, multikulturalni karakter čitalaca, slušalaca ili gledalaca.** (Preporuka br. R (97) 21 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o medijima i promovisanju kulture tolerancije, Aneks)

Profesija novinara podrazumeva postojanje pojačanog stepena pažnje u sprečavanju širenja govora mržnje.

(Deklaracija o principima postupanja novinara)

- **Novinar mora biti svestan opasnosti od diskriminacije koju mogu da prouzrokuju mediji i u tom smislu treba da čini sve kako bi izbegao opasnost od takve diskriminacije zasnovane, pored ostalog, na rasi, polu, seksualnoj orijentaciji, jeziku, veri, političkom i drugom mišljenju, nacionalnom i društvenom poreklu.** (Deklaracija o principima postupanja novinara)

Novi mediji i govor mržnje

Država treba da inkrimiše sve pojavne oblike govora mržnje putem Interneta, kao i njihovo podsticanje i pomaganje.

(Dodatni Protokol uz Konvenciju o sajber kriminalu koji se odnosi na kriminalna dela rasizma i ksenofobije učinjena putem kompjuterskih sistema)

- **Država treba da inkriminiše namernu i protivpravnu distribuciju ili širenje u javnosti rasističkog i ksenofobičnog materijala putem kompjuterskog sistema.** (Dodatni Protokol uz Konvenciju o sajber kriminalu koji se odnosi na kriminalna dela rasizma i ksenofobije učinjena putem kompjuterskih sistema)
- **Država treba da inkriminiše namernu i protivpravnu pretnju da će se izvršiti ozbiljna krivična dela upućenu, putem kompjuterskih sistema, licima koja pripadaju grupama koje se razlikuju po rasi, boji kože, nacionalnom ili etničkom poreklu kada je pripadnost tim grupama osnov za to delo, ili grupi lica koja se razlikuju od drugih po navedenim osnovama.** (Dodatni Protokol uz Konvenciju o sajber kriminalu koji se odnosi na kriminalna dela rasizma i ksenofobije učinjena putem kompjuterskih sistema)
- **Država treba da inkriminiše namerno i protivpravno javno vređanje, korišćenjem kompjuterskih sistema, lica koja pripadaju grupama koje se razlikuju po rasi, boji kože, nacionalnom ili etničkom poreklu kada je pripadnost tim grupama osnov za to delo, ili grupa lica koja se razlikuju od drugih po navedenim osnovama.** (Dodatni Protokol uz Konvenciju o sajber kriminalu koji se odnosi na kriminalna dela rasizma i ksenofobije učinjena putem kompjuterskih sistema)
- **Država treba da inkriminiše namernu i protivpravnu distribuciju ili, na neki dugi način, činjenje dostupnim javnosti putem kompjuterskih sistema materijala koji osporavaju, minimizuju u većem obimu, odobravaju ili opravdavaju dela koja predstavljaju genocid ili krivično delo protiv čovečnosti, onako kako je to definisano u međunarodnom pravu i priznato kao takvo putem konačnih i obavezujućih odluka².** (Dodatni Protokol uz Konvenciju o sajber kriminalu koji se odnosi na kriminalna dela rasizma i ksenofobije učinjena putem kompjuterskih sistema)
- **Država treba da inkriminiše namerno i protivpravno pomaganje ili podsticanje na izvršavanja krivičnih dela rasizma i ksenofobije, a u cilju da ta dela budu izvršena.** (Dodatni Protokol uz Konvenciju o sajber kriminalu koji se odnosi na kriminalna dela rasizma i ksenofobije učinjena putem kompjuterskih sistema)

---

² Odnosi se na odluke Međunarodnog vojnog suda, uspostavljenog Londonskim sporazumom od 8. avgusta 1945., ili bilo kojeg drugog međunarodnog suda uspostavljenog putem relevantnih međunarodnih dokumenata, a čiju jurisdikciju ta država priznaje.

Lista korišćenih dokumenata:

- Pakt o građanskim i političkim pravima
- Povelja Ujedinjenih nacija, Univerzalna deklaracija o pravima čoveka,
- Dodatni Protokol uz Konvenciju o sajber kriminalu koji se odnosi na kriminalna dela rasizma i ksenofobije učinjena putem kompjuterskih sistema
- Opšti komentar 11. Odbora za ljudska prava UN-a koji se odnosi na član 20. PGP
- Statut Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju
- Statut Međunarodnog krivičnog suda
- Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije
- Zaključci sa Svetske konferencije o ljudskim pravima, održane u Beču 1993. godine pod pokroviteljstvom UN
- Preporuka br. R (97) 20 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o "govoru mržnje"
- Preporuka br. R (97) 21 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o medijima i promovisanju kulture tolerancije
- Deklaracija o principima postupanja novinara

II. (3) SLOBODA IZRAŽAVANJA

Sloboda izražavanja podrazumeva posedovanje sopstvenog mišljenja, traženje, primanje i saopštavanje informacija i ideja bez mešanja javne vlasti.

(Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda)

- **Sloboda izražavanja podrazumeva i pravo pojedinca da se ne izrazi.**³(slučaj Young, James i Webster v. UK (1981) pred Evropskom komisijom za ljudska prava)

Sloboda izražavanja može biti ograničena pod legitimnim i unapred zakonom propisanim uslovima, a država je dužna da se uzdrži od nezakonitog mešanja.

(Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda)

- **Država mora zakonom na jasan način da propiše ograničenja, da taj zakon učini unapred dostupnim, kao i da predvidi delotvorna sredstva sudske zaštite od mogućih zloupotreba vlasti pri tumačenju ovih ograničenja.** (slučajevi Sunday Times v. UK, Malone v. UK pred ESLJP)
- **Pod legitimnim ograničenjima se podrazumevaju ograničenja u interesu nacionalne bezbednosti⁴, teritorijalnog integriteta, ili kriminala, radi sprečavanja nereda i kriminala, radi**

³ U ovom slučaju, Evropska komisija za ljudska prava je zauzela stav da obavezno članstvo u sindikatu sprečava radnika da se suprostavi gledištima koje taj sindikat propagira.

⁴ ESLJP je našao da, nacionalna bezbednost nije a priori ugrožena ukoliko se objavljuju informacije sadržane u dokumentima državnih tajnih službi pod oznakom „poverljivo“, jer to tek označava nizak stupanj tajnosti, a naročito ako je deo javnosti već bio upoznat sa sadržinom tih informacija - slučaj Verening Weekblad Bluf! v. Netherland.

zaštite reputacije ili prava drugih, radi sprečavanja otkrivanja informacije primljene u poverenju i radi očuvanja autorteta i nepristrasnosti sudova⁵. (Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda)

• **Neophodnost ograničenja slobode izražavanja u demokratskom društvu ceni se na osnovu: relevantnog domaćeg zakonodavstva, vrste ograničenja ili kazne izrečene usled njegovog kršenja, stepena mešanja javne vlasti u određeno ljudsko pravo, vrste informacije ili mišljenja, društvenog i političkog konteksta slučaja, osoba o kojima se radi, vrste medija u kojima je informacija objavljena, javnog interesa koji je u pitanju, postupanja novnara u konkretnom slučaju, činjenične osnovanosti nekog mišljenja/komentara, autorove dobre vere.** (standard proizašao iz celokupne prakse ESLJP)

• **Država je dužna da obezbedi nesmetano vršenje slobode izražavanja kako fizičkih tako i pravnih lica.**⁶ (slučajevi *Autronic Ag vs Swizerland* (1990), *British Broadcasting Corporation vs UK* (1996), *Ozgur Gundem vs Turkey* (2000)) pred ESLJP)

Rasprava o pitanjima od ozbiljnog javnog interesa, naročito u kontekstu političke debate, treba da uživa najviši stepen zaštite države.

(Deklaracija Komiteta ministara Saveta Evrope o slobodi političke rasprave u medijima, slučaj *Bowman v. UK* (1998) pred ESLJP)

• **U predizbornom periodu država treba da omogući slobodno cirkulisanje svih vrsta mišljenja i informacija.**⁷ (slučaj *Bowman v. UK* (1998) pred ESLJP)

⁵ U slučaju *Prager and Oberschlick v. Austria*, ESLJP je utvrdio da zaplena novina i novčano kažnjavanje urednika i novinara jer su objavili neutemeljene kritičke primedbe na račun nekolicine sudija, od kojih su neke bile krajnje ozbiljne (npr. da sudije od samog početka tretiraju svakog optuženog kao da je već osuđen) ne predstavlja kršenje slobode izražavanja, jer je ovo mešanje vlasti legitimno i neophodno u demokratskom društvu.

⁶ ESLJP je, u ovim slučajevima, kao aktivno legitimisana lica u postupku, prihvatio kablovske kompanije i novine

⁷ U ovom slučaju, ESLJP je našao da je predsednici jednog udruženja bila prekršena sloboda izražavanja usled pokretanja postupka za kršenje zakonske odredbe kojom se, za vreme predizborne kampanje, neovlašćenim osobama limitira trošenje na svega 5 funti za širenje informacija biračima s ciljem promovisanja ili podsticanja na

Država mora da obezbedi posebnu zaštitu prava na slobodu izražavanja medija i novinara.

(Preporuka br. R (96) 4 Komiteta ministara Saveta Evrope o zaštiti novinara u situacijama sukoba i napetosti, slučaj Ozgur Gudem vs Turkey (2000) pred ESLJP)

- **Država je dužna da preduzme konkretne korake kako bi omogućila slobodu izražavanja lica onda kada je njihova sloboda izražavanja ugrožena, ako to ne predstavlja nesrazmerni teret vlastima.**⁸ (slučaj Ozgur Gudem vs Turkey (2000) pred ESLJP)

Sudovi moraju voditi računa o tome da su granice dopuštene kritike znatno šire kada su u pitanju političari, odnosno javne ličnosti.

(Deklaracija Komiteta ministara Saveta Evrope o slobodi političke rasprave u medijima, slučajevi Lingens v. Austria (1986), Oberschlick I v. Austria (1991), Oberschlick II v. Austria (1997), Feldek v. Slovakia (2001), Lopez Gomez da Silva v. Portugal (2000), Janowski v. Poland (1999), Jerusalem v. Austria (2001) and Nikula v. Finland (2002) pred ESLJP)

- **Granice dopuštene kritike su šire kada su u pitanju političari i uopšte javne ličnosti, u odnosu na privatna lica, te političari (javne ličnosti) moraju iskazati veći stepen tolerancije, naročito kada i same daju provokativne izjave.** (slučajevi Lingens v. Austria (1986), Oberschlick I v. Austria (1991), Oberschlick II v. Austria (1997), Feldek v. Slovakia (2001), Lopez Gomez da Silva v. Portugal (2000) pred ESLJP)
- **Država mora da uspostavi gradativnu zaštitu od kritike koju pruža javnim ličnostima na taj način što će najmanju zaštitu pružati Vladi, zatim političarima, zatim tzv. javnim službenicima**

izbor nekog kandidata. Postupak je protiv nje, konkretno, pokrenut jer je distribuirala milion i po letaka koji su sumirali stavove svih izbornih kandidata o abortusu.

⁸ U ovom slučaju, ESLJP je utvrdio da je država bila dužna da zaštiti novinare kao i lica koja su bila povezana sa distribuiranjem novina koji su bili na meti čestih napada, zbog kojih su se u nekoliko navrata obraćali državnim institucijama, ali je država propustila da ih zaštiti, čime je bila ugrožena njihova sloboda izražavanja.

(pod kojima se podrazumevaju sudije, državni tužioci, učitelji i drugi državni službenici). (slučajevi Janowski v. Poland (1999), Jerusalem v. Austria (2001) and Nikula v. Finland (2002) pred ESLJP)

Profesija novinara nalaže poštovanje određenih etičkih standarda u prikupljanju, prenošenju, širenju i komentarisanju informacija u cilju efikasnog ostvarivanja slobode izražavanja.

(Deklaracija Međunarodne federacije novinara o principima postupanja novinara, Preporuka br. R (99) 15 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o merama u vezi sa izveštavanjem medija o predizbornim kampanjama, Preporuka br. R (2000) 7 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o pravu novinara da ne otkriju svoje izvore informacije)

- **Novinar mora da poštuje istinu i pravo javnosti da zna istinu.** (Deklaracija Međunarodne federacije novinara o principima postupanja novinara)
- **Država ne sme tražiti od novinara da otkrije izvor informacija.** (Preporuka br. R (2000) 7 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o pravu novinara da ne otkriju svoje izvore informacije, Deklaracija Međunarodne federacije novinara o principima postupanja novinara)
- **Prenošenje informacija od strane novinara mora da bude objektivno i bez uticaja političkih stranaka.** (Preporuka br. R (99) 15 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o merama u vezi sa izveštavanjem medija o predizbornim kampanjama)

Sloboda izražavanja podrazumeva i obavezu države da pruža određene informacije bez zahteva javnosti.

(Preporuka br. R (2003) 13 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o pružanju informacija koje se odnose na krivične postupke putem medija)

- **Država mora da omogući novinarima da slobodno izveštavaju i iznose komentare o funkcionisanju sistema krivičnog pravosuđa, uz poštovanje pretpostavke nevinosti i prava na zaštitu privatnosti lica u postupku.** (Preporuka br. R (2003) 13)

PRIRUČNIK ZA PRIMENU MEĐUNARODNIH INSTRUMENATA

Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o pružanju informacija koje se odnose na krivične postupke putem medija)

- ***Nadležni organi u postupku treba da daju samo tačne informacije, uz omogućavanje istovremenog pristupa informacijama svim medijima.*** (Preporuka br. R (2003) 13 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o pružanju informacija koje se odnose na krivične postupke putem medija)
- ***Nadležni organi moraju pružati informacije o toku krivičnih postupaka od javnog interesa, tako da ne ugrožavaju istragu ili ishod postupka.*** (Preporuka br. R (2003) 13 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o pružanju informacija koje se odnose na krivične postupke putem medija)

Lista korišćenih dokumenata:

- Univerzalna deklaracija o pravima čoveka
- Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima
- Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda
- Pravo koje proističe iz prakse Evropskog suda za ljudska prava:
  - a) slučaj Young, James i Webster v. UK (1981) pred Evropskom komisijom za ljudska prava
  - b) slučaj Autronic Ag vs Swizerland (1990) pred ESLJP
  - c) slučaj British Broadcasting Corporation vs UK (1996) pred ESLJP
  - d) slučaj Ozgur Gundem vs Turkey (2000) pred ESLJP
  - e) slučaj Sunday Times v. UK pred ESLJP
  - f) slučaj Malone v. UK pred ESLJP
  - g) slučaj Bowman v. UK (1998) pred ESLJP
  - h) slučaj Ozgur Gundem vs Turkey (2000) pred ESLJP
  - i) slučaj Lingens v. Austria (1986) pred ESLJP
  - j) slučaj Oberschlick I v. Austria (1991) pred ESLJP
  - k) slučaj Oberschlick II v. Austria (1997) pred ESLJP
  - l) slučaj Feldek v. Slovakia (2001) pred ESLJP
  - m) slučaj Lopez Gomez da Silva v. Portugal (2000) pred ESLJP
  - n) slučaj Janowski v. Poland (1999) pred ESLJP
  - o) slučaj Jerusalem v. Austria (2001) pred ESLJP
  - p) and Nikula v. Finland (2002) pred ESLJP
- Preporuka br. R (99) 15 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o merama u vezi sa izveštavanjem medija o predizbornim kampanjama
- Preporuka br. R (2000) 7 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o pravu novinara da ne otkriju svoje izvore informacije, Deklaracija Međunarodne federacije novinara o principima postupanja novinara
- Preporuka br. R (2003) 13 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o pružanju informacija koje se odnose na krivične postupke putem medija
- Deklaracija Komiteta ministara Saveta Evrope o slobodi političke rasprave u medijima, slučaj Bowman v. UK (1998) pred ESLJP
- Deklaracija Međunarodne federacije novinara o principima postupanja novinara

II. (4) PRAVO NA PRISTUP PRAVOSUĐU

Svako ima pravo da o njegovim pravima i obavezama odlučuje sud ili drugo nezavisno i nepristrasno telo predviđeno zakonom.

(Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, po tumačenju ESLJP)

- ***Pravo na pristup pravosuđu je komponenta prava na pravično suđenje.***⁹
- ***Svako ima pravo na žalbu u vezi sa svojim građanskim pravima i obavezama pred sudom ili tribunalom (arbitražom).*** (slučaj *Golder v. Ujedinjenog kraljevstva*, pred ESLJP)¹⁰

Države su obavezne da osiguraju svakom efikasno pravo na pristup pravosuđu.

(Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, tumačenje ESLJP)

- ***Država je dužna da garantuje prava koja su praktična i efikasna a ne teorijska i ilustrativna.*** (Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, po tumačenju ESLJP)

⁹ *Tekst Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda nije jasno ustanovio pravo na pristup pravosuđu. Ipak, u svetlu precedenata, ESLJP je stao na stranu da ovo pravo obezbeđeno članom 6.*

¹⁰ *U ovom slučaju ESLJP je ustanovio da bi bilo nerazumno smatrati da su članom 6(1) detaljno opisane procesne garancije koje su garantovane stranama tokom suđenja, a da prvo nije zagarantovna mogućnost korišćenja beneficija garantovanih ovih članom, a to je pristup sudu – pravosuđu.*

- **Država ne sme postaviti zakonska ili faktička ograničenja na pristup pravosuđu tako da onemogućavaju efikasno pravo na pristup sudu.** (Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, po tumačenju ESLJP)

Ograničenja prava na pristup pravosuđu moraju biti legitimna i mora postojati razumna veza proporcionalnosti između ograničenja i ciljeva koji se njima postižu.
(Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda)

U građanskom postupku mora biti predviđeno oslobađanje od plaćanja sudskih taksi.

(Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, slučaj Keuez v. Poland (2001) pred ESLJP, Preporuka br R (81) 7 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o merama koje olakšavaju pristup pravdi)

- **Nepristupačne sudske takse predstavljaju potencijalna faktička ograničenja prava na pristup pravosuđu, tako da interes države u sakupljanju sudskih taksi mora biti pravilno izbalansiran sa interesima lica koje treba da pristupi sudu i pravdi, tako da oslobađanje taksi mora biti predviđeno.** (slučaj Keuez v. Poland (2001) pred ESLJP)¹¹
- **Uslov za započinjanje postupka ne sme da bude, imajući u vidu prirodu slučaja, nerazumna suma novca.** (Preporuka br R (81) 7 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o merama koje olakšavaju pristup pravdi)
- **Države treba da obezbede da sudske takse budu smanjene ili ukinute kada predstavljaju prepreku pristupa pravdi. Sistem sudskih taksi treba biti ispitan u smislu ove olakšice.** (Preporuka br R (81) 7 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o merama koje olakšavaju pristup pravdi)

---

¹¹ Državne vlasti su odbile primenu ustanove siromaškog prava (konkretno) u odnosu na nacionalnu godišnju zaradu. ESLJP je našao da interes države u sakupljanju sudskih taksi nije pravilno izbalansiran sa interesima lica koje treba da pristupi sudu i pravdi i da oslobađanje od plaćanja taksi mora biti predviđeno.

- **Države moraju da posvete pažnju pitanju troškova za advokate i stručnjake onoliko koliko one predstavljaju ograničenje pristupa pravdi. Neke forme kontrole iznosa ovih troškova moraju biti obezbeđene.** (Preporuka br R (81) 7 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o merama koje olakšavaju pristup pravdi)
- **Stranka koja je izgubila u sporu bi trebalo, po pravilu, da nadoknadi troškove postupka koji su razumno nastali u toku postupka, uključujući nagradu za advokata, stranci koja je uspeła u sporu.** (Preporuka br R (81) 7 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o merama koje olakšavaju pristup pravdi)

Države moraju da obezbede besplatnu pravnu pomoć kada je ona neophodna za ostvarivanje pristupa pravosuđu.

(Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Preporuka br (93) 1 Komiteta ministara državama članicama o efikasnom pristupu pravu i pravdi veoma siromašnih)

- **Država je u obavezi da obezbedi besplatnu pravnu pomoć kada je to neophodno za obezbeđenje efikasnog pristupa sudu, a zbog toga što je zastupanje od strane pravnika obavezno u domaćem pravu, ili usled složenosti postupka ili zbog složenosti samog slučaja.** (slučaj Airey v. Ireland (1979) pred ESLJP)
- **Država je u obavezi da obezbedi putem besplatne pravne pomoći za veoma siromašne kategorije stanovništva obezbedi oslobađanje od troškova za pravne savete, tako da se troškovi kasnije naplaćuju od stranaka koje su uspele u sporu.** (Preporuka br. R (93) 1 Komiteta ministara državama članicama o efikasnom pristupu pravu i pravdi veoma siromašnih)
- **Država trebada podstiče uspostavljanja pravnih savetovališta u nerazvijenim područjima.** (Preporuka br (93) 1 Komiteta ministara državama članicama o efikasnom pristupu pravu i pravdi veoma siromašnih)

- ***U slučajevima koji se vode pred Evropskim sudom za ljudska prava Predsednik veća može dodeliti besplatnu pravnu pomoć podnosiocu predstavke¹².*** (Pravilnik Suda (2002), Poglavlje X)

U krivičnim stvarima, država mora okrivljenom da omogući besplatnu pravnu pomoć kada okrivljeni nema dovoljno sredstava i kada interesi pravde to zahtevaju.
(Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda)

- ***Okrivljeni nema dovoljno sredstava kada nije u mogućnosti da samostalno angažuje advokata pri čemu je teret dokazivanja ispunjenosti ovog uslova na okrivljenom.*** (slučajevi Quaranta v. Switzerland (1991) i Benham v. UK (1996) pred ESLJP).
- ***U određivanju postojanja uslova da je dodela besplatne pravne pomoći u interesu pravde, sud uzima u obzir složenost slučaja (faktičku i pravnu), mogućnost okrivljenog da razume slučaj, a naročito uzima u obzir težinu optužbi i težinu zaprećene kazne.*** (slučajevi Quaranta v. Switzerland (1991) i Benham v. UK (1996) pred ESLJP).
- ***Ovaj princip se primenjuje na ceo proces, uključujući prekrivični postupak, postupak pred sudom, postupak po žalbi i po reviziji.*** (slučaj Croissant v. Germany (1992) pred ESLJP).

Država nije odgovorna za svaki nedostatak u kvalitetu pravnog zastupanja koje je obezbedila na osnovu ostvarivanja prava na besplatnu pravnu pomoć.
(slučaj Artico v. Italy (1980) pred ESLJP)

¹² Pravilo 91 Pravilnika, ustanovljava da **Predsednik veća može, bilo na zahtev podnosioca predstavke koji je predstavku podneo pozivom na član 34 Konvencije ili na sopstvenu inicijativu, dodeliti besplatnu pravnu pomoć u vezi sa zastupanjem od momenta kada se država ugovornica izjasni o prihvatljivosti predstavke.**

Krivični i građanski postupak treba da budu što jednostavniji.

(Preporuka br R (81) 7 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o merama koje olakšavaju pristup pravdi, Preporuka (84) 5 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o principima građanskog postupka postavljenih da unaprede funkcionisanje pravde)

- **Država treba da propiše i preduzme mere koje bi olakšale pristup pravosuđu u cilju pojednostavljivanja krivičnog i građanskog postupka.** (Preporuka br. R (81) 7 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o merama koje olakšavaju pristup pravdi)
- **Mere koje država preduzima treba da olakšaju i ohrabre, kada je to moguće, pomirenje između stranaka i poravnjanje pred bilo kojim sudom pred kojim je započet postupak ili u toku postupka.** (Preporuka br. R (81) 7 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o merama koje olakšavaju pristup pravdi)
- **Nijedna stranka u postupku ne bi trebalo da bude sprečena da ima pomoć advokata.** (Preporuka br. R (81) 7 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o merama koje olakšavaju pristup pravdi)
- **Zastupanje od strane advokata ne bi smelo da bude obavezno, onda kada bi bilo poželjno da, u cilju olakšavanja pristupa pravdi, pojedinac sam podnese slučaj u svoje ime.** (Preporuka br R (81) 7 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o merama koje olakšavaju pristup pravdi)
- **Država treba da obrati pažnju na problem interpretacije i prevođenja i da obezbedi uslove siromašnima da ne budu u podređenom položaju po pitanju pristupa sudu ili po pitanju vođenja postupka zbog njihove nemogućnosti da govore ili razumeju jezik suda.** (Preporuka br R (81) 7 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o merama koje olakšavaju pristup pravdi)
- **Broj stručnjaka imenovanih od strane suda za iste postupke kako na inicijativu suda, tako i na zahtev stranaka treba da bude koliko je moguće manji.** (Preporuka br R (81) 7 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o merama koje olakšavaju pristup pravdi)

Države treba da preduzmu mere da sva dokumenta koja se koriste u postupku budu u jednostavnoj formi i da jezik i sudske odluke budu razumljive.

(Preporuka br R (81) 7 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o merama koje olakšavaju pristup pravdi)

Države treba da preduzmu mere u cilju unapređenja građanskog postupka tako da on bude što efikasniji i brži.

(Preporuka br. R (84) 5 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o principima građanskog postupka postavljenih da unaprede funkcionisanje pravde)

- ***Ove mere između ostalog podrazumevaju: smanjenje broja saslušanja, onemogućavanje zloupotrebe procesnih ovlašćenja stranaka, tehničku opremljenost sudova.*** (Preporuka br. R (84) 5 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o principima građanskog postupka postavljenih da unaprede funkcionisanje pravde).

Država treba da informacije koje su neophodne za pristup pravdi učini transparentnim.

(Preporuka br R (81) 7 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o merama koje olakšavaju pristup pravdi)

- ***Država treba da informiše javnost o lokacijama i nadležnostima suda i o načinima na koji se procesi započinju i načinu odbrane pred sudovima.*** (Preporuka br R (81) 7 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o merama koje olakšavaju pristup pravdi)

• **Sudovi ili kompetentna tela ili službe treba da učine transparentnim informacije:**

- o procesnim zahtevima (obezbeđujući da davanje ovih informacija ne predstavlja pravni savet u smislu meritornog rešavanja spora);
- o načinima na koje i rokovima u okviru kojeg odluka može biti doneta;
- o pravilima procedure;
- o dokumentaciji koja se zahteva;
- o metodama donošenja odluka; i

- ako je moguće, o mogućim troškovima. (Preporuka br R (81) 7 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o merama koje olakšavaju pristup pravdi)

Države treba da omoguće pristup pravu i pravdi siromašnima kroz promociju službi pravne pomoći za veoma siromašne.

(Preporuka br (93) 1 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o efikasnom pristupu pravu i pravdi veoma siromašnih)

- **Države treba da uspostave efikasan sistem saradnje kako bi i siromašni nerezidenti mogli da ostvare pravo na besplatnu pravnu pomoć.**¹³ (Evropski sporazum o prosleđivanju molbi za sudsku pomoć, Preporuka broj (99) 6 Komiteta ministara državama članicama o unapređenju primene Evropskog sporazuma o prosleđivanju molbi za sudsku pomoć, kao i Dodatni protokol uz Evropski sporazum o prosleđivanju molbi za sudsku praksu)

---

¹³ Tako, Evropskim sporazumom o prosleđivanju molbi za sudsku pomoć ustanovljava se sistem prosleđivanja molbi za pravnu pomoć bez naknade koji se odvija uz logističku podršku oformljenih centralizovanih prijemnih i otpremnih organa u državama potpisnicama ovog sporazuma. Molbe i dokumentacija priložena na osnovu ovog sporazuma su oslobođena legalizacije i ekvivalentnih postupaka.

Lista korišćenih dokumenata:

- Evropska konvencija o ljudskim pravima i slobodama
- Pravo koje proističe iz prakse Evropskog suda za ljudska prava:
  - a) Slučaj Golder v. UK pred ESLJP
  - b) Slučaj Keuev v. Poljska (2001) pred ESLJP
  - c) Slučaj Airey v. Ireland (1979) pred ESLJP
  - d) Slučaj Croissant v. Germany (1992) pred ESLJP
  - e) Slučaj Quaranta v. Switzerland (1991) pred ESLJP
  - f) Slučaj Benham v. UK (1996) pred ESLJP
- Preporuka br R (81) 7 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o merama koje olakšavaju pristup pravdi
- Preporuka br (93) 1 Komiteta ministara državama članicama o efikasnom pristupu pravu i pravdi veoma siromašnih
- Preporuka br. R (84) 5 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o principima građanskog postupka postavljenih da unaprede funkcionisanje pravde
- Evropski sporazum o prosleđivanju molbi za sudsku pomoć
- Preporuka broj (99) 6 Komiteta ministara državama članicama o unapređenju primene Evropskog sporazuma o prosleđivanju molbi za sudsku pomoć
- Dodatni protokol uz Evropski sporazum o prosleđivanju molbi za sudsku praksu

II. (5) ZABRANA NASILJA U PORODICI*

Definicija

Nasilje u porodici¹⁴ predstavlja nasilje koje se događa u porodici ili domaćinstvu, uključujući, između ostalog, fizičku i psihičku agresiju, emocionalno i psihičko zlostavljanje, incest, silovanje supružnika, stalnih ili povremenih partnera i vanbračnih supružnika, krivična dela učinjena u ime časti, obrezivanje genitalija i polnih organa i druge tradicionalne prakse štetne za žene, poput prinudnih udaja. (Preporuka (2002)5, dodatak, član 1. podstav a)

Međunarodni dokumenti koji se tiču nasilja nad ženama i nasilja u porodici uglavnom sadrže dosta široke definicije ili opise nasilja u porodici. Ipak, postojećih definicija i opisa mogu se izvući izvesni kriterijumi za formulisanje odgovarajuće definicije nasilja u porodici od strane država, čime se određuje i opseg zaštite koja se propisuje za ovu vrstu nasilja. U tom smislu, države treba da definišu nasilje u porodici na sledeći način¹⁵:

- Nasilje u porodici treba da bude definisano tako da učini jasnim da je reč o specifičnom obliku rodno zasnovanog nasilja.
- Okvir pojma nasilja u porodici ne sme biti definisan preusko tako da naprimer isključuje nasilje između bračnih partnera ili nasilje koje se dešava izvan doma (npr. unutar intimnih odnosa).
- Treba izbegavati korišćenje termina «porodično nasilje» (family violence) umesto nasilje u porodici (domestic violence) ukoliko to porazumeva

* Priredila Zorka Kovačević, Komitet pravnika za ljudska prava.

¹⁴ «Nasilje u porodici» (domestic violence) je jedan od termina koji se u međunarodnim dokumentima koristi da opše ovaj specifičan oblik nasilja. Pored ovog koriste se i termini poput «porodično nasilje» (family violence) i «nasilje koje se događa u porodici» (violence occurring in the family)¹⁴.

¹⁵ Videti «Međunarodni standardi o nasilju u porodici i njihova primena na Zapadnom Balkanu», Vesna Nikolić-Ristanović/Mirjana Dokmanović, Prometej, Beograd, 2006, str. 160-162.

isključivanje iz definicije svih žrtava i učinilaca izuzev članova (zakonite) porodice.¹⁶

- Država ne treba da definiše preusko ni prirodu nasilja u porodici tako da naprimer uključuje samo fizičko nasilje ili da eksplicitno isključuje psihičko nasilje.¹⁷
- Države treba jasno da istaknu činjenicu kada definicija nasilja u porodici obuhvata i druge vrste nasilja (naprimer, ekonomsko nasilje).
- Termin nasilje treba da bude definisan tako da obuhvati ne samo grubu prinudu već i druge «suptilnije» kontrolne obrasce.
- Ukoliko je u pojam nasilja u porodici uključen incest, to mora biti jasno istaknuto.
- Iz definicije nasilja u porodici treba da jasno proizilazi da ovaj onlik nasilja nad ženama predstavlja društveni problem koji zahteva intervenciju vlasti, a ne privatnu stvar pojedinca.
- Kada država želi da uključi specifične oblike nasilja nad ženama (kao što su silovanje ili trgovina ženama) u pojam nasilja u porodici, treba da jasno definiše u kom smislu bi ove oblike nasilja trebalo tretirati drugačije ako se i kada se dogode u kontekstu porodičnih ili domaćih odnosa, odnosno u drugim kontekstima.
- Država treba da preduzme akcije i mere u cilju jasnog prepoznavanja prirode i uzroka nasilja u porodici, kako bi se razvila delotvorna pravna sredstva i politika prevencije i zaštite u ovoj oblasti.

---

¹⁶ Ovo proizilazi iz činjenice da se termin porodično nasilje (*family violence*) izbegava u najnovijim dokumentima i/ili činjenice da se, onda kada se koristi termin porodično nasilje, po pravilu objašnjava da se u njegov pojam mogu uključiti i druge osobe pored članova porodice.

¹⁷ Iz međunarodnih dokumenata proizilazi da najmanje tri vrste nasilja u porodici treba da budu uključene u definiciju: fizičko nasilje, seksualno nasilje i psihičko nasilje.

Države treba da u okviru svog zakonodavstva usvoje pravne mere usmerene na prevenciju nasilja nad ženama.

(Rezolucija 2003/45, Preporuka 1582 (2002), i Rezolucija 1997)

- **Država treba da usvoji posebno zakonodavstvo o nasilju u porodici, uključujući i krivične sankcije i građanskopravne lekove.** (Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW))
- **Država treba da uvede mere za pojačavanje zaštite žrtava, istrage, gonjenja, kažnjavanja i naknadu štete učinjene ženama i devojka izloženim bilo kojoj vrsti nasilja, bilo u kući, na radnom mestu, u zajednici ili društvu, u zatvoru ili situaciji oružanog konflikta, u cilju iniciranja istrage i kažnjavanja lica koja vrše nasilje nad ženama.** (Rezolucija 2003/45, čl. 14. podstav g)
- **Država treba da preduzme mere kako bi se osiguralo da se interesima žrtve ne nanosi šteta usled neusaglašenosti građanskih, administrativnih i krivičnih mera. Takođe, krivične mere treba preduzeti samo kao poslednje sredstvo.** (Preporuka R(85)4, st. 11, Preporuka (2002)5)

Država treba da predvidi nasilje u porodici kao posebno krivično delo.

(Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, Opšta preporuka br. 19 par. 24ri, Deklaracija UN o nasilju nad ženama, Rezolucije Saveta Evrope br. 2003/45 i 1997, i Preporuke Saveta Evrope br. 1450 (2000), (2002)5, i 1681 (2004))

- **Država treba da revidira i/ili poveća kazne za umišljajne telesne povrede za nasilje u porodici.** (Preporuka Saveta Evrope br. (2002)5)
- **Država treba da inkriminiše incest.** (Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, u Zaključnim opservacijama na izveštaj Češke Republike (vanredna sesija, 2002.), i Preporuka Saveta Evrope br. (2002)5)

- **Država treba da inkriminiše silovanje u braku ili vanbračnoj zajednici.** (Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, Opšta preporuka br. 19 par. 24b, Zaključne opservacije na izveštaj Surinama (27. sesija, 2002.), i Preporuke Saveta Evrope br.1450 (2000) i (2002)5)
- **Država treba da usvoji posebna zakonska rešenja protiv proganjanja (stalking).** (Rezolucija Saveta Evrope 1997)
- **Država treba za žrtve nasilja nad ženama da obezbedi i određene zaštitne mere, kao i odgovarajuće službe podrške žrtvama, uključujući i skloništa za žrtve.** (Komitet za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena odluka u slučaju A. T. protiv Mađarske)

Država treba da razvije građanskopravnih sredstava zaštite od nasilja u porodici.

(Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, Opšta preporuka br. 19 par.24ri, i Deklaracija UN o nasilju nad ženama)

- **Država treba da razvije odgovarajuće građanskopravne lekove.** (Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, Deklaracija UN o nasilju nad ženama)
- **Država treba da omogući žrtvama nasilja u porodici da dobiju odgovarajuću naknadu za svaku materijalnu, fizičku, psihološku, moralnu i društvenu povredu koje su pretrpele, srazmerno stepenu njene težine, uključujući i sudske troškove koje su platile.** (Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, Preporuka (2002)5)
- **Država treba da što više uproste procedure za razvod braka, starateljstva nad decom i alimentacije i uvođenje odgovarajućih zaštitnih mera.** (Rezolucija Saveta Evrope br. 1997 zahteva uprošćavanje)

Država treba pored krivično-pravne i građansko-pravne odgovornosti izvršioca, da propiše i prekršajno-pravnu odgovornosti izvršilaca.

(Preporuka br. 19. Komiteta za eliminaciju svih oblika diskriminacije nad ženama)

- **Država treba da predvide prekršajnopravne sankcija za nasilje u porodici.** (Deklaracija UN o nasilju nad ženama)
- **Država treba da omogući imigrantkinjama koje su bile ili jesu žrtve nasilja u porodici da nezavisno zatraže pravo boravka.** (Preporuke Saveta Evrope br. 1582 (2002) i (2002)5)

Država treba da propiše i obezbedi maksimalnu zaštitu žrtava nasilja u porodici, i postupanje sa dužnom pažnjom u pravcu sprečavanja i reagovanja na ovaj oblik nasilja nad ženama.

(Komitet UN za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena, u svojoj odluci u slučaju A. T. protiv Mađarske)

Država treba da sprovede kampanje u cilju informisanja žrtava nasilja o pravcima i mogućnostima zaštite.

(Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, u Zaključnim opservacijama na izveštaj Novog Zelanda (29. sesija, 2003.), Deklaracija UN o nasilju nad ženama i Rezolucija Saveta Evrope br. 2003/45)

- **Država mora da ohrabruje i podstiče žrtve nasilja da koriste pravna sredstva (pravne lekove)** (Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena)
- **Država treba da informiše žene o njihovom pravu da pristupe mehanizmima pravde.** (Deklaracija UN o nasilju nad ženama, i Rezolucija Saveta Evrope br. 2003/45)

Država treba da predvidi mogućnost za žrtve da se pozovu na nužnu odbranu kao osnos nekažnjavanja onda kada izvrše krivično delo kao odgovor na strukturalno nasilje koje su trpele.

(Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, u Završnim komentarima na izveštaj Velike Britanije (21. sesija, 1999.))

- **Država treba da usvoji posebna zakonska rešenja kojima se isključuje da «odbrana časti» bude tretirana kao privilegujuća okolnost.** (Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena)
- **Država treba da onemogući da se preljuba tretira kao privilegujuća okolnost kod nasilja u porodici.** (Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena)
- **Teret dokazivanja seksualnih delikata ne sme biti teži nego za druga krivična dela.** (Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena)

Država treba da obezbedi efikasne pravne postupke po prijavama, tužbama i žalbama.

(Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, Deklaracija UN o nasilju nad ženama, Rezolucija 1997)

- **Nadležni državni organi treba da blagovremeno, potpuno, temeljno, nepristrasno i ozbiljno utvrđuju sve prijave nasilja porodici i da privedu izvršioce pravdi.** (Komitet UN za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena, odluka u slučaju A. T. protiv Mađarske)
- **Države treba da žrtvama nasilja u porodici obezbedi siguran i blagovremen pristup pravdi, uključujući besplatnu pravnu pomoć kada je neophodna, kako bi se obezbedila raspoloživa i efikasna pravna sredstva i rehabilitacija.** (Komitet UN za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena, u odluci u slučaju A. T. protiv Mađarske)

Država treba da omogući da se postupak može pokrenuti i kada ga žrtva nije inicirala, kao i da se trećoj strani omogući da pokrene postupak.

(Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, u Zaključnim opservacijama na izveštaj Hrvatske (18. sesija, januar 1998.) i Zaključnim opservacijama na izveštaj Kipra (15. sesija, 1996.), kao i Preporuke Saveta Evrope br. 1582 (2002), (90)2, i Rezolucija 1997)

- **Državi treba da osnuje administrativni ili multidisciplinarni odbor, koji treba da bude ovlašćen da prima izjave za nasilje u porodici.** (Preporuka Saveta Evrope br. (85)4 predlaže državama)
- **Država treba da uskladi svoje propise i obezbedi da se pravilima postupka onemogućí neopravdano i/ili ponižavajuće ispitivanje žrtava ili svedoke nasilja.** (Preporuke Saveta Evrope br. (2002)5 i 1450(2000))
- **Država treba da propiše posebne uslove saslušanja žrtava ili svedoka nasilja kako bi se izbeglo ponavljanja svedočenja i umanjili traumatski efekti krivičnog postupka.** (Preporuka (2002)5)
- **Država treba da omogući žrtvi da u svim fazama postupka može dobiti medicinsku i psihološku negu, i ohrabriti i regrutovanje žena u policiji.** (Preporuka (2002)5)
- **Država mora da predvidi krivično gonjenje po službenoj dužnosti za slučajeve nasilja u porodici.** (Preporuka Saveta Evrope (2002)5)
- **Država treba da podstiče regrutaciju žena policajaca.** (Preporuka 1450 (2000))

**Država treba da obezbedi besplatne pravne pomoći
žrtvama nasilja u porodici.**

(Komitet UN za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena, odluka u slučaju A. T. protiv Mađarske, Preporuka Saveta Evrope br. 1582 (2002) i (2002)5, Preporuka Foruma eksperata)

**Država mora omogućiti gonjenje za nasilje u porodici
i bez inicijative same žrtve.**

(Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena)

- **Država treba da omogući krivično gonjenje izvršilaca u slučajevima nasilja u porodici čak i u odsustvu svedočenja žrtve na sudu, a policija i drugi državni organi koji primenjuju zakon treba da dobiju ovlašćenje da vode istragu i prikupljaju dokaze.** (Komitet UN za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena, u Zaključnim opservacijama o izveštaju Slovačke (19. sesija, 1998.) i Preporuka Saveta Evrope br. 1582 (2002))
- **Država treba da omogući da rok zastarelosti za seksualne delikte ne počne da teče pre nego što žrtva postane punoletna.** (Preporuka Saveta Evrope br. (2002)5)
- **Država treba da žrtvama nasilja u porodici obezbedi mogućnost vođenja krivičnog ili građanskog postupka zaštite, u cilju privremene ili stalne zabrane nasilniku da boravi u kući gde su žrtva i njena deca nastaviti da žive i/ili mogućnost traženja izricanja zaštitne mere zabrane prilaska žrtvi.** (Komitet UN za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena, odluka u slučaju A. T. protiv Mađarske)
- **Država mora obezbediti zaštitu žrtvi nasilja u porodici tokom sudskog postupka.** (Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, Preporuka (85)4, Preporuka 1582 (2002))

Ženska ljudska prava na život i na fizički i mentalni integritet ne mogu biti podređena drugim pravima, uključujući pravo na imovinu i pravo na privatnost.

(Komitet UN za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena, odluka u slučaju A. T. protiv Mađarske)

Država treba da omogući da žrtve dobiju zaštitu tokom čitavog sudskog postupka, i da se preduzimaju efikasne mere zaštite žrtava od pretnji i moguće osвете.

(Preporuke Saveta Evrope br. (2002)5, (85)4, i 1582(2002), Komitet UN za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena, Zaključne opservacije o izveštaju Mađarske (vanredna sesija, 2002.))

Države moraju da poštuju, štite, promovišu i ispunjavaju ženska ljudska prava, uključujući njihovo pravo da budu slobodne od svih oblika nasilja u porodici, uključujući zastrašivanje i pretnje nasiljem.

(Komitet UN za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena, odluka u slučaju A. T. protiv Mađarske, Rezolucija Saveta Evrope br. 2003/45)

- **Države treba da razviju nacionalne planove akcije za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici.** (Deklaracija UN o nasilju nad ženama, Rezolucija Saveta Evrope br. 2003/45, i Preporuka Saveta Evrope br. 1450(2000))
- **Država treba da promoviše i štiti ljudska prava žena i devojaka.** (Rezolucija 2003/45)
- **Države moraju da preduzimaju sve potrebne mera u cilju obezbeđivanja blagovremene primene i evaluacije nacionalne strategije za prevenciju i efektivan tretman nasilja u porodici, kao i donošenje nacionalnog plana akcije.** (Komitet UN za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena, Deklaracija UN o nasilju nad ženama, Rezolucija Saveta Evrope br. 2003/45, i Preporuka Saveta Evrope br. 1450(2000))
- **Država treba da obezbedi u svakom slučaju nasilja u porodici između parova da budu na raspolaganju mere zaštite dece od bilo kog nasilja kojem su izložena usled konflikata i koje može naneti ozbiljnu štetu razvoju njihove ličnosti.** (Preporuka (85)4, st. 10)
- **Država treba da obezbedi da deca žrtava nasilja u porodici dobiju specijalizovanu pomoć, poput rehabilitacije, pomoć u dečjoj nezi i izdržavanje.** (Deklaracija UN o nasilju nad ženama, Preporuka (90)2)

Država treba da postakne i podrži ekonomsko osnaživanja žena, kao i unapređenje ekonomske nezavisnosti žena, putem kreiranja većih mogućnosti za zapošljavanje žena i obezbeđivanje ravnopravnosti u zapošljavanju.

(Preporuka Saveta Evrope br. 1582(2002))

Države treba da primeni mere podizanja svesti, uključujući i kampanju nulte tolerancije za nasilje u porodici, kako bi se takvo nasilje učinilo društveno i moralno neprihvatljivim.

(Komitet UN za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena, u Zaključnim opservacijama o izveštaju Mađarske(vanredna sesija, 2002.), Rezolucija Saveta Evrope br. 2003/45, i Preporuke Saveta Evrope br. (85)4, 1450(2000), 1582(2002), (90)2, (2002)5, 1681(2004))

- **Država treba da unapredi širenje znanja i informisanosti porodica o ranom uočavanju potencijalnih konfliktnih situacija, kao i saznanja o načinima rešavanja interpersonalnih i unutarporodičnih konflikata.** (Preporuka (85)4)
- **Država treba da razvije obrazovne programe o prevenciji nasilja i rodnoj edukaciji za muškarce i dečake sa ciljem uklanjanja tradicionalno negativnih stavova prema ženama, ali i da obezbedi da školski programi i kontinuirana edukacija sudija obuhvate Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena.** (Konvencija UN o eliminaciji nasilja nad ženama, Opšta preporuka br. 19, par. 24ii, i Preporuke Saveta Evrope br. (85)4, 1582(2002), i (2002)5)

Država treba da pojača programe edukacije o polovima sa posebnim akcentom na rodnoj ravnopravnosti i uzajamnom poštovanju.

(Preporuka (2002)5)

- **Država treba da predvidi edukaciju o rodnoj ravnopravnosti i nenasilnom ponašanju na vrlo ranom uzrastu, kao i da obezbedi odgovarajuću obuku vaspitača i nastavnika.** (Preporuka 1582 (2000))
- **Država treba da preduzme efikasne mere kako bi se osiguralo da mediji poštuju i promovišu poštovanje žena.** (Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena)

Država treba da poveća državno finansiranje kojim se obezbeđuje podrška socijalnim službama koje se bave problemom nasilja u porodici.
(Preporuka Saveta Evrope br. 1582(2002))

- **Razvijanje strategija intervencije na lokalnom nivou, u cilju koordinacije saradnje različitih institucija i organizacija, kao i mobilizacija finansijskih i ljudskih resursa za borbu protiv nasilja u porodici.** (Preporuka 1582 (2002))
- **Države treba da uspostave posebne vladine institucije ili tela za koordinaciju čiji zadatak bi bila implementacija mera borbe protiv nasilja u porodici.** (Preporuka Saveta Evrope br. (2002)5)

Države treba da saraduju sa ženskim pokretom i nevladinim organizacijama, da pruže podršku nevladinim organizacijama u njihovim nacionalnim i međunarodnim aktivnostima, kao i u razvoju i uspostavljanju adekvatnog finansijskog okvira podrške.
(Deklaracija UN o nasilju nad ženama, Rezolucija Saveta Evrope br.1997, i Preporuka Saveta Evrope br. 1450(2000))

Država treba da unapredi službe proaktivne zaštite žrtava nasilja u porodici.
(Preporuka 1450 (2000))

- **Država treba da ojača službe podrške za žrtve nasilja u porodici.** (Rezolucija 2003/45)
- **Država treba da obezbedi usluge kojima se osigurava bezbednost i sigurnost žrtava nasilja u porodici (uključujući i izbeglice), savetovanje i programi rehabilitacije.** (Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, Rezolucija 2003/45, Preporuka (90)2, Preporuka (2002)5, Preporuka 1681(2004))
- **Država treba da preduzme hitne i efikasne mera u cilju garantovanja fizičkog i mentalnog integriteta žrtve i njene porodice.** (Komitet UN za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena, u Opštoj preporuci br. 19 par. 24riii, Rezolucija Saveta Evrope br. 2003/45 i 1997, Preporuke Saveta Evrope br. (90)2, (2002)5, 1681(2004), Preporuke Foruma eksperata)
- **Država treba da osigura žrtvi pristup pravičnim i delotvornim sredstvima i specijalizovanim uslugama, uključujući i medicinsku pomoć žrtvama.** (Rezolucija 2003/45, Preporuka (2002)5)
- **Država treba da predvidi programe rehabilitacije za učinioce nasilja u porodici.** (Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, Rezolucija 2003/45, Preporuka 1582 (2002), Rezolucija 1997, Preporuka Foruma eksperata)

Država mora da svoje aktivnosti usmeri i na razvijanje programa obuke i podizanja svesti o nasilju u porodici za sudije, javne tužioce, policiju, pravnike u širem smislu i zdravstvene radnike.

(Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena: Opšta preporuka br. 19 par. 24b, Rezolucija Saveta Evrope br. 2003/45 i 1997, Preporuke Saveta Evrope br. (85)4, 1450(2000), 1582(2002), (2002)5, rec. 1681(2004) i Preporuke foruma eksperata, kao i odluka Komiteta UN za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena, u slučaju A. T. protiv Mađarske, i Deklaracija UN o nasillju nad ženama)

- **Država treba da obezbedi obuku službenika organa za sprovođenje zakona i javnih službenika odgovornih za primenu politika kako bi se učinili osetljivijim za potrebe žena.** (Deklaracija UN o nasillju nad ženama)

Države treba da ustanove obavezan protokol koji će omogućiti da policija, medicinske i socijalne službe slede istu proceduru.

(Preporuka (2002)5)

- **Država treba da uspostavi protokola postupanja zdravstvenih ustanova i procedura za bolnice u slučajevima nasilja u porodici.** (Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, Opšta preporuka br. 24, ključni element 12(1) 15a) i Preporuka Saveta Evrope br. (2002)5)
- **Država treba da podstakne i ohrabri sve relevantne institucije koje se bave problemom nasilja nad ženama (policiju, medicinske i socijalne stručnjake) da izrade srednjoročne i dugoročne planove kojima se predviđaju aktivnosti prevencije nasilja i zaštite žrtava.** (Preporuka (2002)5)

Država treba da ustanovi službe za podršku porodicama u kojima se dešava nasilje.

(Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena)

- **Država treba da ustanovi telefonsku liniju za pomoć žrtvama nasilja u porodici.** (Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, Preporuka (90)2, Preporuka (2002), Rezolucija 1997)
- **Država treba da ustanovi sloništa za pretučene žene.** (Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, Preporuka 1582 (2002), Preporuka 1450 (2000), Preporuka (90)2, Rezolucija 1997, Preporuke Foruma eksperata)
- **Država treba da otvori boravišne centre u kojima žene mogu dobiti psihološku pomoć.** (Preporuka 1582 (2002))
- **Država treba da prilagodi ili podstakne uspostavljanje, i pruži podršku radu udruženja ili fondacija čiji cilj je pomoć žrtvama nasilja u porodici, sa dužnim poštovanjem privatnosti drugih.** (Preporuka (85)4)

- **Država treba da otkloni obavezu čuvanja profesionalne tajne članovima određenih profesija u cilju davanja informacija o nasilju u porodici osnovanom Administrativnom odeljenju ili Multidisciplinarnom odboru.** (Preporuka Saveta Evrope br. /85)4 i (90)2)
- **Država treba da omogući administrativnim odeljenjima ili multidisciplinarnim odborima da pružaju pomoć, negu i savete različitim stranama uključenim u slučajeve nasilja u porodici i da u tom cilju sprovode socijalna istraživanja.** (Preporuka (85)4)
- **Država treba da pruži posebnu finansijsku podršku nevladinim organizacijama kao i ženskim udruženjima koje rade sa žrtvama nasilja u porodici.** (Preporuka 1582 (2002))

Država treba, u slučajevima nasilja u porodici kada jedno od partnera treba da napusti kuću, da propiše da je učinilac taj koji treba da bude prinuđen da se iz nje iseli.

(Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, Preporuka (90)2, Preporuka Foruma eksperata)

Država treba da konstantno prati efektivnost mera kako bi se, prema potrebi, izvršile modifikacije.

(Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, Deklaracija UN o nasilju nad ženama)

- **Država treba da prati i revidira primenu nacionalnih zakona i da sprovodi obuhvatno istraživanja.** (Preporuke Saveta Evrope br. 1582 (2002))
- **Država treba redovno da nadgleda efikasnosti mera preduzetih u cilju zaštite žrtve i ponašanja nasilnog muškarca.** (Preporuke ekspertskog foruma)

Države treba da stimulišu istraživanja, sakupljanje podataka i vođenje statistika o raširenosti različitih oblika nasilja nad ženama, posebno u vezi sa nasiljem u porodici.

(Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena)

Države treba da postiču prikupljanje statističkih podataka i istraživanja o obimu, uzrocima i posledicama nasilja, kao i efikasnosti mera prevencije i borbe protiv nasilja. (Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, Deklaracija UN o nasilju nad ženama, Preporuka (90)2, Preporuka 1681 (2004))

- **Država treba da uspostavi i/ili ojača efikasni nacionalni mehanizam, institucije i procedure na visokom vladinom nivou i sa odgovarajućim resursima, obavezom i ovlašćenjem da vrše obuhvatni monitoring položaja žena.** (Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, Deklaracija UN o nasilju nad ženama)
- **Država treba redovno da prati pozive i vrši evaluacija podataka SOS telefona.** (Preporuka (2002)5)
- **Država treba da, u odsustvu odgovarajućih istraživanja o posebnom položaju članova porodice sa invaliditetom, stimuliše/i/ili subvencionira istraživanje o tome.** (Preporuka (90)2)
- **Država treba da stimuliše istraživanja, prikupljanje podataka i povezivanje radi razmene saznanja o srednjoročnim i dugoročnim posledicama koje napadi ostavljaju na žrtve.** (Preporuka (2000)5)
- **Država treba da stimuliše međunarodnu saradnja u oblasti sistematskog istraživanja i prikupljanja, analize i distribucije podataka, uključujući podatke razvrstane prema polu, starosti i drugim relevantnim aspektima, kao i informacije o obimu prirodi i posledicama nasilja nad ženama i o uticaju i efikasnosti mera i**

PRIRUČNIK ZA PRIMENU MEĐUNARODNIH INSTRUMENATA

---

programa za borbu protiv nasilja u porodici. (Rezolucija Saveta Evrope
br. 2003/45)

**Država treba redovno da izveštava međunarodna tela za ljudska
prava o kretanjima u vezi sa nasiljem u porodici, kao i o merama
preduzetim u cilju njegove prevencije i borbe protiv njega.**

(Preporuka 1681 (2004))

**Država treba da učini javnim statističke podatke i rezultate
istraživanja o nasilju nad ženama.**

(Deklaracija UN o nasilju nad ženama)

Lista korišćenih dokumenata

- Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW)
- Opšta preporuka broj 19 o nasilju prema ženama Komiteta UN za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena
- AT protiv Mađarske: Stavovi Komiteta UN za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena u slučaju AT protiv Mađarske, Broj 2/2003; od 26. januara 2005
- Deklaracija UN o nasilju nad ženama (DVAW)
- Komisija Ujedinjenih nacija za ljudska prava Rezolucija 2003/45, Eliminacija nasilja nad ženama.
- Model pravnih propisa o nasilju u porodici Specijalnog izvestioca za nasilje nad ženama
- Pekinška platforma za akciju
- Pravo koje proističe iz sudske prakse Evropskog suda za ljudska prava:
- E/UK: Odluka Evropskog suda za ljudska prava u slučaju E. protiv Ujedinjenog Kraljevstva, od 26.11.02, broj 33218/90
- MC/Bugarska: Odluka Evropskog suda za ljudska prava u slučaju M.C. protiv Bugarske, broj 39272/98
- Osman/UK: Odluka Evropskog suda za ljudska prava u slučaju Osman protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 28-10-19980
- Preporuka broj r (85) 4 Komiteta ministara država članica Saveta Evrope povodom nasilja u porodici
- Preporuka broj r (90) 2 Komiteta ministara država članica Saveta Evrope povodom sovijalnih mera koje se tiču nasilja u porodici
- Preporuka 1450 (2000) Parlamentarne skupštine (+ dodatak: Prilog Upravnog komiteta za ravnopravnost između žena i muškaraca (CDEG) Preporuci 1450 + Izveštaj Komiteta za jednake mogućnosti za žene i muškarce od 15. marta 2000.) o nasilju nad ženama u Evropi
- Preporuka 1582 (2002)18 Komiteta ministara država članica Saveta Evrope o nasilju u porodici prema ženama
- Preporuka Rec(2002)5 Komiteta ministara država članica o zaštiti žena od nasilja

PRIRUČNIK ZA PRIMENU MEĐUNARODNIH INSTRUMENATA

- Preporuka 1681 (2004) Parlamentarne Skupštine Saveta Evrope
- Rezolucija o potrebi da se uspostavi opsežna kampanja na nivou Evropske Unije za nultu toleranciju prema nasilju nad ženama
- Preporuke Foruma eksperata Konferencije EU o nasilju nad ženama
- EU ekspertski sastanak o nasilju nad ženama: Zajednički modeli akcije pomažu borbi protiv nasilja
- Nacrt zaključaka Saveta povodom pregleda primene Pekinške platforme za akciju od strane država članica i EU institucija.

II. (7) ZABRANA TRGOVINE LJUDIMA*

Opšti standard

Niko se ne sme držati u ropstvu ili potčinjenosti: ropstvo i trgovina robljem zabranjeni su u svim oblicima.

(Univerzalna deklaracija o pravima čoveka UN (član 4))

- **Zabrana ropstva i trgovine robljem, u svim oblicima je opšti standard, predviđen u osnovnim međunarodnim dokumentima za zaštitu ljudskih prava.** (Univerzalnoj deklaraciji o pravima čoveka (član 4); Paktu o građanskim i političkim pravima UN (član 8); i Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (član 4))

Definicija trgovine ljudima

„Trgovina ljudskim bićima“ predstavlja vrbovanje, prevoženje, prebacivanje, skrivanje i primanje lica, putem pretnje silom ili upotrebom sile ili drugih oblika prisile, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ovlašćenja ili teškog položaja ili davanja ili primanja novca ili koristi da bi se dobio pristanak lica koje ima kontrolu nad drugim lice, u cilju eksploatacije. Eksploatacija obuhvata, kao minimum, eksploataciju prostotucije drugih lica ili druge oblike seksualne eksploatacije, prinudni rad ili službu, ropstvo ili odnos sličan ropstvu, servitut ili uklanjanje organa.

(Član 3. Protokola za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom, koji dopunjava Konvenciju UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala)

* Priedila Lena Pelić, Komitet pravnika za ljudska prava.

- **Pristanak žrtve „trgovine ljudskim bićima“ na nameravanu eksploataciju je bez značaja u slučajevima u kojima je korišćenja bilo koja mera izneta u gore navedenoj definiciji.** (Palermo protokol (član 3))
- **Vrbovanje, prevoženje, prebacivanje, skrivanje ili primanje deteta za svrhe eksploatacije smatra se „trgovinom ljudima“ čak i ako ne obuhvata bilo koje od prethodno iznetih sredstava.** (Palermo protokol (član 3))
- **„Dete“ znači bilo koju osobu mlađu od osamnaest godina.** (Palermo protokol (član 3))

Palermo protokol¹⁹ sadrži prvu prihvaćenu, međunarodno obavezujuću definiciju trgovine ljudima koju je preuzela i **Konvencija Saveta Evrope za borbu protiv trgovine ljudima**²⁰ kao i drugi međunarodni ugovori ponegde sa manjim modifikacijama, npr. **Preporuka br R(2000) Komiteta ministara državama članicama Saveta Evrope o akciji protiv trgovine ljudskim bićima u svrhu seksualne eksploatacije** daje definiciju u kojoj je njen predmet trgovine ljudima ograničen na trgovinu ljudima zarad seksualne eksploatacije. Krivični zakonik Republike Srbije u članu 388. takođe koristi definiciju Palermo protokola.

Kriminalizacija

Države su dužne da inkriminišu trgovinu ljudima.

(Palermo protokol (član 5); Konvencija Saveta Evrope za borbu protiv trgovine ljudima (član 8); Okvirna odluka Saveta EU (član 1); Konvencija o ukidanju trgovine ljudima i eksploatacije prostitucije drugih (članovi 1 i 2); Preporuka Saveta Evrope 1325 o trgovini ženama i prisilnoj prostituciji u državama članicama Saveta Evrope; Preporuka Komiteta Ministara Saveta Evrope br. R (2000) o akciji protiv trgovine ljudskim bićima u svrhu seksualne eksploatacije)

¹⁹ Pod Palermo protokolom podrazumeva se Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom, koji dopunjava Konvenciju UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala.

²⁰ Konvencija Saveta Evrope za borbu protiv trgovine ljudima usvojena je 3.05.2005. od strane Komiteta ministara Saveta Evrope. Za sada je ratifikovana od strane sedam država potpisnica i stupiće na snagu po primanju desete ratifikacije. Republika Srbija je potpisala ovu konvenciju ali je još uvek nije ratifikovala.

- **Države imaju obavezu da uvrste u svoje zakonodavstvo krivično delo trgovine ljudima kada je učinjeno na međunarodnom nivou. Države su dužne da inkriminišu i pokušaj, saučesništvo kao i organizovanje ili rukovođenje grupom ljudi.** (Palermo protokol (član 5))
- **Države su dužne da predvide kao krivično delo trgovinu ljudima ukoliko je učinjeno u cilju eksploatacije. Države su dužne da inkriminišu i pokušaj, pomaganje ili podsticanje na krivično delo trgovine ljudima.** (Konvencija Saveta Evrope za borbu protiv trgovine ljudima (član 18))
- **Države su dužne da razmotre mogućnost inkriminisanja korišćenja usluga žrtava trgovine ljudima, bez obzira da li se radi o seksualnim uslugama ili o prinudnom radu²¹.** (Konvencija Saveta Evrope za borbu protiv trgovine ljudima (član 18))
- **Države su dužne da predvide u svojim nacionalnim zakonodavstvima kažnjavanje trgovine ljudima u svrhu rada ili seksualne eksploatacije.** (Okvirna odluka Saveta EU od 19.07.2002. o borbi protiv trgovine ljudima (član 1))
- **Države su dužne da predvide kažnjavanje osoba koje iskorišćavaju druge osobe u cilju prostitucije.** (Konvencija o ukidanju trgovine ljudima i eksploatacije prostitucije drugih (1949.) član 1. i 2.)
- **Države imaju obavezu da harmonizuju krivične propise, pogotovo u pogledu krivičnih kazni za trgovinu ljudima.** (Preporuka Saveta Evrope 1325 o trgovini ženama i prisilnoj prostituciji u državama članicama Saveta Evrope)
- **Države su dužne da preuzmu sve legislativne mere za kažnjavanje trgovine ljudima u cilju seksualne eksploatacije, odnosi se i za oblike organizovanog kriminala.** (Preporuka Komiteta ministara br.R(2000) o akciji protiv trgovine ljudskim bićima u svrhu seksualne eksploatacije)

---

²¹ Početkom 2007. u Kraljevini Norveškoj uvedeno je krivično delo korišćenja usluga žrtava trgovine ljudima.

Pristanak žrtve na nameravanu eksploataciju nije od značaja za postojanje krivičnog dela trgovine ljudima.

(Palermo protokol (član 3b); Konvencija Saveta Evrope za borbu protiv trgovine ljudima)

Opšte je prihvaćen standard u svim međunarodnim i regionalnim dokumentima da je pristanak žrtve trgovine ljudima na eksploataciju nevažan za postojanje krivičnog dela. Ovaj standard je prihvaćen i u **Konvenciji Saveta Evrope za borbu protiv trgovine ljudima** i potvrđen sudskom praksom Evropskog Suda za ljudska prava u Strazburu (slučaj Siliadin v. France iz 2005. godine).

Položaj i pomoć žrtvama trgovine ljudima

Države su dužne da žrtvama trgovine ljudima pruže adekvatnu pomoć i zaštitu.

(Palermo protokol; Konvencija Saveta Evrope za borbu protiv trgovine ljudima; Preporuka Komiteta ministara br.R(2000) Saveta Evrope o akciji protiv trgovine ljudskim bićima u svrhu seksualne eksploatacije; Opcioni Protokol uz Konvenciju o pravima deteta o trgovini decom, dečijoj prostituciji i dečijoj pronografiji)

Međunarodni i regionalni dokumenti koji regulišu trgovinu ljudima sadrže obaveze država da žrtvama pruže adekvatnu pomoć i zaštitu. Ove obaveze predviđaju se kroz dve oblasti vezane za pravnu i socijalnu pomoć žrtvama. U daljem tekstu predstavljeni su posebni standardi vezani za ove oblasti.

Identitet i privatnost žrtava

Države su dužne da omoguće zaštitu privatnosti i identiteta žrtava trgovine ljudima.

(Palermo protokol (član 6, stav 1.); Konvencija Saveta Evrope za borbu protiv trgovine ljudima (član 11, član 30); Preporuka Komiteta ministara br. R(2000) Saveta Evrope o akciji protiv trgovine ljudskim bićima u svrhu seksualne eksploatacije)

- **Države su dužne da preduzmu sve mere kako bi se identitet žrtava i njihova privatnost sačuvali.** (Palermo protokol (članu 6. stav 1))
- **Države imaju obavezu da čuvaju privatnost i identite žrtava trgovine ljudima, pogotovo u toku sudskih postupaka.** (Konvencija Saveta Evrope za borbu protiv trgovine ljudima (članovi 11. i 30))
- **Države su dužne da preduzmu posebne mere zaštite identiteta deteta i privatnosti deteta.** (Konvencija Saveta Evrope za borbu protiv trgovine ljudima u član 11. stav 2.)
- **Države imaju obavezu da usvoje mere koje bi uticale na medije da poštuju zaštitu identiteta i privatnosti žrtava.** (Konvencija Saveta Evrope za borbu protiv trgovine ljudima u član 11. stav 3.)
- **Države imaju obavezu da u granicama svojih mogućnosti predvide u zakonodavstvu tela kojima će žrtve trgovine ljudima moći da podnose žalbe sa posebnim naglaskom da takva tela trebaju da budu organizovane tako da obezbeđuju zaštitu privatnog života i identiteta žrtava.** (Preporuka Komiteta ministara br.R(2000) Saveta Evrope o akciji protiv trgovine ljudskim bićima u svrhu seksualne eksploatacije)

Zaštita žrtava u sudskim ili administrativnim postupcima

Država ima obavezu da u sklopu svog zakonodavstva ili administrativnog sistema predvidi mere koje žrtvama trgovine ljudima u odgovarajućim slučajevima obezbeđuju obaveštenja o relevantnim sudskim i administrativnim postupcima kao i pomoć koja će omogućiti da njihova stanovišta i interesi budu izneseni i razmotreni u odgovarajućim fazama krivičnog postupka protiv počinitelja krivičnog dela, na način koji neće uticati na pravo odbrane.

(Palermo protokol (član 6, stav 2, 5 i 6); Konvencija Saveta Evrope za borbu protiv trgovine ljudima (član 28.); Preporuka Komiteta Ministara br.R(2000) Saveta Evrope (od 29. do 35.člana); Opcioni Protokol uz Konvenciju o pravima deteta o trgovini decom, dečijoj prostituciji i dečijoj pornografiji (član 8))

- **Država se mora truditi da obezbedi fizičku bezbednost žrtava nelegalne trgovine ljudima dok su one na njenoj teritoriji.** (Palermo protokol (član 6, stav 5))

- **Države su dužne da obezbede da njihovi domaći pravni sistem sadrže mere koje žrtvama nelegalne trgovine ljudima pružaju mogućnost dobijanja nadoknade na ime pretrpljene štete.** (Palermo protokol (član 6, stav 6))
- **Države imaju obavezu da predvide posebne efektivne i odgovarajuće mere zaštite žrtava koje sarađuju sa sudskim organima, odnosi se i na svedoke kao i porodice tih osoba.** (Konvencija Saveta Evrope za borbu protiv trgovine ljudima (član 28))
- **Obaveza je država da obezbede zaštitu žrtava, svedoka kao i njihovih porodica od zastrašivanja i pretnji, kao i obaveza osnivanja sistema za zaštitu žrtava, obezbeđivanja zaštite porodica žrtava u zemlji porekla, omogućavanje dosuđivanja nakande štete žrtvama.** (Preporuka Komiteta ministara br.R (2000) Saveta Evrope o akciji protiv trgovine ljudskim bićima u svrhu seksualne eksploatacije od 29. do 35. člana)
- **Države su dužne da predvide posebnu zaštitu za decu žrtve trgovine ljudima. Ova zaštita mora biti u skladu sa interesima i pravima deteta žrtve i mora biti poštovana tokom celokupnog trajanja krivičnog postupka.** (Opcioni Protokol uz Konvenciju o pravima deteta o trgovini decom, dečijoj prostituciji i dečijoj pronografiji (član 8))

Socijalana pomoć žrtvama

Država treba da propiše sprovođenje mera kojima se žrtvama nelegalne trgovine ljudima obezbeđuje fizički, psihološki i socijalni oporavak, što posebno podrazumeva obezbeđivanje odgovarajućeg stanovanja, pružanje saveta i informacija, posebno vezano za njihova zakonska prava, na jeziku koji žrtve mogu da razumeju, pružanje lekarske, psihološke i materijalne pomoći kao i zaposlenja, mogućnosti obrazovanja i obuke.

(Palermo protokol (član 6., stavovi 3 i 4); Konvencija Saveta Evrope za borbu protiv trgovine ljudima (član 12); Opcioni protokol uz Konvenciju o pravima deteta, o trgovini decom, dečijoj prostituciji i dečijoj pornografiji; Preporuka komiteta Ministara br. R (2000) Saveta Evrope o akciji protiv trgovine ljudskim bićima u svrhu seksualne eksploatacije)

- **Države su dužne da uzimaju u obzir godine starosti, pol i posebne potrebe žrtava nelegalne trgovine ljudima, a posebno specijalne potrebe dece, uključujući i odgovarajuće stanovanje, obrazovanje i brigu o njima.** (Palermo protokol (član 6, stav 4))
- **Države imaju obavezu da pruže pomoć žrtvama u njihovom fizičkom, psihološkom i socijalnom oporavku (odnosi se na obezbeđenje egzistencije, medicinsku pomoć, prevođenje i tumačenje, savetovanje i informisanje, pristup obrazovanju za decu, pravo na pristup tržištu rada, stručnom usavršavanju i obrazovanju).** (Konvencija Saveta Evrope za borbu protiv trgovine ljudima, član (12))
- **Države su dužne da preduzmu posebne mere shodno potrebama deteta žrtve trgovine ljudima.** (Opcionalni Protokol uz Konvenciju o pravima deteta, o trgovini decom, dečijoj prostituciji i dečijoj pornografiji)

Status žrtava u zemlji destinacije

Države su dužne da žrtvama omoguće vreme za oporavak i razmišljanje vezano za učestvovanje u krivičnom postupku protiv trgovaca ljudima.

(Konvencija Saveta Evrope za borbu protiv trgovine ljudima (član 13); Preporuka Komiteta ministara br. R(2000) Saveta Evrope o akciji protiv trgovine ljudskim bićima u svrhu seksualne eksploatacije (član 34); Palermo protokol (član 7))

- **Države imaju obavezu da u svom nacionalnom zakonodavstvu predvide period za oporavak i razmišljanje u trajanju od najmanje 30 dana, kada postoje opravdani razlozi za verovanje da se radi o žrtvi. Ovaj period služi za oslobađanje žrtve od uticaja trafikantata i donošenje odluke da li će sarađivati sa nadležnim organima. U ovom periodu nije moguće izvršavanje nijednog naloga za proterivanje tog lica sa teritorije države.** (Konvencija Saveta Evrope za borbu protiv trgovine ljudima (član 13))
- **Obaveza je država da, ukoliko je neophodno, u skladu sa domaćim zakonodavstvom dodele privremeni status rezidenta države žrtvi u zemljama destinacije, kako bi im omogućile da učestvuju kao svedoci tokom sudskih postupaka protiv trafikantata. Tokom ovog perioda neophodno im je obezbediti**

pristup socijalnoj i medicinskoj pomoći. (Preporuka Komiteta ministara br.R(2000) Saveta Evrope o akciji protiv trgovine ljudskim bićima u svrhu seksualne eksploatacije (član 34))

- ***Obaveza je država da razmotre usvajanje zakonskih ili drugih odgovarajućih mera kojima se žrtvama trgovine ljudima dozvoljava da na njihovoj teritoriji ostaju privremeno ili trajno, u određenim slučajevima, uzimajući u obzir humanitarne faktore i faktore samlivosti.*** (Palermo protokol (član 7))

Države su dužne da žrtvama obezbede pravo na povratak u zemlju porekla i rehabilitaciju.

(Preporuka Komiteta ministara br.R(2000) Saveta Evrope o akciji protiv trgovine ljudskim bićima u svrhu seksualne eksploatacije, deo IV, članovi 38-41; Palermo protokol (član 8))

- ***Obaveze je država da obezbede žrtvama povratak u zemlju porekla, kroz sve moguće mere, uključujući i sporazume između zemalja porekla i destinacije žrtava.*** (Preporuka Komiteta ministara br.R(2000) Saveta Evrope o akciji protiv trgovine ljudskim bićima u svrhu seksualne eksploatacije, deo IV, članovi 38 - 41)
- ***Na državama je obaveza da preko bilateralnih sporazuma uspostave sistem finansiranja povratka i reinetgracije.*** (Preporuka Komiteta ministara br.R(2000) Saveta Evrope o akciji protiv trgovine ljudskim bićima u svrhu seksualne eksploatacije, deo IV, članovi 38 - 41)
- ***Obaveza država je uspostavljanja medicinske i socijalne pomoći žrtvama i njihovim porodicama po povratku u zemlju porekla.*** (Preporuka Komiteta ministara br.R(2000) Saveta Evrope o akciji protiv trgovine ljudskim bićima u svrhu seksualne eksploatacije, deo IV, članovi 38 - 41)
- ***Obaveza je država da omoguće, uz dužnu brigu o bezbednosti lica, povratak tog lica, bez nepotrebnog ili neporavdanaog odlaganja, u zemlju porekla. Po mogućstvu povratak treba da bude dobrovoljan. Država čiji je državljanin žrtva trgovine ljudima ili u kojoj je žrtva imala pravo na stalni boravak, na zahtev države u kojoj se žrtva nalazi izdaće sva dokumenta potrebna za putovanje i ponovni ulazak na njenu teritoriju.*** (Palermo protokol (član 8))

Države su dužne da preduzmu sve moguće mere u cilju prevencije, suzbijanja i kažnjavanja trgovine ljudima.

(Palermo protokol; Preporuka Komiteta ministara br.R(2000) Saveta Evrope o akciji protiv trgovine ljudskim bićima u svrhu seksualne eksploatacije; Konvencija Saveta Evrope za borbu protiv trgovine ljudima, poglavlje II; Konvencija UN o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW), član 6)

Prevenција i suzbijanje trgovine ljudima

Države su dužne da saraduju na međunarodnom nivou u cilju suzbijanja, prevencije, kažnjavanja i monitoringa fenomena trgovine ljudima.

(Palermo protokol; Preporuka Komiteta ministara br.R(2000) Saveta Evrope o akciji protiv trgovine ljudskim bićima u svrhu seksualne eksploatacije; Konvencija Saveta Evrope za borbu protiv trgovine ljudima, poglavlje II)

- **Države su dužne da uspostave bilateralnu i multilateralnu saradnju radi ublažavanja faktora koji dovode do trgovine ljudima, radi sprovođenja mere za obeshrabrenje tražnje koja jača sve oblike eksploatacije ljudi, radi saradnje između organa zaduženih za primenu zakona, za poslove imigracije i drugih državnih organa putem razmene informacija i kroz obuke, radi sprovođenja mera jačanja granične kontrole kao i mere radi jačanja sigurnosti i validnosti putnih i ličnih dokumenata.** (Palermo protokol)
- **Države su dužne da uspostave saradnju između zemalja tranzita, destinacije i porekla žrtava trgovine ljudima, kroz multilateralne i bilateralne sporazume u cilju prevencije, suzbijanja i kažnjavanja trgovine ljudima.** (Preporuka Komiteta ministara br.R(2000) Saveta Evrope o akciji protiv trgovine ljudskim bićima u svrhu seksualne eksploatacije)
- **Države su dužne da uspostave multilateralnu i bilateralnu saradnju radi sprovođenja mera na granici (jačanje kontrole na granicama, jačanje saradnje između graničnih službi, uskraćivanje viza ili ulaska osobama koje su umešane u izvršenje krivičnih dela trgovine ljudima) mere proveravanja**

ispravnosti i valjanosti putnih i ličnih isprava između država.
(Konvencija Saveta Evrope za borbu protiv trgovine ljudima, poglavlje II)

Države imaju obavezu da kreiraju sveobuhvatnu politiku, programe i akcije u cilju prevencije i suzbijanja trgovine ljudima.

(Palermo protokol; Preporuka Komiteta ministara br. R(2000) Saveta Evrope o akciji protiv trgovine ljudskim bićima u svrhu seksualne eksploatacije; Konvencija Saveta Evrope za borbu protiv trgovine ljudima, poglavlje II)

- ***Obaveza država je uspostavljanje opsežne politike, programa, i drugih mera radi sprečavanja nelegalne trgovine ljudima i borbe protiv nje, radi zaštite žrtava, posebno žena i dece, kao što su istraživanja, informisanje, kampanje, društvene i ekonomske inicijative.*** (Palermo protokol)
- ***Obaveza je država da sprovedu koordiniranu akciju relevantnih socijalnih, sudskih, administrativnih, carinskih i policijskih i imigracionih vlasti u cilju sprečavanja, suzbijanja i kažnjavanja trgovine ljudskim bićima.*** (Preporuka Komiteta ministara br.R(2000) Saveta Evrope o akciji protiv trgovine ljudskim bićima u svrhu seksualne eksploatacije)
- ***Obaveza je država da preuzmu mere koje će uspostaviti ili učvrstiti nacionalnu koordinaciju tela nadležnih za sprečavanje i suzbijanje trgovine ljudima, učvršćivanje ili uspostavljanje efikasnih programa za sprečavanje ovog fenomena (istraživanja, programi obuke, socijalne i ekonomske inicijative i dr.), stvaranje klime koje pogoduje zaštiti dece, omogućavanje zakonitih migracija.*** (Konvencija Saveta Evrope za borbu protiv trgovine ljudima , poglavlje II)

Države su dužne da uspostave saradnju sa NVO u cilju suzbijanja, prevencije kao i pružanja pomoći žrtvama trgovine ljudima.

(Palermo protokol; Preporuka Komiteta ministara br.R(2000) Saveta Evrope o akciji protiv trgovine ljudskim bićima u svrhu seksualne eksploatacije; Konvencija Saveta Evrope za borbu protiv trgovine ljudima, poglavlje II)

- **Obaveza je država da podstiču i pomažu osnivanje mreža NVO koje pružaju pomoć žrtvama trgovine ljudima i da promovišu saradnju između ustanova za prijem i NVO u zemljama porekla radi pomoći pri povratku i reintegracije žrtava.**
(Preporuka Komiteta ministara br.R(2000) Saveta Evrope o akciji protiv trgovine ljudskim bićima u svrhu seksualne eksploatacije)
- **Države su dužne da uspostave saradnju sa NVO radi sprovođenja istraživanja, kampanja i inicijativa u cilju prevencije i suzbijanja trgovine ljudima.** (Palermo protokol)
- **Države su dužne da uspostave saradnja sa NVO u cilju sprovođenja mera prevencije i suzbijanja trgovine ljudima.**
(Konvencija Saveta Evrope za borbu protiv trgovine ljudima, poglavlje II)

Dužnost je država da sprovode akcije u cilju podizanja svesti i informisanja o fenomenu trgovine ljudima.

(Palermo protokol; Preporuka Komiteta ministara br.R(2000) Saveta Evrope o akciji protiv trgovine ljudskim bićima u svrhu seksualne eksploatacije)

- **Države su dužne da sprovode obuku državnih organa u cilju informisanja, suzbijanja i prevencije trgovine ljudima.**
(Palermo protokol)
- **Države su dužne da sprovode mere podizanje svesti kroz kampanje (pogotovo informisanje i podizanje svesti novinara), edukacione programe u školama, treninge kao i dugoročne akcije na suzbijanju, prevenciji i kažnjavanju za trgovinu ljudima.**
(Preporuka Komiteta ministara br.R(2000) Saveta Evrope o akciji protiv trgovine ljudskim bićima u svrhu seksualne eksploatacije)

Lista korišćenih dokumenata:

- Univerzalna deklaracija o pravima čoveka UN, član 4
- Pakt o građanskim i političkim pravima UN
- Protokola za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom, koji dopunjava Konvenciju UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala (Palermo protokol)
- Opcioni protokol uz Konvenciju o pravima deteta, o trgovini decom, dečijoj prostituciji i dečijoj pornografiji
- CEDAW
- Konvencija o ukidanju trgovine ljudima i eksploatacije prostitucije drugih
- Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda
- Konvencija Saveta Evrope za borbu protiv trgovine ljudima (Republika Srbija potpisala je ovu Konvenciju 16.05.2005., međutim još uvek je nije ratifikovala)
- Preporuka komiteta Ministara br. R (2000) Saveta Evrope o akciji protiv trgovine ljudskim bićima u svrhu seksualne eksploatacije
- Preporuka Saveta Evrope 1325 o trgovini ženama i prisilnoj prostituciji u državama članicama Saveta Evrope

II. (7) PRAVO NA PRISTUP INFORMACIJAMA

Omogućavanje pristupa informacijama u posedu organa javnih vlasti je pravilo, a odbijanje pristupa izuzetak.

(Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama)

Definicija određenih pojmova kao što su pojam »informacija«, »dokument«, »javni organ« ili »nosioci obaveze«, mora biti dovoljno rastegljiva.

(Preporuka br. R (2002) 2 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o uvidu u službena dokumenta)

- ***Pod organima vlasti se podrazumevaju vlada i administracija na nacionalnom, regionalnom ili lokalnom nivou kao i fizička lica ukoliko obavljaju javnu funkciju ili administrativnu vlast u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom.***

(Preporuka br. R (2002) 2 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o uvidu u službena dokumenta)

- ***Pod službenim dokumentima se podrazumevaju sve informacije koje su zabeležene u bilo kom obliku, prikupljene ili primljene od organa vlasti ili se nalaze u njihovom posedu i povezane su sa bilo kojom administrativnom funkcijom, sa izuzetkom dokumenata u fazi pripreme.***

(Preporuka br. R (2002) 2 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o uvidu u službena dokumenta)

Svako ima pravo na pristup informacijama u posedu javnih organa.

(Preporuka R (81) 19 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o pristupu informacijama u posedu javnih vlasti, Preporuka br. R (2002) 2 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o uvidu u službena dokumenta)

- **Svaki pojedinac, preduzeće, organizacija ili udruženje mogu zahtevati pristup svakoj informaciji koja je u posedu javnog organa.** (Preporuka R (81) 19 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o pristupu informacijama u posedu javnih vlasti)
- **Svako ko je u nadležnosti države članice imaće pravo da na zahtev dobije informaciju u posedu javnih vlasti, izuzev onih u posedu zakonodavnih tela i sudskih organa.** (Preporuka R (81) 19 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o pristupu informacijama u posedu javnih vlasti)
- **Organi vlasti ne smeju odbiti pristup informaciji na osnovu toga što podnosilac nema poseban interes u toj stvari.** (Preporuka R (81) 19 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o pristupu informacijama u posedu javnih vlasti)
- **Države članice treba da garantuju da se ovaj princip primenjuje bez diskriminacije po bilo kom osnovu, uključujući nacionalno poreklo.** (Preporuka br. R (2002) 2 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o uvidu u službena dokumenta)

Države treba da obezbede brz pristup informacijama u posedu javnih organa.

(Preporuka R (81) 19 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o pristupu informacijama u posedu javnih vlasti, Preporuka br. R (2002) 2 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o uvidu u službena dokumenta)

- **Brz pristup podrazumeva da o bilo kom zahtevu za informacijom treba da bude odlučeno u razumno kratkom roku.** (Preporuka R (81) 19 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o pristupu informacijama u posedu javnih vlasti)
- **Odluka treba da bude doneta, saopštena i sprovedena u roku koji može unapred da bude predviđen.** (Preporuka br. R (2002) 2 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o uvidu u službena dokumenta)

Postupak po podnetom zahtevu mora biti maksimalno liberalizovan i lišen nepotrebnih formalnosti.

(Preporuka br. R (2002) 2 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o uvidu u službena dokumenta)

- **Organ vlasti treba, kad god je to moguće, da uputi podnosioca zahteva na nadležni organ vlasti ako se traženi dokument ne nalazi u posedu organa kome se podnosilac zahteva obratio.** (Preporuka br. R (2002) 2 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o uvidu u službena dokumenta)
- **Organ vlasti treba da pomogne podnosiocu zahteva da identifikuje traženi službeni dokument, ali organ vlasti nije u obavezi da se povinuje tom zahtevu ako je reč o dokumentu koji ne može da se identifikuje.** (Preporuka br. R (2002) 2 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o uvidu u službena dokumenta)

Javni organ može odbiti pristup samo pod određenim, usko definisanim uslovima.

(Preporuka R (81) 19 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o pristupu informacijama u posedu javnih vlasti, Preporuka br. R (2002) 2 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o uvidu u službena dokumenta)

- **Razlozi za odbijanje pristupa moraju biti navedeni u pismenoj formi.** (Preporuka R (81) 19 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o pristupu informacijama u posedu javnih vlasti, Preporuka br. R (2002) 2 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o uvidu u službena dokumenta)
- **Navedeni razlozi usled kojih se zahtev za pristup informacijama odbija moraju biti zasnovani na zakonu ili praksi.** (Preporuka R (81) 19 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o pristupu informacijama u posedu javnih vlasti)
- **Organ vlasti koji u potpunosti ili delimično odbije uvid u službena dokumenta treba da obrazloži to odbijanje.** (Preporuka br. R (2002) 2 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o uvidu u službena dokumenta)

Ograničenja prava moraju biti usko postavljena, kao i zakonom predviđena, uz navođenje vremenskog perioda nakon koga ograničenja više ne važe.

(Preporuka R (81) 19 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o pristupu informacijama u posedu javnih vlasti)

- **Zabrane i ograničenja prava na pristup informacijama mogu biti postavljena jedino ako su neophodna u demokratskom društvu, i ako je njihov cilj zaštita legitimnih javnih interesa (kao što su nacionalna bezbednost, javna bezbednost, javni red i mir, ekonomska dobit zemlje, sprečavanje kriminala, sprečavanje davanja informacija dobijenih u poverenju), zaštita privatnosti i drugih legitimnih ličnih interesa, uz dužno poštovanje posebnih interesa lica na koje se odnose informacije u posedu javnih vlasti.** (Preporuka R (81) 19 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o pristupu informacijama u posedu javnih vlasti)

Omogućavanje pristupa se ili ne naplaćuje ili su troškovi odnosno takse minimalne.

(Preporuka R (81) 19 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o pristupu informacijama u posedu javnih vlasti, Preporuka br. R (2002) 2 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o uvidu u službena dokumenta)

- **Troškovi, odnosno takse ne treba da premašuju stvarne troškove koje snosi organ vlasti.** (Preporuka br. R (2002) 2 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o uvidu u službena dokumenta)
- **Pregled originala službenih dokumenata na licu mesta treba, u principu, da bude besplatan.** (Preporuka br. R (2002) 2 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o uvidu u službena dokumenta)

U slučaju odbijanja/odbacivanja zahteva, podnosilac ima pravo na žalbu pred nezavisnim i nepristrasnim telom.

(Preporuka R (81) 19 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o pristupu informacijama u posedu javnih vlasti, Preporuka br. R (2002) 2 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o uvidu u službena dokumenta)

- **Podnosilac zahteva čiji je zahtev za uvid u službeni dokumant odbijen, delimično ili u potpunosti, ili odbačen, ili nije razmotren u vremenskom roku (koji je unapred predviđen), treba da ima pristup postupku preispitivanja pred sudom ili drugim nezavisnim i nepristrasnim telom predviđenim zakonom.** (Preporuka br. R (2002) 2 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o uvidu u službena dokumenta)

- **Podnosilac zahteva treba uvek da ima pristup ekspeditivnom i jeftinom postupku preispitivanja, koji podrazumeva ponovno razmatranje i preispitivanje od strane organa vlasti.** (Preporuka br. R (2002) 2 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o uvidu u službena dokumenta)

Organi vlasti su u obavezi da veliki deo informacija u svom posedu objave tako da one budu vidljive široj javnosti.

(Preporuka br. R (2002) 2 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o uvidu u službena dokumenta)

- **Organ vlasti imaju obavezu da objave informacije u svom posedu kada je davanje tih informacija u interesu promovisanja transparentnosti državne administracije ili podstiče informisano učešće javnosti u pitanjima od javnog interesa.** (Preporuka br. R (2002) 2 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o uvidu u službena dokumenta)

Javnost treba da bude informisana o pravu na pristup informacijama u posedu javnih vlasti i načinu ostvarivanja tog prava.

(Preporuka br. R (2002) 2 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o uvidu u službena dokumenta)

- **Država ima obavezu da preduzme neophodne mere da obavesti javnost o njenom pravu uvida u službena dokumenta i o tome kako to pravo može da se ostvari.** (Preporuka br. R (2002) 2 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o uvidu u službena dokumenta)
- **Država ima obavezu da preduzme neophodne mere da državni službenici budu obučeni kad je reč o njihovim obavezama i dužnostima u pogledu ostvarivanja prava uvida u službena dokumenta.** (Preporuka br. R (2002) 2 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o uvidu u službena dokumenta)
- **Država ima obavezu da preduzme neophodne mere kako bi podnosioci zahteva mogli da ostvare svoje pravo.** (Preporuka br. R (2002) 2 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o uvidu u službena dokumenta)

Lista korišćenih dokumenata:

- Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama
- Preporuka R (81) 19 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o pristupu informacijama u posedu javnih vlasti (Council of Europe Committee of Ministers, Recommendation No. R (81) 19 of the Committee of Ministers to Member States, on the Access to information held by Public Authorities (Adopted by the Committee of Ministers on 25 November 1981 at the 340th meeting of the Ministers' Deputies), <http://www.coe.int>)
- Preporuka br. R (2002) 2 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o uvidu u službena dokumenta (Council of Europe Committee of Ministers, Recommendation No. R (2002) 2 of the Committee of Ministers to Member States, on access to official documents (Adopted by the Committee of Ministers on 21 February 2002 at the 784th meeting of the Ministers' Deputies), <http://www.coe.int>)

II. (8) PRAVO NA PRIGOVOR SAVESTI*

Svako ima pravo na slobodu mišljenja, savesti i veroispovesti.

(Univerzalna deklaracija o pravima čoveka UN, 1948. čl. 18)

- ***Ovo pravo uključuje slobodu promene veroispovesti ili ubeđenja i slobodu da čovek bilo sam, bilo u zajednici sa drugima, javno ili privatno, manifestuje svoju veru ili ubeđenje putem nastave, ispovedanjem vere i obavljanjem obreda.***
(Univerzalna deklaracija o pravima čoveka UN, 1948. čl. 18, Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Savet Evrope, (1950), čl. 9.)
- ***Svako ima pravo da odbije vojnu obavezu u skladu sa priznatim pravom na slobodu misli, savesti i vere, u smislu člana 18. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima i članom 18. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima.***
(Dokumenti sa 51 Sednice Komisije za ljudska prava UN, mart 1995)

Prigovor savesti vojnoj službi je pravo svakoga da svoju vojnu obavezu, u skladu sa priznatim pravom na slobodu misli, savesti i veroispovesti, zameni alternativnim služenjem u civilnoj službi.

(Rezolucija - Uloga omladine u unapređenju i zaštiti ljudskih prava, uključujući i pravo na prigovor savesti vojnoj službi, E/CN. 4/1993/L.107, Komisija za ljudska prava UN, 8. mart 1993)

- ***Pravo na prigovor savesti vojnoj službi je deo prava na slobodu misli, savesti i veroispovesti, koje je utvrđeno članom 18 Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima i članom 18 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima.***
(Rezolucija - Uloga omladine u unapređenju i zaštiti ljudskih prava, uključujući i pravo na prigovor savesti vojnoj službi, E/CN. 4/1993/L.107, Komisija za ljudska prava UN, 8. mart 1993)

* Priredio mr Dejan Milenković, Komitet pravnika za ljudska prava.

- ***Osobe obavezne da služe vojsku, koje iz razloga savesti ili drugih iskrenih religijskih, etničkih, moralnih, humanitarnih, filozofskih ili drugih sličnih razloga, odbiju da služe naoružanu službu, imaju pravo da budu oslobođeni takvog služenja. Ovo pravo treba da bude poštovano kao logična posledica osnovnih prava pojedinca u osnovnim principima zakona država članica, koje je garantovano članom 9 Evropske konvencije o ljudskim pravima*** (Rezolucija 337 1967 Parlamentarne skupštine Saveta Evrope o pravu na prigovor savesti)

Zahtev za ostvarivanje prava na prigovor savesti može se podneti u svim fazama vojne obaveze: pre, u toku i nakon odsluženja vojnog roka.

(Preporuka 1518 o ostvarivanju prava na prigovor savesti na obavezno služenje vojnog roka, Parlamentarne skupštine Saveta Evrope, Savet Evrope, 23. 05. 2001)

- ***Svako ima pravo da se evidentira kao prigovarač savesti u bilo koje vreme: pre, za vreme i nakon regrutacije ili vršenja vojne obaveze.*** (Preporuka 1518 o ostvarivanju prava na prigovor savesti na obavezno služenje vojnog roka, Parlamentarne skupštine Saveta Evrope, Savet Evrope, 23. 05. 2001)
- ***Države mogu zakonom obezbediti mogućost podnošenja zahteva u slučaju kada se potrebni uslovi za prigovor savesti pojave u toku služenja vojske ili trajanja rezervnog sastava.*** (Preporuka broj R (87)8 Komiteta Ministara Saveta Evrope o prigovoru savesti na obavezno služenje vojnog roka)

O zahtevu prigovarača savesti odlučuje nezavisno telo koje zahtev može odbiti samo iz razloga utvrđenih zakonom.

(Preporuka 1518 o ostvarivanju prava na prigovor savesti na obavezno služenje vojnog roka, Parlamentarne skupštine Saveta Evrope, Savet Evrope, 23. 05. 2001)

- **Država treba da uvede u svoj pravni sistem nezavisno i nepristrasno telo koje će donositi odluke o zahtevima prigovarača savesti.** (Rezolucija - Uloga omladine u unapređenju i zaštiti ljudskih prava, uključujući i pravo na prigovor savesti vojnoj službi, E/CN.4/1993/L.107, Komisija za ljudska prava UN, 8. mart 1993)
- **Kada odluku o priznavanju prava na prigovor savesti, u prvoj instanci donosi administrativna vlast, telo koje takvu odluku donosi treba da u potpunosti bude odvojeno od vojnih vlasti i njegov sastav treba da garantuje maksimalnu nezavisnost i nepristrasnost** (Rezolucija 337 1967 Parlamentarne skupštine Saveta Evrope o pravu na prigovor savesti)
- **Država treba da podnosiocu zahteva omogući usmeno saslušanje pred komisijom kako bi mu se omogućilo da se predstavi komisiji, kao i da pozove relevantne svedoke.** (Rezolucija 337 1967 Parlamentarne skupštine Saveta Evrope o pravu na prigovor savesti)

Zahtev i žalba sudu odlaže početak služenja vojnog roka do donošenja konačne odluke.

(Rezolucija 337 1967 Parlamentarne skupštine Saveta Evrope o pravu na prigovor savesti)

- **Zahtevi za dobijanje statusa prigovarača savesti moraju biti podneti na način i u okviru određenih vremenskih granica, kako bi se ispoštovalo vreme koje zahteva procedura ispitivanja podnosioca zahteva a koja treba da bude okončana do stupanja u vojnu službu podnosioca zahteva.** (Preporuka broj R (87)8 Komiteta Ministara Saveta Evrope o prigovoru savesti na obavezno služenje vojnog roka)
- **Država je obavezna da predvidi sve neophodne mere kako bi garantovala fer proceduru ispitivanja podnosioca zahteva.** (Preporuka broj R (87)8 Komiteta Ministara Saveta Evrope o prigovoru savesti na obavezno služenje vojnog roka)

Država ima obavezu da omogući podnosiocu čiji je zahtev odbijen da izjavi žalbu drugostepenom nezavisnom organu čija bi se odluka, po potrebi, mogla podvrći kontroli suda.

(Rezolucija 337 1967 Parlamentarne skupštine Saveta Evrope o pravu na prigovor savesti)

- **Podnosilac zahteva ima pravo na žalbu protiv odluke u prvoj instanci.** (Preporuka broj R (87)8 Komiteta Ministara Saveta Evrope o prigovoru savesti na obavezno služenje vojnog roka)
- **Viša instanca mora biti odvojena od vojnih organa, a njen sastav takav da osigurava njenu nezavisnost.** (Preporuka broj R (87)8 Komiteta Ministara Saveta Evrope o prigovoru savesti na obavezno služenje vojnog roka)
- **Država može zakonom regulisati mogućnost podnošenja zahteva u slučaju kada se potrebni uslovi za prigovor savesti pojave u toku služenja vojske ili trajanja rezervnog sastava.** (Preporuka broj R (87)8 Komiteta Ministara Saveta Evrope o prigovoru savesti na obavezno služenje vojnog roka)
- **Kada odluku o priznavanju prava na prigovor savesti donosi administrativna vlast, njena odluka će biti podvrgnuta kontroli bar još jednog administrativnog tela, čiji sastav osigurava nezavisnost u odnosu na prvu instancu, i kasnije kontroli bar još jednog sudskog tela.** (Rezolucija 337 1967 Parlamentarne skupštine Saveta Evrope o pravu na prigovor savesti)

Alternativno služenje mora da bude civilo i od javnog interesa, a njeno trajanje ne sme imati kazneni karakter.

(Preporuka 1518 o ostvarivanju prava na prigovor savesti na obavezno služenje vojnog roka, Parlamentarne skupštine Saveta Evrope, Savet Evrope, 23. 05. 2001)

- **Alternativne službe, ako postoje, treba da budu civilne i od javnog interesa. Ipak, uz civilnu službu, država može predvideti i nenaoružano služenje u vosci, propisujući to samo za one prigovarače savesti čiji se prigovor ograničava na nošenje oružja.** (Preporuka broj R (87)8 Komiteta Ministara Saveta Evrope o prigovoru savesti na obavezno služenje vojnog roka)
- **Trajanje alternativnog služenja u poređenju sa trajanjem vojne službe mora ostati u razumnim granicama.** (Preporuka broj R (87)8 Komiteta Ministara Saveta Evrope o prigovoru savesti na obavezno služenje vojnog roka)
- **Prigovaračima savesti koji vrše alternativno služenje neće se sužavati niti ograničavati socijalna i finansijska prava u poređenju sa pojedincima koji služe redovni vojni rok. Zakonske odredbe koje se odnose na vojno služenje odnose se i na civilno vršenje.** (Preporuka broj R (87)8 Komiteta Ministara Saveta Evrope o prigovoru savesti na obavezno služenje vojnog roka)

Pravo svih vojnih obveznika je da budu obavešteni o statusu prigovarača savesti kao i načinima za njegovo ostvarivanje.

(Preporuka 1518 o ostvarivanju prava na prigovor savesti na obavezno služenje vojnog roka, Parlamentarne skupštine Saveta Evrope, Savet Evrope, 23. 05. 2001)

- **Osobe obavezne da služe vojsku moraju biti unapred obaveštene o pravu na prigovor savesti kako bi se omogućilo efikasno ostvarivanje prava na alternativno služenje vojnog roka.** (Preporuka broj R (87)8 Komiteta Ministara Saveta Evrope o prigovoru savesti na obavezno služenje vojnog roka)
- **Država ima obavezu da obezbedi sve relevantne informacije direktno ili preko odgovarajućih organizacija čiji će posao biti pružanje ovakvih informacija.** (Preporuka broj R (87)8 Komiteta Ministara Saveta Evrope o prigovoru savesti na obavezno služenje vojnog roka)

Lista korišćenih dokumenata:

- Univerzalna deklaracija o pravima čoveka UN
- Rezolucija - Uloga omladine u unapređenju i zaštiti ljudskih prava, uključujući i pravo na prigovor savesti vojnoj službi, E/CN. 4/1993/L.107, Komisija za ljudska prava UN, 8. mart 1993
- Dokumenti sa 51 Sednice Komisije za ljudska prava UN, mart 1995
- Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda
- Preporuka broj R (87)8 Komiteta Ministara Saveta Evrope o prigovoru savesti na obavezno služenje vojnog roka
- Preporuka 1518 o ostvarivanju prava na prigovor savesti na obavezno služenje vojnog roka, Parlamentarne skupštine Saveta Evrope, Savet Evrope, 23. 05. 2001
- Rezolucija 337 1967 Parlamentarne skupštine Saveta Evrope o pravu na prigovor savesti

III. PRIMERI PRAKSE - STUDIJE SLUČAJEVA

III. (1) STUDIJA SLUČAJA BODROŽIĆ*

1.1. Slučaj Bodrožić pred domaćim sudovima

Činjenice

U lokalnom nedeljniku „Kikindske“, 11. januara 2002, objavljen je tekst pod nazivom „ROĐENI ZA REFORME“ u kome je autor Željko Bodrožić opisao političku scenu koja je obeležila prvu godinu tranzicije u Kikindi. Rezniran činjenicom da se posle demokratskih promena ništa značajno nije promenilo, jer su na čelu nove demokratske vlasti ostali čelnici stare, Bodrožić se indigniran dešavanjem u Kikindi, kritički osvrnuo na tadašnje stanje u ovom gradu. Između ostalih Kikinđana koje je „prozvao“ u svom autorskom tekstu, a koji su na ovaj ili onaj način bili povezani sa politikom i Miloševićevim režimom, Bodrožić je kao primer dešavanja na tadašnjoj političkoj sceni u Kikindi pomenuo i nekadašnjeg člana Sekretarijata Izvršnog odbora Socijalističke partije Srbije i direktora fabrike „Toza Marković“ Dmitra Šegrtu.

---

* Studija slučaja Bodrožić pripremljena je na osnovu teksta „Osuđen jer nije koristio književni jezik (Slučaj Bodrožić)“ čiji je autor advokat Biljana Kovačević - Vučo, punomoćnik Željka Bodrožića i predsednica Komiteta pravnika za ljudska prava – YUCOM. Tekst je objavljen u časopisu Lex forum br 1-4/2006 nevladine organizacije Pravnici za demokratiju.

I. PRIVATNA TUŽBA PROTIV BODROŽIĆA

Samo dan kasnije, Dmitar Šegrt je u svojstvu privatnog tužioca podneo Opštinskom sudu u Kikindi tužbu protiv Bodrožića, okrivljujući ga, da je u spornom tekstu o tužiocu izneo: „...Nakon što je Tozine milione spisko na kampanju SPS-a i JUL-a i na druge partijske igrarije, nakon što mu je Sloba, pre nego što su ga „skembali“ u haški zatvor, tepao „moj drug Dmitar“, nakon što je sa Šešeljom organizovao proteste zbog „ćorkiranja“ druga Slobe, nakon zvezdanih partijskih trenutaka koje je doživeo u prvoj polovini prošle godine (postao šef Socijalista u saveznom parlamentu i član najužeg rukovodstva), uvidevši da „nema više trte-mrte“, odlučio je da „pokaže srednji prst“ svojoj partiji i postane „veliki pobornik“ reformi koje sprovodi Vlada druga, ops-gospodina kancelara Đinđića...“ te da je na opisan način, Bodrožić izvršio krivično delo uvrede i klevete iz čl. 92 st. 2 i 93 st. 2. u to vreme važećeg Krivičnog zakona Srbije i tražio od suda da ga za navedena dela oglase krivim.

Željko Bodrožić, povodom podnete tužbe obratio se Komitetu pravnika za ljudska prava (YUCOM), tražeći angažovanje.

II. PRESUDA OPŠTINSKOG SUDA U KIKINDI

1) Sudija Opštinskog suda u Kikindi Smilja Sarić-Radin oglasila je Željka Bodrožića novinara iz Kikinde krivim za izvršeno krivično delo uvrede iz člana 93. stav 2. KZ Srbije i osudila ga na novčanu kaznu od 10.000,00 dinara (u to vreme Bodrožićeva plata iznosila je 11.000,00 din), kao i na plaćanje sudskog paušala od 2.000,00 dinara i troškove sudskog postupka privatnom tužiocu Dmitru Šegrtu u dodatnom iznosu od 17.575,00.

2) Iako je **sudija** Smilja Sarić-Radin **utvrdila da su svi navodi** koje je Željko Bodrožić u svom kritičkom tekstu koji je predmet privatne tužbe o generalnom direktoru IGM Toza Marković, Dmitru Šegrtu **tačni i nesporni**, kao npr. da je Šegrt bio visoki funkcioner Socijalističke partije Srbije, da je dok je bio u toj partiji, a nakon hapšenja Slobodana Miloševića učestvovao u mitinzima podrške Slobodanu Miloševiću, da je sam Slobodan Milošević pre hapšenja izjavio javno na televiziji da mu je Dmitar Šegrt drug, da postoji izveštaj (koji je upućen anketnom odboru Skupštine Srbije) radnika fabrike Toza Marković (fabrike gde je Šegrt direktor), kao i da postoji zahtev za sprovođenje istrage od strane OJ tužioca protiv Šegrta, **zaključila je da je Bodrožić izvršio krivično delo uvrede.**

3) Po stavu sudije Smilje Sarić-Radin bez obzira što nema ni laži ni klevete, što su sve činjenice koje je Bodrožić izneo na račun Šegrta tačne, CEO TEKST JE UVREDLJIV S OBZIROM DA SU REČI KOJE SU UPOTREBLJENE REČI KOJIMA SE ŠTETI ČASTI I UGLEDU TUŽIOCA ŠEGRTA. Sudija Sarić-Radin dalje smatra DA SE U OVOM SLUČAJU NE RADI O OZBILJNOJ KRITICI JER UPOTREBLJENI IZRAZI (KOJI SE POSEBNO NAGLAŠAVAJU ZNAKOM NAVODA) NE PREDSTAVLJAJU IZRAZE KOJI SE UPOTREBLJAVAJU U OZBILJNOJ KRITICI.

4) Sudija Smilja Sarić-Radin nije prihvatila ni Bodrožićevu odbranu da je tekst pisan u sarkastičnom stilu, jer je okrivljeni Bodrožić UPOTREBIO REČI KOJE PREDSTAVLJAJU ŽARGON, A NE KNJIŽEVNI GOVOR KOJI BI BIO PRIMEREN KRITICI. Jednostavnije rečeno, Željko Bodrožić je osuđen za uvredu, iako je sve što je u kritičkom članku rekao o Dmitru Šegrta tačno, jer nije koristio književni govor.

5) Osim toga, sudija Smilja Sarić-Radin poučava u presudi novinara Željka Bodrožića da NIJE SMEO KORISTITI REČI kao što su SPISKO, SKEMBALI, TEPAO, ĆORKIRALI, TRTE-MRTE, SREDNJI PRST, OPS – GOSPODIN, SLOBIN PODUPIRAČ, a naročito da nije smeo posebno da ih naglašava KORISTEĆI ZNAKE INTERPUNKCIJE, ako je želeo da svom tekstu da ozbiljnost.

6) Sudija Smilja Sarić-Radin se posebno osvrće i na slobodu informisanja i zaključuje da ova sloboda predstavlja i obavezu novinara da se u vršenju svoje delatnosti pridržava načela profesionalne etike i društvene odgovornosti.

UKRATKO: IAKO ŽELJKO BODROŽIĆ U SVOM NOVINARSKOM IZVEŠTAVANJU O DMITRU ŠEGRTU NIJE IZNOSIO LAŽNE ČINJENICE, NITI JE IZVRŠIO KRIVIČNO DELO KLEVETE ZA KOJE JE TUŽEN, PO MIŠLJENJU SUDIJE SMILJE SARIĆ RADIN IZVRŠIO JE KRIVIČNO DELO UVREDE **JER JE KORISTIO ŽARGON, A NE KNJIŽEVNI GOVOR** KOJI BI BIO PRIMEREN KRITICI I KORISTIO JE ZNAKE INTERPUNKCIJE KOJE SU DODATNO OTEŽAVAJUĆE OKOLNOSTI JER SU NAGLAŠAVALE ŽARGON KOJI JE NOVINAR ŽELJKO BODROŽIĆ KORISTIO. TAKO SE DESILO DA JE ŽELJKO BODROŽIĆ PRVI NOVINAR U ISTORIJI SRPSKOG NOVINARSTVA KOJI JE TAČNO IZVEŠTAVAJUĆI OSUĐEN ZBOG TOGA ŠTO NIJE KORISTIO KNJIŽEVNI JEZIK PO UKUSU SUDIJE SMILJE SARIĆ RADIN.

Na presudu Opštinskog suda u Kikindi, advokati YUCOM-a, kao punomoćnici tuženog Bodrožića, blagovremeno su izjavili žalbu Okružnom sudu u Zrenjaninu.

III. PRESUDA OKRUŽNOG SUDA U ZRENJANINU

Okružni sud u Zrenjaninu, u veću sastavljenom od predsednika veća, sudije Velimira Mijatovića, i sudija Miše Popovića i Kiš Petera, dana 20.11.2002:

1) Odbija kao neosnovane žalbe branioca i okrivljenog Željka Bodrožića i potvrđuje navedenu presudu Opštinskog suda u Kikindi.

2) Kao najbitniji razlog za odbijanje žalbi Željka Bodrožića i branioca Okružni sud u Zrenjaninu navodi da u ovom predmetu nije bilo potrebno da se odredi veštačenje (na okolnosti da li upotrebijene reči u tekstu Željka Bodrožića imaju uvredljivo značenje), jer je „JEDINO SUD OVLAŠĆEN DA OCENI DA LI REČI NAPISANE U NAVEDENOM TEKSTU OKRIVLJENOG IMAJU UVREDLJIVO ZNAČENJE I TO PRVENSTVENO SA ASPEKTA ZNAČENJA REČI U SVAKODNEVNOM GOVORU, TE JE OVDE SUVIŠNO BILO KAKVO VEŠTAČENJE STRUČNJAKA ŠTA JE SADRŽINA I SMISAO POJEDINIH REČI.“

3) Okružni sud zatim detaljno obrazlaže i zašto su pojedine reči koje je okrivljeni Bodrožić upotrebio uvredljive, pa tako: - „spisko“ jeste uvredljivo jer označava „neopravdano trošenje novca ili neracionalno trošenje novca – proćerdavanje“, a to vređa tužioca Šegrta kao rukovodioca.

Deo teksta u kome okrivljeni Bodrožić konstatuje da je tužilac Šegrt pokazao „srednji prst“ svojoj partiji (misli se na Miloševićevu Socijalističku partiju Srbije pošto je Milošević svrgnut sa vlasti), sud kvalifikuje kao „simbolično pokazivanje muškog polnog organa, kao nekulturan gest osobe koja to čini“. Sud dalje navodi da kada se za nekog kaže da pokazuje srednji prst, onda se ta osoba želi prikazati kao nekulturna i primitivna, a ako je osoba koja se optužuje da je pokazala srednji prst stvarno i pokazala srednji prst, onda je bilo „osnova za krivičnu odgovornost te osobe“, ali Željko Bodrožić i pored toga nema prava da takvu osobu prikazuje kao primitivnu i nekulturnu tako što će reći da je pokazao srednji prst.

Okružni sud posebno analizira reč „tepao“ i zaključuje da to što je Bodrožić rekao da je Sloba (misli se na Slobodana Miloševića) „tepao moj drug Dmitar“ znači da okrivljeni Bodrožić tužioca Šegrta svodi na nivo deteta jer u svakodnevnom životi se samo deci teпа, a

svođenje tužioca na uzrast deteta je nesumnjivo omalovažavanje jer je tužilac „zrela, odgovorna i odrasla osoba.“

4) Ukazivanje Bodrožića i njegovog branioca da je Šegrt u svojim govorima koristio govor mržnje, po mišljenju žalbenog veća Okružnog suda u Kikindi je apsolutno irelevantno, jer svi oni koji su povređeni govorom mržnje Dmitra Šegrta mogli su da traže sudsku zaštitu, njegovi govori su mogli biti podvrgnuti kritici, „ali se ne mogu koristiti za omalovažavanje i vređanje privatnog tužioca, kao i vređanje njegovog dostojanstva, jer dostojanstvo i čast čoveka niko ne može oduzeti.“

5) Okružni sud u obrazloženju a povodom „srednjeg prsta“ izriče i ovu ocenu u odbranu časti i dostojanstva čoveka „...sve do nedavno osuđenima za zločin se mogla izreći i smrtna kazna, ali sve do trenutka lišavanja života osuđeni je imao pravo na ljudsko dostojanstvo.“

6) Okružni sud smatra da je NAMERA OMALOVAŽAVANJA vidljiva, što proizilazi iz izbora reči koje „IMAJU UVREDLJIVU SADRŽINU I KOJE SU U NOVINARSKOM TEKSTU POSEBNO STAVLJENE I POD ZNAKE NAVODA JASNO JE STAVLJEN NAGLASAK NA ZNAČENJE OVIH REČI KOJE SU IMALE UVREDLJIVO ZNAČENJE.“

7) Presudom Okružnog suda u Zrenjaninu odluka suda postaje pravosnažna i protiv nje se ne mogu izjavljivati redovni pravni lekovi.

IV. INICIJATIVA ZA ZAŠTITU ZAKONITOSTI PODNETA REPUBLIČKOM JAVNOM TUŽIOCU

Mesec dana kasnije, 30.12.2002. godine, Željko Bodrožić, preko svojih punomoćnika - advokata YUCOM-a, pokreće inicijativu da Republički javni tužilac protiv navedenih presuda podigne zahtev za zaštitu zakonitosti, ali njegov predlog zamenik Republičkog državnog tužioca dr Ljubomir Prelić odbija 22. aprila 2003.godine (KTZ br.987/02 od 24. februara 2003) s kratkim obrazloženjem da nije pronađen osnov za pokretanje zahteva za zaštitu zakonitosti ni protiv presude Opštinskog suda u Kikindi, ni protiv presude Okružnog suda u Zrenjaninu kojima je Željko Bodrožić oglašen krivim.

**SVA DELOTVORNA PRAVNA SREDSTVA ZA ZAŠTITU
LJUDSKIH PRAVA U PRAVNOM SISTEMU SRBIJE
SU ISCRPLJENA.**

* * *

Željko Bodrožić smatra da je Srbija (tada SRJ), odnosno sudska vlast takvim odlukama ugrozila njegovu slobodu izražavanja.

1.2. Slučaj Bodrožić pred međunarodnim telom

V. PREDSTAVKA KOMITETU ZA LJUDSKA PRAVA UN

Nakon što su **sva pravna sredstva za zaštitu prava iscrpljena**, 11.05.2003. godine advokat Komiteta pravnika za ljudska prava (YUCOM) u ime Željka Bodrožića, podnosi predstavku Komitetu za ljudska prava UN na osnovu Fakultativnog protokola Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima kojom se traži da Komitet utvrdi da je Srbija (tada Srbija i Crna Gora) ugrozila slobodu izražavanja koja je garantovana članom 19. Međunarodnog Pakta o građanskim i političkim pravima. Predmet pred Komitetom UN za ljudska prava je zaveden pod brojem 1180/2003.

VI. ODLUKA KOMITETA ZA LJUDSKA PRAVA UN

Komitet za ljudska prava UN na 85. zasedanju od 17. oktobra do 3. novembra 2005. godine **usvaja Stav** od 31.10.2005. povodom predstavke Željka Bodrožića:

1) **da država** (Srbija i Crna Gora) **nije dala dovoljno argumenata da je bio potreban krivični progon i osuda za krivično delo uvrede** kao neophodne mere za zaštitu prava i ugleda g Šegrta, da u članku Željka Bodrožića prilikom izražavanja njegovog mišljenja nije došlo do neopravdanog narušavanja prava i ugleda g Šegrta, a pogotovo ne za primenu krivične sankcije.

2) Komitet posebno konstatuje da U USLOVIMA JAVNIH RASPRAVA U DEMOKRATSKOM DRUŠTVU, A POGOTOVO U MEDIJIMA, KOJE SE ODOSE NA LIČNOSTI IZ POLITIČKOG ŽIVOTA, PAKT POSEBNU VREDNOST PRIDAJE NEOMETANOM IZRAŽAVANJU. IZ TOGA SLEDI STAV DA OSUDA AUTORA, I NA

NJOJ ZASNOVANA PRESUDA NA PREDMETNOM SLUČAJU, PREDSTAVLJAJU KRŠENJE ČLANA 19, STAV 2 PAKTA.

3) U SKLADU SA ČLANOM 2, STAV 3 PAKTA, DRŽAVA JE DUŽNA DA AUTORU OBEZBEDI DELOTVORAN PRAVNI LEK, uključujući i: a) UKIDANJE OSUDE, b) RESTITUCIJU KAZNE NA KOJU JE AUTOR BIO PRIMORAN, c) NAKNADU SUDSKIH TROŠKOVA KOJE JE AUTOR PLATIO, kao i d) KOMPENZACIJU ZA KRŠENJE PRAVA UTVRĐENIH PAKTOM.

4) Komitet za ljudska prava UN podseća da je potpisivanjem Fakultativnog protokola država priznala nadležnost Komiteta, te da tako ima obavezu da svim pojedincima na svojoj teritoriji obezbedi prava priznata Paktom, ali i da Komitet za ljudska prava UN očekuje da: a) U ROKU OD 90 DANA DRŽAVA POTPISNICA DA INFORMACIJE O MERAMA KOJE JE PREDUZELA DA SE OVI STAVOVI SPROVEDU U DELO, b) KAO I DA SE DRŽAVA OBAVEŽE DA OVE STAVOVE KOMITETA OBJAVI.

DIREKTNA PRIMENA STAVA KOMITETA NIJE USLEDILA.

* * *

YUCOM nastoji da prevaziđe prepreke kojima se opstruirala odluka Komiteta.

1.3. Slučaj Bodrožić nakon odluke Komiteta UN za ljudska prava pred organima izvršne vlasti i Vrhovnim sudom Srbije

VII. ODGOVORI I PREPISKA SA MINISTARSTVOM PRAVDE ILI ODBIJANJE PREUZIMANJA ODGOVORNOSTI

1) Dva dopisa Ministarstva pravde. Umesto da postupi po svojim obavezama preuzetim potpisivanjem Fakultativnog protokola na osnovu odluke Komiteta za ljudska prava UN, država sprovodi jednu opstruirajuću i dehumanizovanu birokratsku proceduru s očiglednim ciljem da minimalizuje značaj odluke Komiteta za ljudska prava UN i da onemogućiti Željka Bodrožića u ostvarivanju prava. Tako, ako ne na bezobziran, u svakom slučaju nevidan način,

istoga dana, sa isti datumom stižu dva skoro identična dopisa Ministarstva pravde Republike Srbije.

Dopis 1. Na ime Željka Bodrožića, šalje sektor za normative poslove i međunarodnu saradnju (br. 700-00-156/2003-08, od 21.01.2006), kojim se Željko Bodrožić obaveštava da je Ministarstvo pravde od strane Ministarstva spoljnih poslova dobilo oduku Komiteta UN i da se zato poziva da: U ROKU OD 15 DANA DOSTAVI MINISTARSTVU PRAVDE ZAHTEV ZA ODGOVARAJUĆE OBEŠTEĆENJE SHODNO ODLUCI KOMITETA. Ovaj dopis potpisuje državni sekretar Branislav Bjelica.

Dopis 2. Na ime Željka Bodrožića, šalje sektor za normative poslove i međunarodnu saradnju (br. 700-00-156/2003-08, od 21.01.2006, isti broj i isti datum kao i prethodno navedeni dopis), kojim se Željko Bodrožić obaveštava da je Ministarstvo pravde od strane Ministarstva spoljnih poslova dobilo oduku Komiteta UN i da se zato poziva da: U ROKU OD 15 DANA DOSTAVI MINISTARSTVU PRAVDE ZAHTEV ZA ISPLATU TROŠKOVA NOVČANE KAZNE I SUDSKIH TROŠKOVA KOJE JE PLATIO PO PRAVOSNAŽNOJ PRESUDI OPŠTINSKOG SUDA U KIKINDI. Ovaj dopis potpisuje pomoćnik ministra Aleksandra Popović.

2) Odgovor YUCOM-a i urgencija. Imajući u vidu činjenicu da su iz Ministarstva pravde stigla dva dopisa pod istim brojem, iz istog odeljenja, ali bitno različite sadržine u pogledu zahteva koje autor Željko Bodrožić treba da podnese Ministarstvu pravde, YUCOM je 17.02.2006. povodom nejasnoće u dopisima i njihove nesaglasnosti sa odlukom Komiteta za ljudska prava UN, **zatražio sastanak** sa predstavnicima Ministarstva pravde **kako bi se postigao odgovarajući sporazum**. Sporazum bi, po predlogu YUCOM-a, trebalo da predstavlja dostavljanje realnih troškova koje je Bodrožić imao tokom i povodom postupka, ali i dogovor oko materijalne satisfakcije, odnosno kompenzacije koju je Željko Bodrožić imao povodom kršenja njegovih ljudskih prava. YUCOM je predložio da dostavi uporedno pravne pokazatelje u sličnim slučajevima i da kompenzacija ne bude nerealna u odnosu na situaciju u državi. YUCOM je tražio i da se utvrdi način objavljivanja odluke Komiteta za ljudska prava UN, što takođe predstavlja obavezu države.

Kako Ministarstvo pravde nije odgovorilo na ovaj zahtev, **YUCOM**, 05. aprila 2006. godine **podnosi urgenciju, s molbom da se još jednom razmotri predlog za održavanje sastanka**.

3) Zajednička reakcija YUCOM-a i NUNS-a. Kako se slučaj Bodrožić nije razvijao u smislu poštovanja obaveza koju je država preuzela potpisivanjem Fakultativnog protokola, **YUCOM zajedno sa**

NUNS-om, reaguje. Tako je 10. avgusta 2006. podnet zahtev za pristup informaciji od javnog značaja kojim se zahtevao odgovor na pitanja - koje mere je do sada Ministarstvo pravde preduzelo, u skladu sa pomenutom odlukom, da li je dopis YUCOM-a, upućen 17.02.2006 Ministarstvu pravde - Sektoru za međunarodnu saradnju, zaveden u ministarstvu i da li je neki organ razmatrao zahteve YUCOM-a. YUCOM je istovremeno tražio da se omogući uvid u prepisku Ministarstva pravde sa Komitetom za ljudska prava UN.

4) Odgovor ministra pravde Zorana Stojkovića poslat NUNS-u. Ministar pravde Zoran Stojković, 24. avgusta 2006. godine, šalje dopis NUNS-u koji je prosleđen i YUCOM-u, kao odgovor na postavljen zahtev za slobodan pristup informacijama od javnog značaja. Ministarstvo pravde je obavestilo da u nadležnosti istog nije obaveštavanje o preduzetim merama za sprovođenje stanovišta Komiteta za ljudska prava UN, već da je to u nadležnosti Službe za ljudska i manjinska prava. S druge strane, Ministar pravde je objasnio da je do ovakve odluke Komiteta došlo zbog propusta Ministarstva spoljnih poslova da Komitetu dostavi informacije i stavove o predstavci a koje je, tadašnji ministar pravde, dr Vladan Batić dostavio Ministarstvu spoljnih poslova, ali ga ono nije prosledilo Komitetu.

Uz ovaj dopis Ministarstvo pravde prilaže i pres kliping koji sadrži informacije o neprihvatanju odluka Komiteta od strane nekih zemalja kao što su Australija, Koreja, Šri Lanka, Filipini, Češka, Kanada i Austrija s očiglednim ciljem da se omalovaže ne samo naponi Željka Bodrožića, YUCOM-a i NUNS-a nego i da se izvrgne podsmehu svaki pokušaj ostvarivanja ljudskih prava pred organima UN.

Ministar pravde dalje u dopisu sasvim neprimereno pravda nereagovanje Ministarstva činjenicom da Željko Bodrožić nije opredelio svoj imovinskopravni zahtev (to se odnosi na ona dva bitno različita dopisa koja su poslata iz Ministarstva pravde i na koje je YUCOM odgovorio predlogom da se održi sastanak) a da na zahtev YUCOM-a o održavanju sastanka povodom određivanja visine naknade nije odgovoreno jer smatraju da YUCOM nije legitimisan da takav zahtev postavi.

I na kraju, Ministarstvo pravde smatra da će, s obzirom da je pokrenut postupak za zaštitu zakonitosti pred Vrhovnim sudom Srbije, „OD ODLUKE VRHOVNOG SUDA SRBIJE ZAVISITI BUDUĆE POSTUPANJE NADLEŽNIH DRŽAVNIH ORGANA U VEZI SA STANOVIŠTEM KOMITETA.“

5) Ponovni poziv Ministarstvu pravde da se organizuje sastanak povodom slučaja Bodrožić. YUCOM (07.12.2006) **ponovo poziva predstavnike ministarstava da organizuje sastanak** u cilju rešavanja slučaja Željka Bodrožića, a u skladu sa odlukom Komiteta za ljudska prava Ujedinjenih nacija.

Nakon toga Ministarstvo pravde 26.12.2006. upućuje podnesak YUCOM-u u kome se navodi to da MINISTARSTVO PRAVDE NIJE NADLEŽNO ZA SPROVOĐENJE ODLUKA, ODNOSNO GLEDIŠTA TELA UN, VEĆ SLUŽBA ZA LJUDSKA I MANJINSKA PRAVA. Pored toga, Ministarstvo ponovo navodi da je u pisarnici Vrhovnog suda Srbije dobilo obaveštenje da postupak za zaštitu zakonitosti još uvek nije završen i da do odluke tog suda zavisi dalje postupanje nadležnih državnih organa u vezi sa navedenim gledištem (potpisao državni sekretar Bjelica).

VIII. ZAHTEV ZA ZAŠTITU ZAKONITOSTI REPUBLIČKOG JAVNOG TUŽIOCA

U međuvremenu: Zamenik republičkog javnog tužioca, Jovan Krstić, 4. jula 2006. podnosi zahtev za zaštitu zakonitosti Vrhovnom sudu Srbije protiv pravosnažne presude Opštinskog suda u Kikindi K-36/02 od 14.05.2002. i presude Okružnog suda u Zrenjaninu Kž. br. 409/02 od 20.11.2002. "zbog bitne povrede odredaba krivičnog postupka iz člana 368. stav 1. tačka 11. ZKP i povrede krivičnog zakona iz člana 369. tačka 1. ZKP u vezi člana 96. stav 1. KZ RS, učinjenih na štetu okrivljenog Željka Bodrožića". Zamenik Republičkog javnog tužioca Jovan Krstić ukazuje da iz sadržine pobijanih presuda ne proizilazi da je Bodrožić, samom činjenicom da je nešto izneo, uvredio Šegrt, zatim da iz presude ne proizilazi zaključak da je Bodrožić imao nameru da omalovaži Šegrt, kao i da Šegrt kao javna ličnost - visokorangirani političar u okolnostima javne debate uživa manji stepen zaštite u pogledu kritike koja mu se upućuje. Tužilac se u zahtevu poziva i na međunarodno pravo i na slobodu informisanja kao jedan od stubova slobodnog i demokratnog društva.

IX. ODLUKA VRHOVNOG SUDA SRBIJE

Vrhovni sud Srbije u presudi od 26.10.2006. godine, koja je primljena u Opštinskom sudu u Kikindi 08. februara 2007. godine ODBIJA KAO NEOSNOVAN ZAHTEV ZA ZAŠTITU ZAKONITOSTI REPUBLIČKOG JAVNOG TUŽIOCA. Ovu presudu donosi petočlano veće u sastavu: Dragiša Đorđević, kao predsednik veća, Slobodan

Rašić, dr Gligorije Spasojević, mr Sretko Janković i Goran Čavlina kao članovi veća.

U obrazloženju presude Vrhovni sud iznosi NOTORNU NEISTINU da je sednica održana U ODSUSTVU UREDNO OBAVEŠTENIH REPUBLIČKOG JAVNOG TUŽIOCA, OKRIVLJENOG ŽELJKA BODROŽIĆA I NJEGOVOG BRANIOCA ADVOKATA BILJANE KOVAČEVIĆ-VUČO, JER NI ŽELJKO BODROŽIĆ NI NJEGOV BRANILAC NISU OBAVEŠTENI O SEDNICI VEĆA VRHOVNOG SUDA, PA OSTAJE ZAKLJUČAK DA VEROVATNO NIJE NI REPUBLIČKI JAVNI TUŽILAC. Sva je prilika, a sudeći po šturom obrazloženju presude Vrhovnog suda Srbije, da se na ovaj način želelo pokazati kako ni same stranke nisu bile zainteresovane, pa ni da odluka Vrhovnog suda nema neki veliki značaj.

Vrhovni sud se, obrazlažući presudu na manje od pola stranice, **uopšte ne poziva na odluku Komiteta za ljudska prava UN** (što ne čini ni Republički javni tužilac, ali se zato poziva na međunarodne standarde) i uz konstataciju da se u prvostepenoj presudi detaljno navode i opisuju radnje izvršenja krivičnog dela uvrede, kao i da su iznete reči štetile časti i ugledu privatnog tužioca i imaju uvredljiv karakter (...) kao i da se u obe pobijane presude detaljno obrazlaže postojanje namere omalovažavanja, zaključuje da nije bilo mesta primeni odredbi na koje se javni tužilac poziva u zahtevu.

Na ovaj način, Vrhovni sud Srbije ne samo da je FORMALNOPRAVNO ZAPEČATIO JEDNU BIROKRATSKU I DEHUMANIZOVANU SUDSKU FARSU već je i ODBIO DA POSTUPI PREMA ODLUCI KOMITETA ZA LJUDSKA PRAVA UJEDINJENIH NACIJA, donetoj 2005. godine, povodom ovog konkretnog slučaja.

**SUDSKA VLAST ISKORISTILA JE NEDOSTATAK ZAKONSKOG
MEHANIZMA ZA SPROVOĐENJE STAVOVA KOMITETA ZA
LJUDSKA PRAVA UN, I POSTUPILA SUPROTNO ONOM
ŠTO JE U NJIMA ODREĐENO – POTVRDILA
PRESUDU KOJOM JE BODROŽIĆ
PROGLAŠEN KRIVIM.**

* * *

YUCOM nastavlja da zastupa interese Bodrožića
legitimnim pritiskom na vlast

1.4. Slučaj Željko Bodrožić u medijima

Brojne izjave, sapštenja, reagovanja prenete su od strane medija na temu Slučaj Bodrožić. Podršku u legitimnom javnom pritisku na državne organe, YUCOM i Bodrožić dobili su od Nezavisnog udruženja novinara Srbije, Udruženja novinara Srbije, Nezavisnog udruženja novinara Vojvodine, Mreže CHRIS, Fonda za humanitarno pravo, Inicijative mladih, Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, Udruženja pravnik za demokratiju, Beogradskog centra za ljudska prava, Centra za kulturnu dekontaminaciju, Žena u crnom i drugih nevladinih organizacija. Dnevni list DANAS je objavio ubedljivo najveći broj članaka. U jednom od njih objavljen je i lični stav Poverenika za informacije od javnog značaja na ovu temu. Medijski pritisak na državne organe, stalna aktualizacija problema kako individualne tako i sistemske prirode, uticala je na dalji stav vlasti u rešavanju slučaja Bodrožić.

1.5. Slučaj Bodrožić danas

Predstavnici YUCOM-a i Željko Bodrožić održali su 4. aprila 2007. godine sastanak sa Direktorom Službe za ljudska i manjinska prava Petrom Lađevićem i njegovim zamenicima u prostorijama Službe. Na nadležnost Službe za ljudska i manjinska prava ukazalo je Ministarstvo pravde, dopisom od 24. avgusta 2006. godine. Na sastanku je dogovoreno da će Služba za ljudska i manjinska prava ispuniti deo obaveza, po odluci Komiteta za ljudska prava UN, tačnije vratiti Bodrožiću sredstva koja je uplatio na ime sudskih taksi, kao i troškove obraćanja Komitetu. Deo naloga Stava Komiteta za ljudska prava koji se odnosi na naknadu nematerijalne štete i ukidanje osuđujuće presude Bodrožiću, što predstavlja bitniji deo obaveza države Srbije, nije rešen, već je nadležnost za rešavanje ovih pitanja ponovo vraćena na Ministarstvo pravde.

U Ministarstvu pravde održan je 9. jula 2007. godine sastanak na kojem su prisustvovali Ministar pravde Dušan Petrović, pomoćnik ministra Snežana Malović, Željko Bodrožić i predstavnici YUCOM-a. Na sastanku je dogovoreno da se analiziraju mogućnosti za ukidanje presude Bodrožiću, kao i naknade nematerijalne štete i dogovorena je dinamika organizovanja radnih sastanaka.

III. (2) STUDIJA SLUČAJA V.A.M.*

2.1. Slučaj V.A.M. pred domaćim sudovima

Činjenice

Ceo slučaj počinje 1998. godine kada je nakon saznanja da je gospođa V.A.M. zaražena virusom HIV-a njen suprug napustio bračnu zajednicu i odveo zajedničko maloletno dete na letovanje. Po povratku sa letovanja, suprug je dete odveo kod svojih roditelja i više ga nije vratio. Od tada je onemogućavao svaki kontakt deteta i majke, čak i telefonski.

GODINA PRVA - 1999

Pokrenut postupak za razvod braka, odluka o privremenoj meri i nemogućnost izvršenja mere

Februara meseca 1999. godine V.A.M. podnosi Četvrtom opštinskom sudu u Beogradu tužbu za razvod braka tražeći prvenstveno samostalno vršenje roditeljskog prava nad maloletnim detetom i izdržavanje. Uz tužbu je tražena i privremena mera kojom bi njoj bilo dodeljeno privremeno starateljstvo nad detetom ili alternativno redovni nedeljni kontakti do okončanja brakorazvodne parnice.

Po prirodi postupka i važećim zakonskim propisima, od samog početka, u postupku učestvuje i nadležni Centar za socijalni rad, koji je trebalo da obavi opservaciju oba supružnika i donese stručno mišljenje u pogledu poveravanja maloletnog deteta jednom od roditelja na negu i staranje.

* Studija slučaja V.A.M. pripremljena je na osnovu teksta „Uticaj presude Evropskog suda za ljudska prava na postupak pred domaćim sudovima (Slučaj V.A.M. protiv Srbije)“ čiji je autor advokat Natalija Šolić, punomoćnik V.A.M., Komitet pravnika za ljudska prava – YUCOM. Tekst je objavljen u časopisu Lex Forum br. 1/2007 nevladine organizacije Pravnici za demokratiju.

Suprug V.A.M. se u Centru za socijalni rad pojavio samo jednom, kada je izričito izjavio da nema nameru da se uopšte bavi ovakvim stvarima i da ga više ne zovu, a da dete nikada neće dati majci. Od tada, on se više ne pojavljuje i ne odaziva ni na pozive Centra za socijalni rad.

Iako se tuženi od samog početka nije odazvao ni na jedan poziv suda, jula meseca 1999. godine, sud je samo delimično usvojio predloženu privremenu meru, i to tako što je starateljstvo nad maloletnim detetom dodelio ocu, a majci V.A.M. ustanovio pravo viđanja i to samo dva puta mesečno, sa obrazloženjem da nije u najboljem interesu deteta da se sada izdvaja iz porodice u kojoj živi i da je potrebno određeno vreme da se dete navikava na majku.

Ovakvom odlukom sud je samo protivpravno odvođenje deteta učinio legitimnim, te samo odvođenje tj. otmica deteta gubi element protivpravnosti što je sprečilo i pokretanje krivičnog postupka u tom trenutku.

Ipak, ni ovakva odluka, odnosno privremena mera o viđanju deteta dva puta mesečno od strane majke, nije mogla biti sprovedena, jer je otac deteta odbijao svaku mogućnost ostvarenja kontakta deteta i majke.

U takvoj situaciji, V.A.M. je bila prinuđena da pokrene postupak prinudnog izvršenja sudske odluke, iako sam postupak prinudnog izvršenja u porodičnim stvarima predstavlja jedan od najosetljivijih postupaka.

GODINA DRUGA - 2000

Nemogućnost prinudnog izvršenja privremene mere

Izrečena privremena mera nikada nije mogla biti ni prinudno izvršena, jer je ubrzo po njenom donošenju otac promenio adresu, formalno se prijavio na adresu u Crnoj Gori i na taj način počeo uspešno da izbegava prijem svih poziva i pismena koji su dolazili iz suda ili Centra za socijalni rad.

GODINA TREĆA - 2001

Tuženi se ne odaziva na pozive suda

Sudski pozivi bili su upućivani na nekoliko adresa, ali bez uspeha - bezuspešno dostavljanje postala je praksa u ovom slučaju.

Ustanovljeni zakonski mehanizmi koji regulišu materiju dostavljanja, nisu korišćeni od strane postupajućeg sudije.

Odredbe Zakona o parničnom postupku jasno regulišu pitanja vezana za dostavljanje sudskih pismena: član 84. (postavljanje privremenog zastupnika); član 133. (sudski dostavljač/pozivar); član 141. (dostavljanje preko drugih lica); član 145. (oglasna tabla suda), i dr.

Sud je i u 2001. godini odložio sva ročišta (ukupno 3), a da nije uspeo ni tužbu da uruči tuženom. Sud očigledno nije koristio ustanovljene mehanizme dostave i postupak je godinama stagnirao na početku.

Za svo to vreme V.A.M. je uporno dolazila na svako ročište i predlagala razne dokaze.

GODINA ČETVRTA - 2002

Tuženi se ne odaziva na pozive suda

Sva tri ročišta u postupku za razvod braka koja su bila zakazana u 2002. godini, odložena su zbog nepojavljivanja tuženog, dok se V.A.M. pojavljuje na svakom od njih.

V.A.M. u to vreme nekoliko puta sreće svog supruga na ulicama Beograda, (on čak gostuje i u televizijskim emisijama) ali niko od nadležnih organa ne može da dođe do njega. Bilo je i više nego očigledno da on živi i radi u Beogradu i da maloletno dete pohađa neku od osnovnih škola u Beogradu.

U međuvremenu V.A.M. preko Centra za socijalni rad saznaje da je otac detetu saopštio da je majka umrla.

S druge strane, u postupku izvršenja privremene mere, izvršitelji bezuspešno pokušavaju da prinudno izvrše nalog za omogućavanje viđanja deteta.

GODINA PETA - 2003

Tuženi se i dalje ne odaziva na pozive suda

Sud je ustanovio da "tuženi očigledno izbegava pozive suda."

2003. godine V.A.M. traži izuzeće postupajuće sudije i ujedno dostavlja pritužbu predsedniku suda jer je na sve načine onemogućena da ostvari svoja prava i vidi svoje dete. Zahtev za

izuzeće je odbijen kao neosnovan, a obraćanje predsedniku suda nije dalo nikakve rezultate.

Izvršitelji bezuspešno pokušavaju da prinudno izvrše nalog za omogućavanje pristupa detetu.

GODINA ŠESTA - 2004

Tuženi se ne odaziva na pozive suda

Sud je zakazao samo jedno ročište u 2004. godini i ono je odloženo.

Izvršitelji i dalje bezuspešno pokušavaju da prinudno izvrše nalog za omogućavanje viđanja deteta.

2.2. Slučaj V.A.M. pred domaćim sudovima od podnošenja predstavke Evropskom sudu za ljudska prava

GODINA SEDMA - 2005

V.A.M podnosi predstavku Evropskom sudu za ljudska prava

Iako je sud dužan da utvrdi pravu adresu tuženog, i iako je obaveza stranke koja je obavestena o pokretanju postupka da o svakoj promeni adrese obavesti nadležne organe, postupajuća sudija šalje nalog V.A.M. da dostavi tačnu adresu tuženog uz upozorenje da će, u slučaju nedostavljanja adrese, tužbu odbaciti.

Ovakav sled događaja primorao je V.A.M. da u oktobru 2005. godine podnese predstavku Evropskom sudu za ljudska prava u Strazburu kojom je tražila da Sud utvrdi da je Republika Srbija povredila pravo na suđenje u razumnom roku, kao deo prava na pravično suđenje, pravo na privatnost, pravo na delotvoran pravni lek i zabranu diskriminacije. V.A.M. je tražila od Suda da obaveže državu da joj što pre omogući ostvarenje ličnog odnosa sa detetom i da joj plati naknadu nematerijalne štete koju je pretrpela.

S obzirom na osetljivost slučaja (zdravstvenog stanja majke i činjenice da je maloletno dete odvojeno od nje tolike godine bez ikakvog kontakta), kao i na period trajanja postupka pred nacionalnim sudom, ovaj predmet dobija prioritet i postupak vrlo brzo počinje pred Evropskim sudom.

Nakon podnošenja predstavke Evropskom sudu za ljudska prava postupak pred domaćim sudom kreće drugačijim tokom.

Postupajuća sudija koja je radila na predmetu od 1998. godine zamenjena je i predmet se daje u rad Specijalizovanom veću za porodične odnose.

GODINA OSMA – 2006

Prvi uredno uručen poziv preko policijske uprave

U martu mesecu 2006. godine sud je održao ročište i to u odsustvu tuženog, kome je prvi put sudski poziv bio uredno uručen preko policijske uprave.

U međuvremenu V.A.M. angažuje privatnog detektiva i saznaje tačnu adresu na kojoj žive suprug i dete, kao i adresu škole koju pohađa dete. Od tada V.A.M. počinje u tajnosti da viđa dete ali joj ne prilazi, što je i savet Centra za socijalni rad, jer dete ne zna da je majka živa.

Sud pribavlja i druge podatke o suprugu V.A.M. od Agencije za privredne registre i poreskih organa.

Juna 2006. godine sud donosi novu privremenu meru kojom dete dodeljuje na staranje V.A.M. i nalaže tuženom da dete odmah preda majci.

Tek tada tuženi se prvi put nakon toliko godina pojavljuje na sudu, uzima se izjava i od njega i od V.A.M. i gde on "obećava" da će se ubuduće odazivati na sve pozive suda.

Na novu privremenu meru on ulaže žalbu, ceo spis predmeta odlazi u Okružni sud, da bi privremena mera bila ukinuta od strane Okružnog suda jer, između ostalog, nije utvrđeno mišljenje deteta.

V.A.M. pokreće još jedan postupak pred sudom-postupak za lišenje roditeljskog prava ali i tu postoje teškoće: lišenje oca roditeljskog prava uz određivanje vršenja tog prava drugom roditelju koji već osam godina nema kontakt sa detetom i za kojeg dete ne zna da je živ, svakako nije rešenje koje bi odgovaralo interesima deteta. Ipak ovakav postupak u ovom slučaju služi, pre svega, kao mera pritiska na oca deteta.

Tu počinje i koordinacija sudija u svim postupcima, ročišta se usklađuju, da bi se sve svelo na najmanju štetu po interes deteta, međutim rezultat je isti - dete i majka i dalje nemaju kontakt, a otac se više ne pojavljuje na sudu.

2.3. Slučaj V.A.M. pred domaćim sudovima po donošenju presude Evropskog suda za ljudska prava

GODINA DEVETA - 2007

Odluka Evropskog suda za ljudska prava

Evropski sud za ljudska prava doneo je 13. marta, 2007. godine presudu¹ kojom je utvrđeno da postoji odgovornost države za povrede prava na pravično suđenje², prava privatnosti³ i prava na delotvorni pravni lek.⁴ Istom presudom naloženo je sudu i izvršenje dve individualne mere: 1) da se omogući što pre kontakt između majke i deteta i 2) da se prvostepeni postupak okonča što pre.

Prvostepeni sud nalaže stručnom timu Centra za socijalni rad da obavi razgovor sa detetom i donese svoje mišljenje u vezi sa poveravanjem deteta jednom od roditelja. Ovoga puta stvar dodatno komplikuje i činjenica da dete nema saznanja da mu je majka živa.

Stručni tim Centra za socijalni rad odlazi u stan kod tuženog i pokušava da razgovara sa detetom da bi dete pripremili na činjenicu da je majka živa, međutim uspeva samo delimično, s obzirom da otac sve vreme stoji pored deteta i ne dozvoljava da dete ni na trenutak ostane nasamo sa njima. Stručni tim procenjuje da je dete dovoljno jako i spremno da mu se to saopšti ali ipak to nije uradio, smatrajući da je neophodno da dete, bez prisustva oca, saopšti svoje mišljenje da li želi da vidi majku.

Nakon izvesnog vremena, Centar za socijalni rad telegramom poziva oca dva puta bezuspešno da dovede dete u prostorije Centra, smatrajući da je to manje traumatično za dete nego da ga dovode u sud. Ni na jedan poziv se nije odazvao niti je dete doveo.

Nakon toga sud zakazuje ročište i nalaže ocu da dovede dete, obezbeđujući prisustvo i stručnih lica – pedagoga, psihologa i socijalnog radnika, dečijeg psihijatra i školskog psihologa. Otac se ni na tom ročištu nije pojavio, niti je doveo dete.

---

¹ Uopredi: *Evropski sud za ljudska prava - Presuda, Drugo odeljenje, Predmet V.A.M. protiv Srbije (Predstavka br. 39177/05), Službeni glasnik RS, br. 53/07.*

² Član 6. stav 1. *Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.*

³ Član 8. *Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.*

⁴ Član 13. *Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.*

V.A.M. i dalje odlazi pred školu i krišom viđa svoje dete, ali zbog traume koju bi mogla da nanese detetu i dalje ne prilazi.

Ubrzo nakon toga završava se školska godina, Centar za socijalni rad nije uspeo da obavi razgovor niti da pripremi dete za susret sa majkom i postupak se ponovo odlaže. Novo ročište zakazuje se za kraj avgusta 2007. godine.

Jedino što je sud u tom trenutku mogao je da donese rešenje o novčanom kažnjavanju zbog nepoštovanja procesne discipline. Međutim, ni to rešenje se nije moglo uredno uručiti ocu deteta.

Krajem jula 2007. godine sud po službenoj dužnosti i V.A.M. privatno podnose nadležnom opštinskom javnom tužilaštvu krivičnu prijavu protiv oca za krivična dela "Oduzimanje maloletnog lica" iz člana 191. st. 2 KZ RS i "Nasilje u porodici" iz člana 194. st. 1. KZ RS. Još uvek se čeka ishod po ovoj prijavi od strane tužilaštva.

U izvršnom postupku sudija izriče maksimalnu novčanu kaznu koja može biti zamenjena kaznom zatvora. Na ročištu održanom u ovom postupku tuženi, odnosno dužnik nije se pojavio, a V.A.M., kao poverilac, molila je odlaganje ovog izvršenja, jer je smatrala da bi odlaskom oca u zatvor, bili ugroženi interesi deteta, posebno što bi se dete dovelo u stanje emotivnog stresa, psihičke nesigurnosti i osećaja napuštenosti zbog odsustva roditelja.

2.4. Slučaj V.A.M. danas

Služba za ljudska i manjinska prava Vlade Srbije i Zastupnik Vlade RS pred Evropskim sudom za ljudska prava u saradnji sa Savetom Evrope, organizovala je konferenciju „Uloga državnog zastupnika pred ESLJP“ povodom prvih presuda protiv Srbije. Konferencija je održana 14. i 15. juna 2007. godine, u Palati Federacije u Beogradu u prisustvu predstavnika izvršne i sudske vlasti⁵.

Na konferenciji je raspravljano o izazovima izvršenja presuda Evropskog suda za ljudska prava u Srbiji.

---

⁵ Na Konferenciji su govorili Ministar pravde Dušan Petrović, državni sekretar u Ministarstvu spoljnih poslova Radojko Bogojević, predsednik Vrhovnog suda Srbije Vida Petrović-Škero, specijalni predstavnik Generalnog sekretara u Srbiji, šef kancelarije Saveta Evrope u Beogradu, kao i predsednici okružnih sudova u Srbiji i dr.

Poseban akcenat stavljen je na slučaj V.A.M. protiv Srbije, s obzirom da je on, za razliku od slučaja Matijašević protiv Srbije, pred organe Srbije stavio zahtev za primenom opštih mera kojim se otklanjaju buduće povrede ljudskih prava zaštićenih Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Državni zastupnik dr. Slavoljub Carić istakao je da presuda u slučaju V.A.M. protiv Srbije predstavlja primer sistemskih nedostataka zakonodavstva naročito u pogledu nepostojanja delotvornog pravnog leka koji se može primeniti za ubrzanje postupka pred sudovima.

2.5. Slučaj V.A.M. kao indikator neophodnih promena u zakonodavstvu

Evropski sud za ljudska prava je, povodom slučaja V.A.M. protiv Srbije, našao da Republika Srbija nema odgovarajući mehanizam za ubrzanje postupka čije trajanje preti da ugrozi delotvornost i kredibilitet sudskih odluka koje u postupku mogu biti donesene.

S obzirom na sui generis sistem zaštite ljudskih prava u okviru Saveta Evrope koji, pored ostalog, obuhvata dejstvo presuda ESLJP-a kao precedenata, zaključak da Srbija nema odgovarajući sistem zaštite kršenja prava na suđenje u razumnom roku, može se koristiti kao argument protiv Srbije u svim budućim slučajevima u kojima bi se podnosioci predstavke pozivali na kršenje člana 6. stav 1. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Da bi se takav sled događaja sprečio, neophodno je unapređenje kako parničnog, tako i krivičnog postupka, u smislu uvođenja delotvornog pravnog leka za ubrzanje postupaka u toku.

Susedna Hrvatska je problem rešila uvođenjem posebne kategorije ustavne tužbe - **ustavne tužbe zbog nedonošenja sudske odluke u razumnom roku**. Po pravilu, ustavna tužba može da se podnese Ustavnom sudu Republike Hrvatske u roku od **30 dana od dana prijema odluke kojom su iscrpljeni svi pravni lekovi**, zbog navodne povrede ljudskih prava i osnovnih sloboda pojedinačnim aktom državnih organa⁶. Međutim, moguće je pokretanje postupka po ustavnoj tužbi i pre iscrpljivanja svih pravnih lekova u slučaju da **sud nije u razumnom roku odlučio o pravima i**

⁶ Uporedi: „Narodne novine“, broj 49/02, Ustavni zakon o Ustavnom sudu Republike Hrvatske, član 62.

obavezama stranke a očigledno je da bi nepokretanjem ustavnosudskog postupka za podnositelja ustavne tužbe mogle nastati teške i nepopravljive posledice.⁷ U slučaju da Ustavni sud Republike Hrvatske usvoji ustavnu tužbu zbog nedonošenja akta u razumnom roku, Ustavni sud određuje nadležnom sudu **rok za donošenje akta kojim će taj sud meritorno odlučiti** o pravima i obavezama, koji počinje da teče od dana objavljivanja odluke Ustavnog suda u „Narodnim novinama“.⁸ Pored ovog roka, Ustavni sud će odrediti i srazmernu naknadu podnositelju ove ustavne tužbe zbog povrede njegovih ustavnih prava.⁹

Ovaj mehanizam ubrzanja postupka bio je, do sada, efikasan i donete su brojne odluke kojim se, po pravilu, nadležnom sudu određivao rok od 6 meseci za donošenje meritorne odluke.¹⁰

Ipak, kako su sami postupci pred Ustavnim sudom zbog velikog broja podnesenih ustavnih tužbi, s jedne strane, i malog broja sudija Ustavnog suda, s druge strane, dugo trajali, Zakonom o sudovima od 2005. godine se ovaj mehanizam ubrzanja postupka stavlja u nadležnost neposredno viših sudova u odnosu na one pred kojima se vodi „nerazumno dug postupak“. Sama rešenja mehanizma u Zakonu o sudovima su istovetna sa onim postavljenim u Ustavnom zakonu o Ustavnom sudu Republike Hrvatske, s tim što se on pokreće **zahtevom za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku.**¹¹ Ako se još ima u vidu da je ostavljeno da Ustavni sud Republike Hrvatske završi sve sporove koji su započeti do 2005 (u junu 2007. godine Ustavni sud je usvojio još nekoliko ustavnih tužbi zbog nedonošenja sudske odluke u razumnom roku) onda se može jasno povući paralela između ovog mehanizma zaštite i postavljenog mehanizma zaštite ljudskih prava u okviru Saveta Evrope putem Komisije i Evropskog suda za ljudska prava - iz istih razloga i na isti način ukinuta je nadležnost Komisije da rešava po predstavkama pojedinaca i preneti na Evropski sud za ljudska prava.

⁷ Uporedi: „Narodne novine“, broj 49/02, Ustavni zakon o Ustavnom sudu Republike Hrvatske, član 63. stav 1.

⁸ Uporedi: „Narodne novine“, broj 49/02, Ustavni zakon o Ustavnom sudu Republike Hrvatske, član 63. stav 2.

⁹ Uporedi: „Narodne novine“, broj 49/02, Ustavni zakon o Ustavnom sudu Republike Hrvatske, član 63. stav 3.

¹⁰ Uporedi: Ustavni sud Republike Hrvatske, odluke: U-III A-640/2003, U-III A / 1169 / 2005, U-III A / 4787 / 2005, U-III A / 4071 / 2005, i dr., www.usud.hr.

¹¹ Uporedi: „Narodne novine“, broj 150/05, Zakon o sudovima član 27. i član 28.

Slučaj V.A.M. protiv Srbije postavio je pred Srbiju isti izazov kao slučaj *Rajak protiv Hrvatske*¹² i *Horvat protiv Hrvatske*¹³ 2001. godine – rešavanje pitanja delotvornog pravnog leka u slučaju kršenja suđenja u razumnom roku. Od tada pa do danas, Hrvatska je uvela (2002) i nakon 3 godine primene (2005) promenila sistem, a sve pod uticajem prakse i ocena Evropskog suda za ljudska prava o delotvornosti sistema zaštite prava na suđenje u razumnom roku kao segmenta prava na pravično suđenje. Zakonodavstvo Republike Srbije mora se, stoga, što pre prilagođavati zahtevima prakse Evropskog suda za ljudska prava ali i domaćeg sudstva tako da rešenja odražavaju realnost zemalja u tranziciji, ali i ideale demokratskog društva.

Pored opštih mera koje Republika Srbija mora da primeni kako bi se otklonile dalje povrede ljudskih prava zagwarantovanih Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, presudom V.A.M. protiv Srbije, država je obavezana da izvrši i individualne mere - 1. da što pre omogući održavanje ličnih odnosa majke sa detetom i 2. da meritorno okonča slučaj. Obaveza izvršenja izrečenih mera proizilazi iz odredbi člana 46 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Nakon tri meseca od donošenja presude Evropskog suda za ljudska prava, Četvrti opštinski sud u Beogradu, pred kojim se vodi slučaj, nije uspeo da nađe rešenje koje bi ispunilo sve zahteve koji su se pred njim postavili: interes deteta koji je primaran u postupku razvoda braka, poštovanje zakonskih rešenja u oblasti porodičnog prava i izvršenje individualnih mera na koje je obavezan presudom Evropskog suda za ljudska prava.

Takvo propuštanje Republike Srbije biće razmatrano od strane Komiteta ministara Saveta Evrope koji nadgleda izvršenje presuda, u oktobru 2007. godine.

¹² *Rajak protiv Hrvatske*, 49706/99 (2001), <http://www.echr.coe.int>.

¹³ *Horvat protiv Hrvatske*, 51585/99 (2001), <http://www.echr.coe.int>.

**IV. OBRASCI ZA OBRAĆANJE MEĐUNARODNIM TELIMA ZA
ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA**

**1. MODEL PREDSTAVKE ZA OBRAĆANJE KOMITETU ZA
LJUDSKA PRAVA UJEDINJENIH NACIJA**

Datum

**Predstavka za
The Human Right Committee
c/o Centre for Human Rights
United Nations Office
8-14 Avenue de la Paix
1211 Geneva 10, Switzerland**

Podneta na razmatranje prema Fakultativnom protokolu uz
Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima.

I. Informacije o podnosiocu predstavke:

Prezime Ime

Državljanstvo Zanimanje

Datum i mesto rođenja

Adresa

Adresa za razmenu poverljive pošte (ako je različita od adrese)

Predstavku podnosim kao:

- a) žrtva kršenja
- b) ovlašćeni zastupnik/pravni savetnik potencijalne žrtve
- c) ostalo

Ako je označen kvadartić pod c) podnosilac treba da objasni:

- (i) u kom svojstvu deluje u ime žrtve/žrtava (na primer srodstvo ili drugo lično svojstvo sa žrtvom)
- (ii) Zašto žrtva/žrtve nisu u mogućnosti lično podneti predstavku
Treće lice koje nije u srodstvu i ne može podneti predstavku u njeno ime.

II Informacije koje se odnose na navodnu žrtvu/žrtve

(kada žrtva nie podnosilac)

Prezime	Ime
Državljanstvo	Zanimanje
Datum i mesto rođenja	
Adresa	

III. Država na koju se predstavka odnosi/članovi koji su prekršeni/domaći pravni lekovi

Naziv države potpisnice Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima i Fakultativnog protokola protiv koje je podneta predstavka.

Članovi Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima koji su navodno povređeni.

Koraci preduzeti od strane ili u ime navodne žrtve/žrtava koji su preduzeti da bi se iscrpeli svi domaći pravni lekovi (ako je moguće, priložiti kopije svih sudskih i upravnih odluka):

Ako domaći pravni lekovi nisu iscrpni, objasniti zašto:

IV. Druga međunarodna postupanja

Da li je isti predmet podnet na razmatranje na osnovu neke druge od mogućih procedura ili međunarodne istrage ili rešavanja sporova (npr. Interameričkoj komisiji za ljudska prava, Evropskom sudu za ljudska prava)? Ako jeste, kada i sa kojim rezultatima:

V. Činjenice na kojima se temelji predstavka

Podroban opis činjenica o navodnom kršenju ili kršenjima (uključujući važne datume):

Potpis
podnosioca

**2. MODEL PREDSTAVKE ZA OBRAĆANJE
EVROPSKOM SUDU ZA LJUDSKA PRAVA**

Evropski sud za ljudska prava
Savet Evrope Strazbur, Francuska
European Court of Human Rights
Council of Europe, Strasbourg, France

PREDSTAVKA

Na osnovu člana 34. Evropske konvencije o ljudskim pravima i
Pravila br. 45. i 47. Poslovnika Suda

VAŽNO: Ova predstavka je formalni pravni dokument i može
uticati na Vaša prava i obaveze

I. STRANKE

A. PODNOSILAC PREDSTAVKE

(Popuniti podatke podnosioca predstavke i zastupnika, ukoliko ga
ima)

1. Prezime I Ime(na)
2. Pol: Muški/ženski
3. Državljanstvo
4. Zanimanje
5. Datum i mesto rođenja
6. Adresa prebivališta
7. Telefon
8. Adresa boravišta (ako je različita od one pod tačkom 6)
9. Ime zastupnika
10. Zanimanje zastupnika
11. Adresa zastupnika
12. Telefon /Faks

B. VISOKA STRANA UGOVORNICA

(Popuniti ime države(a) protiv koje(ih) se podnosi predstavka)

13.

II. IZJAVA I ČINJENICAMA

14.

III. IZJAVA O NAVODNOM(IM) KRŠENJU(IMA) KONVENCIJE I/ILI PROTOKOLA I O BITNIM ARGUMENTIMA

15.

IV. IZJAVA U VEZI ČLANA 35. STAV 1 KONVENCIJE (ukoliko je potrebno za svaku žalbu ponaosob dati podatke u tačkama od 16 do 18 na posebnom papiru)

16. Pravnosnažna odluka (datum, sud ili organ i priroda odluke)

17. Druge odluke (navesti hronološkim redom, datum, sud ili drugi organ i priroda svake odluke)

18. Da li postoji neki drugi pravni lek koji Vam stoji na raspolaganju a koji niste upotrebili? Ako postoji, objasnite zašto ga niste upotrebili

V. IZJAVA O CILJU PODNESKA I OKVIRNI ZAHTEV ZA PRAVIČNO ZADOVOLJENJE

19.

VI. IZJAVA O OSTALIM MEĐUNARODNIM POSTUPCIMA

20. Da li ste podneli gore navedene žalbe nekom drugom sistemu međunarodne istrage ili poravnanja. Ako jeste, napišite pune podatke

VII. LISTA DOKUMENATA (Ne originalna dokumenta, samo fotokopije. Uključiti kopije svih odluka koje se odnose na delove IV i VI. Ukoliko nemate kopije dokumenata, trebalo bi ih nabaviti. Ako ne možete da ih nabavite objasnite zašto. Dokumenti koje priložite neće Vam biti vraćeni.)

21. a) .....

b) .....

c) .....

VIII. IZJAVA I POTPIS Ovde potvrđujem da su, prema mom najboljem znanju i uverenju, svi podaci koje sam izneo/la u ovoj predstavi tačne.

Mesto

Datum

(Potpis podnosioca predstavke ili njegovog zastupnika)

V. LINKOVI

Domaće institucije

Narodna skupština Republike Srbije
www.parlament.sr.gov.yu

Predsednik Republike Srbije
www.predsednik.yu

Vlada Republike Srbije
www.srbija.sr.gov.yu

Ministarstvo pravde
www.mpravde.sr.gov.yu

Ministarstvo unutrašnjih poslova
www.mup.sr.gov.yu

Ministarstvo spoljnih poslova
www.mfa.gov.yu

Ministarstvo za dijasporu
www.mzd.sr.gov.yu

Ministarstvo zdravlja
www.zdravlje.sr.gov.yu

Ministarstvo kulture
www.kultura.sr.gov.yu

Ministarstvo prosvete
www.mps.sr.gov.yu

Ministarstvo odbrane
www.mod.gov.yu

Ministarstvo finansija
www.mfin.sr.gov.yu

Ministarstvo za državnu upravu i lokalnu samoupravu
www.drzavnauprava.sr.gov.yu

Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede
www.minpolj.sr.gov.yu

Ministarstvo rudarstva i energetike
www.mem.sr.gov.yu

Ministarstvo trgovine i usluga
www.mtu.sr.gov.yu

Ministarstvo rada i socijalne politike
www.minrzs.sr.gov.yu

Ministarstvo nauke
www.mntr.sr.gov.yu

Ministarstvo zaštite životne sredine
www.ekoserb.sr.gov.yu

Zastupnik Republike Srbije pred Evropskim sudom za ljudska prava
www.zastupnik.sr.gov.yu

Poverenik za slobodan pristup informacijama
www.poverenik.org.yu

Kancelarija Pokrajinskog ombudsmana Autonomne Pokrajine Vojvodine
www.ombudsmanapv.org

Vojska Srbije
www.vj.yu

Pokrajinski Sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova
www.psrzrp.vojvodina.sr.gov.yu

PRIRUČNIK ZA PRIMENU MEĐUNARODNIH INSTRUMENATA

Ustav Republike Srbije

http://www.parlament.sr.gov.yu/content/cir/akta/ustav/ustav_1.asp

Aktuelni doneti zakoni

<http://www.parlament.sr.gov.yu/content/cir/akta/zakoni.asp>

Predlozi zakona koji se nalaze u skupštinskoj proceduri

<http://www.parlament.sr.gov.yu/content/cir/akta/predzakoni.asp>

Međunarodne institucije i organizacije

UN institucije i tela

Zvanični sajt UN

www.un.org

UN u Srbiji

www.un.org.yu

Kancelarija Visokog komesara za

ljudska prava UN

www.ohchr.org

Komitet UN za ljudska prava

<http://www.unhchr.ch/html/menu2/6/hrc.htm>

Specijalni predstavnik Generalnog

Sekretara za branitelje ljudskih prava

<http://www.unhchr.ch/html/menu2/7/b/mdefguide.htm>

Komitet UN za sprečavanje svih vrsta diskriminacija protiv žena

<http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/>

Komitet UN za sprečavanje mučenja

<http://www.unhchr.ch/html/menu2/6/catat/>

Komitet UN za sprečavanje rasne diskriminacije

<http://www.unhchr.ch/html/menu2/6/ceerd.htm>

Komitet UN za prava deteta

<http://www.ohchr.org/english/bodies/crc/index.htm>

Komitet UN za ekonomska, socijalna u kulturna prava

<http://www.unhchr.ch/html/menu2/6/cescr.htm>

Komitet UN za zaštitu radnika migranata

<http://www.unhchr.ch/html/menu2/6/cmwr/>

Institucije EU i CoE

Zvanični sajt EU

www.europa.eu

Evropski komitet protiv torture (CPT)

www.cpt.coe.int

Sekretarijat za zaštitu nacionalnih manjina Evrope

www.coe.int/T/E/human_rights/minorities/

Evropska komisija protiv rasizma i netolerancije

www.coe.int/T/E/human_rights/Ecri/

Pravo EU

www.eur-lex.europa.eu

PRIRUČNIK ZA PRIMENU MEĐUNARODNIH INSTRUMENATA

Kancelarija Saveta Evrope u
Beogradu
www.coe.org.yu

Zvanični sajt Saveta Evrope
www.coe.int

OEBS/OSCE

OSCE/OEBS
www.osce.org

Misija OEBS-a u Srbiji
www.osce.org/serbia/

Međunarodna sudska tela

Međunarodni sud pravde
www.icj-cij.org

Međunarodni krivični sud
www.icc-cpi.int

Evropski sud za ljudska prava
www.echr.coe.int

Sud pravde Evropskih zajednica
www.curia.europa.eu

Međunarodni krivični tribunal za bivšu
Jugoslaviju
<http://www.un.org/icty/>

VI. BIBLIOGRAFIJA

- Međunarodno javno pravo – zbirka dokumenata, priredili Vidan Hadži-Vidanović, Marko Milanović, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2005.
- Osnovi međunarodnog javnog prava, Dr. Vojin Dimitrijević i grupa autora, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2005.
- Prava čoveka – Zbornik dokumenata o pravima čoveka, urednik Dr. Drgan Vasiljević, Prometej, Beograd, 1991.
- Ljudska prava u Srbiji 2006. – Pravo, praksa i međunarodni standardi ljudskih prava, urednik Dina Dobrković, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2007.
- Evropska konvencija o ljudskim pravima – Praktična primena, Priručnici o praksi Evropskog suda za ljudska prava i pregled relevantnog zakonodavstva u primeni Evropske konvencije o ljudskim pravima, urednice Marijana Obradović/Zorana Marković, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2007.
- Međunarodni standardi o nasilju u porodici i njihova primena na Zapadnom Balkanu, Vesna Nikolić-Ristanović/Mirjana Dokmanović, Prometej, Beograd, 2006.
- Zabrana diskriminacije prema Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima (član 14.) – Priručnik za pravnike, Interights, 2007.
- International Law Overview, Rikki Holtmaat, skripta korišćena na treningu u Pobore – Crna Gora 2004, održan u okviru projekta “Support to Women’s Human Rights in Western Balkans”.

